

THOMAS CARVE

ITINERÁŘ

DÍL I

K. T. von Piloty: Seni u Valdštejnovy mrtvoly (1855)

*Zápisky irského polního kaplana
z třicetileté války 1630–1639*

Úplný český překlad podle vydání z let 1639 a 1859

Staré texty · www.stare-texty.cz

Tiráž

Itinerář

Zápisky irského polního kaplana z třicetileté války (1630–1639)

Úplný český překlad prvního dílu s poznámkami

Autor: Thomas Carve (Carew, asi 1590 – po 1672), irský katolický kněz z hrabství Tipperary, polní kaplan irských pluků Waltera Butlera a Waltera Devereuxe v císařské službě, později vrchní kaplan anglických, skotských a irských vojsk v císařském vojsku a chorální vikář u sv. Štěpána ve Vídni

Původní název a vydání: *Itinerarium R. D. Thomae Carve Tipperariensis, Sacellani maioris in fortissima iuxta et nobilissima legione strenuissimi Domini Colonelli D. Walteri Deveroux sub Sac. Caesar. Maiestate stipendia merentis, cum historia facti Butleri, Gordon, Lesly et aliorum.* Mohuč, Nicolaus Heyll, 1639; rozšířené vydání Mohuč 1640. Dílo je volným dílem.

Předloha: souborné vydání *Itinerarium Thomae Carve, Tipperariensis ... cum historia facti Butleri, Gordon, Lesly et aliorum*, Londýn, Bernard Quaritch, 1859, ed. Michael Kerney (sken Internet Archive, *itinerariumthom00kerngoog*); porovnáno s prvním tiskem Mohuč 1639 (sken Internet Archive, *bub_gb_ZT3Gkb_XrDIC*, exemplář Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele III v Neapoli).

Rozsah překladu: přeložen je celý první díl (kapitoly I–XXXV) s Carvovým věnováním, předmluvou ke čtenáři a censurou; věnování nakladatele z vydání 1640 je v příloze. Kapitola XXXV je jen ve vydání 1640 a 1859. Nepřeložena je anglická předmluva vydavatele z roku 1859 a druhý a třetí díl.

Poznámky: všechny poznámky jsou Starých textů. Carvovy omyly v textu neopravujeme, vysvětlují je poznámky; nejistá vlastní jména jsou ponechána v podobě originálu.

Překlad, úvod a poznámky: Staré texty. Překlad vznikl s pomocí umělé inteligence a prošel redakcí a kontrolním čtením proti latinskému textu obou vydání. Není to vědecká edice.

Obálka: Karl Theodor von Piloty, *Seni u Valdštejnovy mrtvoly*, olejomalba, 1855, Neue Pinakothek, Mnichov (WAF 770), reprodukce The Yorck Project, převzato z Wikimedia Commons. Volné dílo.

Ilustrace: Peter Snayers (připsáno), *Bitva u Nördlingenu (1634) I*, olejomalba, Nationalmuseum, Stockholm (NM 277), foto Erik Cornelius / Nationalmuseum; Peter Snayers (připsáno), *Polní ležení*, olejomalba, Kunsthistorisches Museum, Vídeň (GG 1075). Obojí převzato z Wikimedia Commons. Volná díla.

Vydal: JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8, www.stare-texty.cz

Výroba: Staré texty; elektronická publikace ve formátech EPUB a PDF

Vydání: první, elektronické

Rok vydání: 2026

Autorská práva: © Libor Petříček (Staré texty), 2026, k redakčnímu zpracování. Šíření podle licence CC BY-NC 4.0 (viz níže).

Text byl v tomto znění poprvé publikován na www.stare-texty.cz/knihovna/.

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo a co je přeloženo.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát se zálibou v historii. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz“.

Chce-li kdo knihu použít jinak, než jak je uvedeno výše, musí k tomu mít předchozí souhlas provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.

Obsah

Úvod	5
Věnování Jakubu Butlerovi, hraběti z Ormondu	8
Čtenáři laskavému a zbožnému	10
Censura a schválení	12
Kapitola I. – Úvod do dějin a řada prvních císařů z rodu Němců	13
Kapitola II. – Kde se stručně pojednává o válce Gustava Adolfa, krále Švédů, Gótů a Vandalů, proti císaři	17
Kapitola III. – O tažení Gustava Adolfa, krále švédského, do říše	21
Kapitola IV. – O naší cestě z Irska přes Británii do Německa	23
Kapitola V. – O mé cestě do Gdaňska	26
Kapitola VI. – Líčí průběh naší cesty z Polska do Německa	27
Kapitola VII. – Má cesta k Butlerovi	29
Kapitola VIII. – Butlerovy hrdinské činy před smrtí a jeho výjimečná věrnost císaři, především to, co se stalo ve Frankfurtu nad Odrou	32
Kapitola IX. – O úspěších Albrechta z Valdštejna, vévody frýdlantského	36
Kapitola X. – O velikosti a nádheře vévody frýdlantského	40
Kapitola XI. – O smrti Valdštejnově a ostatních zrádců, Trčky, Ilova, Kinského a rytmistra Niemann	41
Kapitola XII. – O nápisech na Valdštejna a jeho smrt, které byly na různých místech sepsány podle smýšlení každého	45
Kapitola XIII. – Některé smlouvy, které si navzájem posílali a předkládali vévoda frýdlantský a knížata, jež s ním vyjednávala, totiž kurfiřti vévoda saský a markrabě braniborský	49
Kapitola XIV. – Opis listiny, jíž se nejvyšší důstojníci jízdy a pěchoty zavazují věrností Albrechtovi z Valdštejna, vévodovi frýdlantskému, v Plzni 12. ledna 1634. A císařský mandát o odvolání téhož vévody frýdlantského z vojenského velení	51
Kapitola XV. – Vypráví o mém pobytu u pana plukovníka Devereuxe. Dále o dobytí města Augsburku v době postní	53
Kapitola XVI. – O válce vévody lotrinského proti Francouzům	56
Kapitola XVII. – O dalším postupu vévody lotrinského proti Francouzům	59
Kapitola XVIII. – O počátku a příčinách války, kterou lotrinský vévoda vedl proti Francouzovi	62
Kapitola XIX. – O postupu našich proti Francouzům	64

Kapitola XX. – O našem dalším postupu proti Francouzům	67
Kapitola XXI. – O dalších taženích proti Francouzům	70
Kapitola XXII. – O našich úspěších v Hesensku a v jiných částech Dolního Německa	72
Kapitola XXIII. – O našem tažení proti Banérovi	74
Kapitola XXIV. – O dalších úspěších proti Švédům	76
Kapitola XXV. – O našem postupu proti Švédům v Pomořansku	78
Kapitola XXVI. – O pohromě Pomořanska	80
Kapitola XXVII. – O Pomořansku	82
Kapitola XXVIII. – Co se dělo v zimním ležení na počátku roku 1638	84
Kapitola XXIX. – O našem tažení proti Švédům	86
Kapitola XXX. – Popisuje naši cestu do hrabství Schaumburg	89
Kapitola XXXI. – O původu a příčinách války v Německu a o jiných událostech v říši	91
Kapitola XXXII. – O válečných událostech tohoto roku v říši a o našem úspěchu proti falckému knížeti Karlu Ludvíkovi	93
Kapitola XXXIII. – O kapitulaci Breisachu a o některých dalších věcech vykonaných v říši	96
Kapitola XXXIV. – Co se dělo v zimním ležení roku 1639 a o některých židovských obřadech	101
Kapitola XXXV. – O našem odchodu z Friedbergu ve Wetterau	103
Příloha: Věnování nakladatele k vydání z roku 1640	106

Úvod

Kněz z Tipperary

Thomas Carve se narodil kolem roku 1590 ve vsi Mobarnan v irském hrabství Tipperary. Správně se jmenoval Carew a hlásil se k příbuzenství se stejnojmenným anglonormanským rodem; Irové mu říkali Ó Corráin.¹ Mládí prožil nejspíš v okruhu Butlerů z Ormondu, jimž podle vlastních slov vděčil za všechno. Stal se katolickým knězem a působil zřejmě v diecézi Leighlin.² Starší literatura tvrdí, že studoval v Oxfordu, doložené to však není. Latinu psal plynně, ale spíše po způsobu středověkých kronik než klasiků.

Butlerové byli anglonormanský rod, který od 14. století držel hrabský titul z Ormondu a patřil k nejmocnějším v jižním Irsku, v hrabstvích Kilkenny a Tipperary. Hlava rodu Jakub Butler, jemuž Carve věnoval tuto knihu, byl vychován jako protestant, většina rodu však zůstala katolická. Katolík z Irska měl pod anglickou vládou doma jen omezené vyhlídky, a tak mnoho mladších synů šlechtických rodin hledalo uplatnění v cizích armádách, nejčastěji ve Španělsku a ve Francii, od dvacátých let 17. století také ve službách císaře. Jedním z nich byl Walter Butler z Roscrey, příbuzný hrabat z Ormondu. Roku 1631 přišel s irským plukem, který jeho příbuzný Jakub Butler naverboval v Polsku, k císařskému vojsku, osvědčil se při obraně Frankfurtu nad Odrou a dosáhl hodnosti plukovníka. Kolem takových mužů se v císařské armádě vytvořilo malé společenství Irů, Skotů a Angličanů, katolíků i protestantů, kteří se navzájem znali, podporovali a sloužili v týchž plucích. Patřili k nim i Skotové Jan Gordon a Walter Leslie a Ir Walter Devereux, kteří spolu s Butlerem připravili v únoru 1634 zavraždění Albrechta z Valdštejna v Chebu.

Carve sám píše, že ho „meč ze severu“ vytrhl z Irska kolem roku 1630 už potřetí. O dřívějších cestách nic bližšího neříká. Vydavatel souborného vydání Michael Kerney soudil, že Carve poprvé odešel do Německa už roku 1624 a strávil u Waltera Butlera jako kaplan čtyři roky; to je však jen jeho domněnka. Jisté je, že se Carve po několikaleté službě vrátil domů a znovu vyrazil. Této poslední cestě, na níž ho jeho církevní představený propustil k „vznešeným přátelům v císařském vojsku“, věnuje první díl *Itineráře* mnoho místa.

Itinerář a jeho vydání

Kniha nese latinský titul *Itinerarium*, tedy cestopis nebo cestovní deník, s dodatkem „s historií činu Butlera, Gordona, Leslieho a jiných“. První díl Carve dokončil v zimním ležení ve Friedbergu ve Wetterau na jaře 1639; censor jej schválil ve Frankfurtu 30. dubna a autor podepsal věnování Jakubu Butlerovi 1. května 1639. Kniha vyšla v Mohuči na autorův náklad. Psal ji, jak sám říká, „ve válečných stanech“, za zvuku bubnů a děl, a omlouvá se proto za její neuhlazenost.

Kniha měla úspěch. Roku 1640 vydal mohučský knihkupec Johannes Baltasar Kuntz její německý překlad s pokračováním do konce roku 1639³ a v září téhož roku nové latinské vydání, podle titulu třetí. Od prvního se podle Kerneyho liší hlavně připojenou kapitolou XXXV a doplněním dvou nápisů na Valdštejna; Kuntz je opatřil vlastním věnováním bratřím z Reiffenbergu. Druhý díl *Itineráře* vyšel v Mohuči roku 1641 a Carve k němu připojil krátké pojednání o rodu Butlerů, jak to slíbil v předmluvě k prvnímu dílu, a také obhajobu proti svým kritikům. Třetí díl, věnovaný znovu Ormondovi, vyšel ve Špýru roku 1646⁴ bez schválení censora; přestože předmluva slibuje líčení až do roku 1645, text náhle

¹Tak podle Kerneyho, který vycházel z Carvových vlastních zmínek; Carve se chlubil například předkem Thomasem Carewem, mocným v Munsteru v 15. století. Jeho pozdější protivník Bruodin mu příbuzenství s Carewy upíral a tvrdil, že se jmenuje Carran.

²Diecéze Leighlin v provincii Leinster, zahrnující hlavně hrabství Carlow a část sousedních hrabství. Propustku k cestě za vojskem mu vystavil představený jménem Matthew Roche; *Itinerář* ji otiskuje v jednom z dalších dílů (ve vydání 1859 na s. 287) s datem 1634, které Kerney pokládal za tiskovou chybu místo 1624.

³Pod názvem *Reyßbüchlein*; pokračování sepsal aschaffenburgský děkan Wolfgang Sigismund von Vorburg. Kerney uvádí, že tento překlad vyšel v dubnu 1640, latinské vydání v září. Roku 1642 následoval německý překlad druhého dílu.

⁴Tak titul i Kerney; Katolická encyklopedie (1908) uvádí rok 1648.

končí rokem 1643. Kerney z toho usuzoval, že se Carvovi nepřátelé snažili vydání zabránit a autor dal rukopis narychlo vytisknout daleko od nich.

Všechny tři díly jsou velmi vzácné. Souborné vydání připravoval londýnský nakladatel William Pickering už ve čtyřicátých letech 19. století, ale práce uvázla v polovině. Teprve antikvář Bernard Quaritch koupil vytištěné archy, dal knihu dokončit a roku 1859 ji vydal ve stu výtiscích s anglickou předmluvou a rejstříkem; předmluvu napsal a vydání připravil Michael Kerney.⁵ Kerney sebral i to málo, co je o Carvově životě známo, a z jeho předmluvy pochází většina údajů tohoto úvodu.

Co obsahuje první díl

První tři kapitoly jsou stručným úvodem: řada císařů od Jindřicha Ptáčníka po Ferdinanda III. a výklad o tažení Gustava Adolfa do říše. Pak začíná vlastní cestopis. Carve se loučí s přáteli, odjíždí přes Waterford do Anglie, s obdivem popisuje Londýn a se lstí, k níž byli nuceni sáhnout všichni katolíci, si opatřuje průvodní list. Po moři se dostává do Hamburku a do Gdaňska, koncem října 1634 se vydává na jih přes Toruň, Poznaň a Vratislav, kterou projíždí převlečen za kupce, a přes Slezsko a Čechy do Prahy. Odtud vyráží počátkem ledna 1635 za svým patronem. Cestou přes Cheb, Kronach, Aschaffenburg, Wertheim a Heilbronn se dozvídá, že Walter Butler zemřel 25. prosince 1634 v dobytém Schorndorfu; zastihne už jen rakev.

Zde do cestopisu vstupuje Butlerův příběh: jeho služba u Frankfurtu nad Odrou, Valdštejnovy úspěchy a nádhery, jeho pád a vražda v Chebu 25. února 1634. Carve u ní nebyl a Chebem projížděl téměř o rok později. Píše však jako kaplan a důvěrník Butlerův a později Devereuxův, tedy z nejbližšího okolí vrahů, a podle toho, co slyšel od nich a od jejich lidí. Pro něho je Valdštejn zrádce a jeho vrahové věrní služebníci císaře; čin líčí jako spravedlivý trest. K vyprávění připojil sbírku posměšných i obranných nápisů na Valdštejna, které kolovaly po jeho smrti, a opisy listin, především plzeňský revers z 12. ledna 1634, jímž se důstojníci zavázali Valdštejnovi věností, a císařský mandát o jeho sesazení.

Po Butlerově smrti přešel Carve ke krajanům v pluku Waltera Devereuxe, toho, který Valdštejna v Chebu probodl. S ním byl na jaře 1635 u obléhání Augsburgu a potom téměř dva roky v Lotrinsku, kde vévoda Karel IV., Carvův obdivovaný hrdina, s císařskými vojsky bojoval proti Francouzům o návrat do své země. Počátkem roku 1637 se pluk vrátil do Německa, táhl Hesenskem a Saskem a připojil se ke Gallasovu vojsku, které pronásledovalo Banéra do Pomořan. Carve popisuje zpusť zemi a strašlivou zimu 1637/38, kterou vojsko strávilo v nouzi a hladu. Rok 1638 prožil ve Vestfálsku a v hrabství Schaumburg, kde císařští porazili falckého knížete Karla Ludvíka. Z doslechu líčí kapitulaci Breisachu na horním Rýně. Kniha končí zimním ležením ve Friedbergu roku 1639 a návštěvou tamní synagogy; kapitola XXXV, připojená až roku 1640, vypráví o odchodu z Friedbergu.

Jak Carva číst

Carve sám říká, že zapsal „všechno, velké i malé“, co buď viděl na vlastní oči, nebo slyšel od očitých svědků. Obojí je v knize promícháno a ne vždy je snadné je rozlišit. Nejcennější jsou místa, kde vypráví o sobě: o cestě válkou zpustošenou Evropou, o cenách potravin v obleženém Augsburgu, o zimních leženích, o tom, jak se vojáci a jejich kaplani obtloukali od jednoho tábora k druhému. Vyprávění o velkých událostech, u nichž nebyl, je převzaté, často z druhé ruky a se všemi chybami, které se do takových zpráv dostávají. Carve se plete v datech a v pořadí událostí, přehání počty vojáků a děl a jména cizích osob a míst nezřídka komolí. Na nejdůležitější omyly upozorňují poznámky.

Nestranný není. Je katolický kněz a horlivý stoupenec císaře, protestanty nazývá kacíři a Švédy nepřitelem. O Butlerovi a jeho družích píše jako jejich přítel a dlužník a čin v Chebu bez výhrad

⁵William Pickering (1796 – 27. 4. 1854 Londýn), londýnský nakladatel a knihkupec, proslulý pečlivými vydáními starší literatury; zemřel krátce po bankrotu svého podniku. Bernard Quaritch (23. 4. 1819 Woburn v Durynsku – 17. 12. 1899 Londýn), londýnský antikvář německého původu, jeden z nejvýznamnějších obchodníků se vzácnými knihami své doby. Podle tiráže vyšlo vydání ve sto výtiscích na papíře a dvou na pergamentu. O Michaelu Kerney se bližší údaje nepodařilo zjistit.

hájí. Právě proto je jeho svědectví zajímavé: ukazuje, jak Valdštejnův pád viděli a vysvětlovali ti, kdo jej provedli, a jak chtěli, aby jej viděl svět. Kerney připomíná, že Carva používali angličtí historici třicetileté války, často bez uvedení zdroje, a že podle Williama Coxe stojí líčení Valdštejna v životopise Gustava Adolfa od Waltera Harta téměř výhradně na Carvovi.⁶

Kerney o Carvovi píše, že v jeho povaze se snoubila prostota a pověřivost s divokou energií, láskou k cestování a hrubými způsoby vojáka; byl by prý mečem vládl nejméně tak dobře jako perem. Čtenář to pozná sám: Carve věří zázrakům, o nichž vypráví, a o irských divech píše se stejnou vážností jako o obléhání měst. Jeho popis Irska, opřený o kritická slova svatého Bernarda v životopise svatého Malachiáše, pohoršil irské vojáky v Německu natolik, že proti němu psali dopisy i hanopisy. Carve na ně odpověděl v druhém dílu.

Pozdější život

Po vydání prvního dílu se Carve stal vrchním kaplanem anglických, skotských a irských vojsk v císařské službě a zůstal jím do roku 1643. Devereux zemřel roku 1639 v Praze. Kolem roku 1643 se Carve usadil ve Vídni jako apoštolský notář a chorální vikář u svatého Štěpána. Kromě Itineráře vydal stručný přehled německých válek let 1617 až 1641 (1641), dílo o irských dějinách *Lyra seu Anacephalaeosis Hibernica* (Viedeň 1651, rozšířené vydání Sulzbach 1666) a spis o slušném chování *Galateus* (1669). Ve stáří se dostal do ostrého sporu s irským františkánem Antonínem Bruodinem,⁷ který napadl jeho Lyru; poslední odpověď, plnou nadávek, vydal Carve roku 1672 a uvádí v ní, že mu je dvaosmdesát let. Kdy zemřel, není známo; starší údaj, že zemřel roku 1664, je mylný.⁸

K tomuto vydání

Překládáme první díl Itineráře podle souborného vydání z roku 1859, které převzalo text vydání z roku 1640, a porovnali jsme jej s prvním tiskem z roku 1639. Kapitola XXXV je jen ve vydání 1640 a 1859. Kde se obě vydání liší v něčem podstatném, například ve jméně, čísle nebo datu, říká to poznámka. Vlastní jména, která se nepodařilo spolehlivě ztotožnit, ponecháváme v podobě originálu a poznámka na nejistotu upozorňuje; ostatní jména uvádíme v dnes obvyklé podobě. Carvovy omyly v textu neopravujeme, vysvětlují je poznámky.

Věnování Jakubu Butlerovi, předmluva ke čtenáři a censura jsou přeloženy na začátku knihy. Věnování knihkupce Kuntze bratřím z Reiffenbergu, které patří k vydání z roku 1640, je zařazeno v příloze. Kerneyho anglickou předmluvu nepřekládáme; co v ní je o Carvovi a o vydáních jeho díla, shrnuje tento úvod.

Překlad vznikl s pomocí umělé inteligence a prošel redakcí proti latinskému textu obou vydání. Není to vědecká edice. Chce být spolehlivým a čtivým zpřístupněním svědectví irského kněze, který prošel třicetiletou válkou s vojskem a zapsal, co viděl a slyšel.

⁶Walter Harte (1709 – 10. 3. 1774 Bath), anglický básník a historik, autor díla *The History of the Life of Gustavus Adolphus* (1759); William Coxe (1747 Londýn – 8. 6. 1828 Bemerton), anglický duchovní a historik, autor *History of the House of Austria* (1807). Příčina smrti není u žádného z nich známa.

⁷Anthony Bruodin (1625 hrabství Clare – 7. 5. 1680), irský františkán, profesor teologie a filozofie v koleji irských františkánů v Praze a v dalších českých klášterech, později kustod u Panny Marie Sněžné v Praze. Carva napadl v páté knize svého díla *Propugnaculum Catholicae Veritatis* (Praha 1669); příčina smrti není známa.

⁸Údaj o smrti roku 1664 ve věku 74 let opakovaly starší příručky; Kerney upozornil, že je vyvrácen Carvovým spisem z roku 1672. Zemřel tedy nejdříve roku 1672, snad brzy potom (?).

Věnování Jakubu Butlerovi, hraběti z Ormondu

Nejjasnějšímu pánu, panu **JAKUBU BUTLEROVI**,¹ hraběti z Ormondu a Ossory, vikomtovi z Thurles, baronovi z Arklow atd.,

THOMAS CARVE ze vši hloubi srdce přeje šťastný zdar a prospěch ve všech věcech.

Tento drobný spis o událostech, které se v Německu udály v posledním uplynulém desetiletí a který jsem ve volných chvílích sestavoval uprostřed protivných útrap cest a válečného hluku, jenž je nepřítelem písemnictví i vážné noční práce, vkládám, nejjasnější hrabě, tak pokorně, jak jen dovedu, do tvých rukou. Jako poslední z tvých služebníků jej rád a ochotně zavěšuji jako votivní dar pod klenbu chrámu tvé vlídnosti,² aby byl celému světu svědkem mé nanejvýš oddané náklonnosti k tobě a k tvým, kterou jsem dosud nedoložil žádnou jinou památkou, a zároveň upomínkou na tvou mimořádnou, nikdy dost nevychválenou přízeň ke mně.

Nebudeš se však hněvat (to mi slibuje tvá moudrost), že mezi tolika lidmi, kteří tvé nejjasnější Milosti nejlíbeznějšími slovy přejí pokojná léta, jen já, jako nějaký krajně neotesaný človíček, zapomínám na obecný zvyk, zrazuji obvyklou zdvořilost a uprostřed nejhlubšího míru³ ti chystám dar od Marta. „Pryč,“ řekneš snad, „s tímto neklidným spisem zlého znamení, který odporuje radostným předzvěstem! Nedovolím, aby našemu převznešenému jménu byl vnucován nějaký Itinerář, neboť bych raději se svým poddaným lidem trávil pokojná léta v nejhlubším klidu, než se unavoval mnoha útrapami cest.“

Ale abych řekl, jak se věci mají: neodchyluji se od dávno zavedeného zvyku ostatních, kteří přejí pokojné štěstí; naopak to, co prostý lid předkládá, aby si získal přízeň svého hraběte, předkládám i já, s větším citem, byť skrytější řečí, a plnou hrstí. Nabízím sice spisek o válce a s válkou, ale neuzavírám do něj válku domácí, nýbrž cizí; uzavírám, pravím, válku, ale válku překrásnou, neboť zatímco jinde nelidsky zuřila, doma přinesla nejkřidnější jas míru. A věru, kdybych ti neposílal válku tohoto druhu, nemohl bych ti k míru vůbec blahopřát. Celá tato knížka, ať je jakkoli velká či malá, věnovaná tobě, nejvlídnějšímu z hrabat, je tedy čirým blahopřáním k míru.

Že se však naše pero vlastním popudem obrací spíše k tobě než ke komukoli jinému, to se nestalo nahodile. Zahrnulo totiž hrdinské činy tvých blízkých, které slouží ke chvále i tobě a celému tvému převznešenému rodu; nese v sobě tvé nejvznešenější předky a příbuzné Butlery, kteří stejně jako ve vlasti vždy požívali nejvyššího jména, tak i u cizinců mívali pro svou vynikající statečnost mimořádnou vážnost. Nuže, jdi, chceš-li, až do nejzazšího Německa, pronikni, máš-li čas, do Polska, Litvy, Uher a Čech a poslouvej, zda se tam všude neoslavuje pověst tvých Butlerů, stejně věrných římskému císaři i jiným králům, jako slavných pro tvůj nejvznešenější rod. Kéž by (vyslovuji to upřímně z nejhlubšího citu), kéž by, pravím, stín tvého Waltera,⁴ jemuž jsem byl několik let nerozlučným druhem, mohl se vrátit do živého těla a postavit se před tebe ve zbroji! Jistě bys spatřil muže, který byl i ve zbrani nakloněn spíše přátelskému míru než nepřátelským válkám; viděl bys muže ve zbrani statečného, jenž celou svou válečnou mocí neusiloval o nic jiného, než aby podle svých sil navrátil Římské říši její dřívější klid.

¹James (Jakub) Butler (19. 10. 1610 Londýn – 21. 7. 1688 Kingston Lacy v hrabství Dorset), od roku 1633 dvanáctý hrabě z Ormondu, hlava nejmočnější anglonormanské rodiny v Irsku; Ossory (v hrabství Kilkenny), Thurles (v Tipperary) a Arklow (ve Wicklow) jsou další rodové tituly. Po otcově smrti (1619) vyrůstal pod královským poručnictvím v Anglii a byl vychován jako protestant, ačkoli většina rodu zůstala katolická. Za irského povstání a občanských válek velel od roku 1641 královským vojskům v Irsku a byl místokrálem; roku 1642 se stal markýzem, po návratu Stuartovců roku 1661 vévodou z Ormondu a místokrálem byl znovu v letech 1662–1669 a 1677–1685. Zemřel přirozenou smrtí ve vysokém věku. Carve mu připsal i třetí díl Itineráře (1646).

²Narážka na antický zvyk zavěšovat ve chrámech děkovné dary, např. tabulky na památku záchrany ze ztroskotání (srov. Horatius, Ódy I, 5).

³V Irsku tehdy vládl mír. O dva a půl roku později, v říjnu 1641, vypuklo irské povstání a sám Ormond pak velel královským vojskům.

⁴Míněná Walter Butler, Carvův patron (viz kap. VII a XI). Vydání 1639 má na tomto místě „stín tvého Jakuba“; jde nejspíš o stejnou záměnu křestních jmen jako v kap. VII, protože několik let strávil Carve právě s Walterem a vydání 1859 zde čte „Waltera“.

Když ti tedy jeho a mnohé jemu podobné předvádím a jejich vznešenost vtěsnávám do úzkých mezí několika stránek, nemysli si, urozený hrabě, že uvádím do Ormondu vojevůdce, aby rušili mír v tvých zemích. Přivádím sice, to nemohu popřít, ozbrojené hrdiny, ale hrdiny pokojné, neboť války jsou téměř u konce; zbraně sice nosí, doma však obranné, venku útočné.

Jedním slovem: chtějí se sami postavit před tvou vznešenou tvář, abys viděl, že tvůj rod je tak rozvětvený, že se nevejde do hranic vlasti, a že musel, a ne bez nesmrtelné slávy rodu, hledat v cizích zemích vznešenější sídla a dokázal je také získat.

Tento náš Itinerář dá také tvému potomstvu, pokud ti nějaké Bůh, rozséváč lidí, dal nebo ještě dá, podnět, aby po vzoru svých předků šířilo své jméno a rozprostíralo rod až do nejzazších zemí, až uvidí, jak jeho dědové a pradědové, spoléhající jen na Boha, opustili vlast a svou věrností a stálostí získali u cizích knížat, králů a císařů přízeň a tituly, za něž se jejich převznešený rod nemusí nikde stydět.

Rád bych na tomto místě, kdybych se nechtěl držet lakonické stručnosti a kdybych ti nechtěl čtením přivodit nevolnost, sestavil seznam těch, kdo by, kdyby byli zůstali ve vlasti, prožili život temný a bezvýznamný, kdežto takto, když odešli do krajů, kde mohli projevit svou odvahu a ukázat sílu a statečnost, proslavili se po celém světě. Projdi si je v duchu sám (myšlenky jsou přece svobodné): nejen velké ozdoby svého rodu, ale i jiné blesky německé války, kteří by při všem svém lesku zajisté zůstali bezejmenní, kdyby se nebyli vydali do Římské říše, aby rozšířili své jméno.

Uvidíš, převznešený hrabě, uvidíš, pravím, sám ten den, kdy se tvoji krajané, spjatí s tebou přátelstvím, ba i krví, ukážou vlasti, proslulí stejně slávou jako bohatstvím, a dosvědčí svým krajanům, co by pro ni byli chtěli vykonat oni, kteří pro cizí knížata nasazovali krev i život, a jak jsou ještě nyní připraveni bojovat za klid vlasti až do poslední kapky krve oni, kteří za uklidnění národa sobě neznámého vztyčili sobě, celému rodu i celé své vlasti tak vznešená vítězná znamení.

Tak tomu tedy je, nejjasnější hrabě, chceme-li mluvit pravdivě: tento můj spisek je spíše předchůdcem míru než války a já, poslední z tvých chráněnců, ti jej z celého srdce dávám, věnuji a zasvěcuji. Pokud se ti v něm nebude všechno zdát dost uhlazené, věz, že to nebylo sepsáno doma v pracovně, nýbrž ve válečných stanech, kde chraplavá trubka troubí své slavnostní tarantara,⁵ kde bubny hřmící válkou ruší zaměstnané pero, kde se strašlivě rozléhá krutý hrom válečných děl, kde kolem papíru létá osudné krupobití olověných kulí a spolu s chutí psát div nevyráží z těla i život.

Přijdou snad někdy klidnější časy, kdy podle svých možností a s delším volnem zachytím perem v delším a uhlazenějším sledu podrobně a důkladněji všechno, co jsem buď sám viděl na vlastní oči, nebo se dozvěděl z věrohodného vyprávění jiných. Tyto nynější drobnosti, ať jsou jakékoli, ti připsané zajisté s nejlepším citem, přijmi laskavě a zahrň mě, tobě nanejvýš oddaného, svou přízní. Dáno ve Friedbergu ve Wetterau 1. května léta upevněné nesmrtelnosti⁶ 1639.

⁵Zvukomalebné slovo pro troubení válečné trubky, známé z verše římského básníka Ennia (239 – asi 169 př. Kr.; zemřel podle podání na dnu): *at tuba terribili sonitu tarantantara dixit*, „a trubka strašlivým zvukem zatroubila tarantantara“.

⁶Barokní opis pro „léta Páně“; podobně Kuntz níže „léta obnovené věčné spásy“.

Čtenáři laskavému a zbožnému

Laskavému a zbožnému čtenáři pokoj a spásu v Pánu.

Proč bych totiž měl přát pokoj člověku zlovolnému a nepříteli našeho úsilí, když podle svědectví svatého slova bezbožní nemají pokoje?¹ Tomu tedy, kdo bude napadat můj způsob a postup psaní, nepřeji nic jiného než zmatek a neklid, které už sám živí v duši. „O válce už psalo mnoho jiných,“ říká, „tu práci a ty náklady by bylo lépe vynaložit na jiné účely.“ Ty si ovšem můžeš svou námahu vynakládat, na jakou práci chceš; mně se tato práce zdá počestná, neboť se nemusím starat o leštění zbraní, protože žádné jiné než duchovní nenosím, ani o strojení manželky, kterou jsem si dobrovolně přijatým zákonem chtěl mít zakázanu, ani o vyprazdňování pohárů nad míru, což se nesluší na počestnost a dělá hanbu mému kněžství. O náklady se netrap, protože se nehraď z tvé kapsy, nýbrž z laskavosti dobrých a dobrotivých mužů. Řeknu všechno v několika slovech: tak se mi líbilo a bylo mi potěšením vynaložit těch pár peněz, kterých opravdu bylo málo, právě na tento účel, a na žádný jiný. Že mnoho jiných sepsalo dějiny různých válek, to mi zajisté není neznámo, ale také s jistotou vím, že dosud nikdo nepopsal mou cestu, kterou jsem zachytil v tomto spisku. A dále: ať psali jiní, budu psát i já, i kdybys sebevíc odporoval, ó Zoile.² Nechceš-li mou knížku číst, klidně ji zahod'; proto ještě celá nepřijde vniveč, najdou se lidé, kteří mi prokážou tu čest, že ji budou číst a schvalovat. Že jsem ji však připsal muži, který je našemu táboru cizí a vzdálený?³ Správně. Co je ti však do toho? Komu jinému bych měl tuto vlídnost prokázat než muži vlídnému jako málokdo? Komu bych měl připsat činy Butlerů, ne-li Butlerovi, který má podíl na jejich přátelství, krvi i slávě? Komu bych měl vyličit průběh cizích válek, ne-li tomu, kdo je neviděl na vlastní oči?

Snad sis přál, aby byla věnována tobě; ale to sis ode mne zatím nezasloužil. Až budu psát o podivuhodných věcech, vzdálených obecnému i tvému chápání, pak bys mohl takovou čest očekávat; až napíšu něco, co ti nebude připadat bez chuti, pak ti ji bude možné nabídnout. Chceš-li to vědět, nenávidím tak puntičkářské slídiče po cizí pověsti, nenávidím catonovsky povytažené obočí, které všechno označuje mrzutou hvězdičkou.⁴ Nenávidím ty Aristarchy,⁵ kteří jsou k cizím činům ustavičně ostrozrací jako rysové, k vlastním slepí jako krtci.

Tebe však, laskavý čtenáři, chci poprosit jen o málo, snažně tě žádám, abys tuto mou práci přijal shovívavým okem. Jsou-li v tom, co jsem napsal, nějaké drobnosti, nepokládej je za opovrženímhodné: velkých věcí si všímá každý, drobné všichni přecházejí, a tak se stává, že o nich často nezůstane potomstvu žádná památka. Proto jsem usoudil, že do svého zápisníčku mám zapsat všechno, velké i malé, závažnější i méně důležité, co jsem buď sám viděl na vlastní oči, nebo slyšel od očitých svědků a přítomných.

Nelíbí-li se ti snad náš sloh, věz, že vyrostl na bojištích, a co divného, že se nedokázal učesat? Že byl vychován mezi vojáky, a nic nového, že si osvojil hrubší drsnost? Že byl vycvičen za třesku bronzových hlavní? Doufá tedy v prominutí, jestliže tu a tam hřmotí.

Zeptáš-li se dále, co mě přivedlo k úmyslu psát, řeknu ti to a upřímně ti celou věc vyložím. V každém věku oplakávali různí lidé různé, které jim vzala smrt: nedávno církev papeže Řehoře XIII.,⁶ říše

¹Iz 48,22 a 57,21.

²Zoilos z Amfipole (4. stol. př. Kr.), řecký řečník, proslulý zlomyslnou kritikou Homéra; jeho jméno se stalo přezdívkou závistivého kritika. Údaje o jeho smrti jsou legendární.

³Ormond nikdy nesloužil v císařském vojsku a byl protestant; zda kritik mýnil i jeho víru, Carve neříká.

⁴Marcus Porcius Cato starší (234–149 př. Kr.), římský censor proslulý přísností k cizím mravům; zemřel přirozenou smrtí ve vysokém věku. Hvězdičkou (asteriskem) označovali antičtí a humanističtí vykladači v textech pozoruhodná nebo sporná místa; Carve tím míní kritika, který si všechno poznamenává.

⁵Aristarchos ze Samothráky (asi 216 – asi 144 př. Kr.), alexandrijský učenec a vykladač Homéra, přísný až puntičkářský textový kritik; jeho jméno se stalo pojmem. Zemřel na Kypru, podle podání tak, že se nemocen vodnatelností dobrovolně vyhladověl.

⁶Tak má i vydání 1639. Řehoř XIII. (Ugo Boncompagni, 7. 1. 1502 Bologna – 10. 4. 1585 Řím), papež od 1572, autor kalendářní reformy z roku 1582, však zemřel půl století před sepsáním knihy, kdežto všichni ostatní jmenovaní zemřeli v letech 1621–1638. Carve měl nejspíš na mysli Řehoře XV. (Alessandro Ludovisi, 9. 1. 1554 Bologna – 8. 7. 1623 Řím), papeže od

Ferdinanda II., císaře a po všechny časy rozmnožitele říše, Španělsko Filipa III.,⁷ katolického krále, Francie kapucína Josefa,⁸ mnicha a královského rádce, katolické vojsko Pappenheima a Tillyho, pilíře naší armády a Scipiony tohoto věku,⁹ nepřátelské vojsko Gustava Adolfa, krále Švédů. Mne, už tak zarmouceného žalem jiných, se nejvíce dotkla i smrt mně nejbližší, smrt mého nejlepšího Butlera, s nímž jsem v naprosté důvěře strávil nejsladší dny, a nebylo jich málo, a který mě vždy nanejvýš laskavě pokládal za bratra a ctil jako otce. Protože jsem jeho tak veliké přízni nemohl být roven, a přesto jsem nechtěl zemřít nevděčný, napadlo mě nakonec, abych jeho skvělé činy, světu už známé, odhalil lidem v knížce. Viděl jsem, jakou závist budil tím, že často podnikal mnohé výpravy za nejlepších předzvěstí; viděl jsem, jak jeho jméno bylo ještě za jeho života nespravedlivě tupeno¹⁰ a teprve po smrti zazářilo jasněji; viděl jsem však také, poučen příkladem jiných, jak krátká je, zvláště mezi vojáky, památka mrtvých. Abych tomu všemu u svého Butlera, nejlaskavějšího ze všech mužů, předešel, rozhodl jsem se napsat tuto historii, či spíše Itinerář, abych si, zatímco budu psát o mnoha věcech hodných zaznamenání, které mě potkaly, připomínal i svého Butlera a abych svou lásku k němu zanechal doloženou alespoň tímto dílkem, jakkoli nepatrným, jako veřejnou památkou svého citu. Byl bych sice rád zahrnul všechny jeho činy i činy ostatních Butlerů do jediné knížky, sepsané jen k tomu účelu,¹¹ ale protože se to uprostřed válečných zmatků dá provést jen obtížně a vyžaduje to klidnější volno, odložil jsem ten záměr na příhodnější dobu. Ať nyní stačí, že se o něm v průběhu líčení své cesty zmíním jen mimochodem a zběžně, jako by šlo o něco vedlejšího. Ty však, šlechtyný čtenáři, uživej mé práce, kterou ti z duše věnuji, a vyprošuj zbožnému stínu Butlerovu dobré. Dál tě nezdržuji. Buď zdrav.

1621, který roku 1622 zřídil Kongregaci pro šíření víry; zemřel po delší nemoci (?).

⁷Filip III. (14. 4. 1578 Madrid – 31. 3. 1621 Madrid), španělský král od 1598, otec Filipa IV. a francouzské královny Anny Rakouské; zemřel po krátké horečnaté nemoci.

⁸Otec Josef (François Leclerc du Tremblay, 4. 11. 1577 Paříž – 18. 12. 1638 Rueil), kapucín, nejbližší důvěrník kardinála Richelieu a tajný diplomat, zvaný „šedá eminence“; zemřel na následky mrtvice.

⁹Scipiové, římsí vojevůdci, vítězové nad Kartágem: Publius Cornelius Scipio Africanus starší (236–183 př. Kr.), který porazil Hannibala u Zamy a zemřel v dobrovolném vyhnanství v Liternu, a jeho adoptivní vnuk Scipio Aemilianus (185–129 př. Kr.), který roku 146 př. Kr. zničil Kartágo; zemřel náhle, podle některých zpráv zavražděn.

¹⁰Snad narážka na Butlerův podíl na zavraždění Valdštejna v Chebu (1634), který mnozí současníci odsuzovali; text to výslovně neříká.

¹¹Tento záměr Carve aspoň zčásti splnil: k druhému dílu Itineráře (1641) připojil spisek o rodu Butlerů (*Prosapia Butleriana*).

Censura a schválení

Já, níže podepsaný, z pravomoci, kterou mi svěřil nejdůstojnější pán, apoštolský nuncius Svatého stolce, a kterou potvrdila císařská listina,¹ dosvědčuji, že jsem přečetl tuto knihu nazvanou Itinerář důstojného pána Thomase Carva z Tipperary a nenalezl v ní nic, co by odporovalo pravověrnému náboženství nebo dobrým mravům; naopak jsem v ní našel mnoho dobrých poučení a pravdivé historie sepsané očitým svědkem. Proto touž pravomocí soudím a povoluji, aby tato kniha mohla být kdekoli vydána tiskem a čtena všemi, kdo milují dějiny a pravdu. Ve Frankfurtu 30. dubna léta Kristova 1639.²

ALOYSIUS MAR.³ L. C. A.

¹Censura je církevní posudek a povolení k tisku. Kterého nuncia (papežského vyslance) má censor na mysli, neuvádí; Porýní a Mohučsko spadaly pod nunciaturu v Kolíně nad Rýnem (?). Císařská listina souvisí patrně s císařskou knižní komisí, která dohlížela na knihy prodávané na frankfurtském knižním trhu (?).

²Censura je o den starší než Carvovo věnování (1. 5. 1639); Carve tedy podepsal věnování až po schválení rukopisu.

³Censura se nepodařilo ztotožnit. Zkratky má i vydání 1639; „L. C. A.“ snad znamená *librorum censor apostolicus*, apoštolský knižní censor (?).

Kapitola I. – Úvod do dějin a řada prvních císařů z rodu Němců

Na samém počátku světa byl celý okruh země, dnes zmítaný tolika pohromami válek a smrti, rozdělen na čtyři části. Asie dostala jméno podle dcery Ókeana a Téthye, ačkoli jiní tvrdí, že podle dcery lýdského krále Mana¹. Od Evropy ji odděluje Velké moře² a část Středozevního moře, od Afriky Nil neboli Rudé moře³. Na délku zaujímá pět tisíc dvě stě mil⁴, na šířku čtyři tisíce pět set šedesát. Afrika se táhne do délky čtyř tisíc sto padesáti pěti a do šířky tisíce devíti set dvaceti mil. Amerika byla pojmenována po Amerigu Vespuccim⁵, který ji první objevil; její délka i šířka převyšují všechny ostatní části světa, a jak je velká, není známo ani dnes. A konečně Evropa dostala jméno po dceři Fénického Agénora, kterou kdysi, jak praví věrohodné podání, získal válečník jménem Taurus⁶. Od Asie a Afriky ji odděluje Středozevní moře; do délky se prostírá na dva tisíce osm set, do šířky na tisíc dvě stě mil. O ní budeme hovořit především, neboť jsme její dobrou část prošli, zmožení mnoha útrapami cest, když jsme konali vojenskou službu za svobodu Německa a za císaře, muže moudrého a statečného jako málokdo, a dávali v sázku svůj majetek, život i krev.

Jen ten, kdo nezná starověk, neví, že Evropu už od dávných pohanských dob řídila žezla císařů. Jak tato moc střídáním věcí přešla od pohanů na křesťanské krále a knížata, ponechávám obšírnějším dějepiscům. Já začínám Jindřichem Ptáčníkem⁷, prvním císařem z Němců, a vedu nepřerušenu řadu až k nynějšímu císaři Ferdinandovi, třetímu toho jména⁸, vždy rozmnožiteli říše⁹. Tento Jindřich pocházel z nejjasnějšího rodu saských vévodů a ujal se vlády roku 920 po narození Spasitele. Po něm nastoupil Ptáčníkův syn Ota Veliký¹⁰, který vládl od roku 933. Tento Ota založil, či spíše dokončil kostely v Braniborsku a Merseburgu, které začal stavět už jeho zbožný otec, a jako nezdegenerovaný potomek výtečného otce sám od základů zřídil kostely v Havelbergu, Míšni a Magdeburku¹¹. Týž Ota vrátil na trůn francouzského krále Ludvíka¹², kterého jeho poddaní zcela nespravedlivě vyhnali z království, a jako pravý rozmnožitel říše rozšířil říši o Burgundsko a Nizozemí¹³. Stalo se tak roku 946. Když tento

¹Ókeanos a Téthys jsou v řecké mytologii titánský pár, rodiče říčních bohů a nymf Ókeanoven; jednou z nich byla podle Hésioda Asie. Mánés byl bájný první král Lýdie v západní Malé Asii; podle Hérodota odvozovali Lýdové jméno Asie od jeho vnuka.

²Latinsky *Oceanus Majoricus*; míněno nejspíš Černé moře, ve středověku zvané *Mare Maius*, Velké moře.

³Antičtí zeměpisce kladli hranici mezi Asií a Afrikou obvykle na Nil, pozdější spíše na Rudé moře; autor obě podání spojuje.

⁴O jaké míle jde, autor neuvádí; čísla jsou jen dobové odhady. Údaj o délce Afriky je v latinském textu obou vydání gramaticky porušený.

⁵Amerigo Vespucci (1454 Florencie – 22. 2. 1512 Sevilla), florentský mořeplavec ve španělských a portugalských službách; jméno Amerika navrhl podle něho roku 1507 kartograf Martin Waldseemüller. Carve se mýlí, že ji Vespucci první objevil: před ním k ní roku 1492 doplul Kryštof Kolumbus a kolem roku 1000 už Vikingové. Vespucci zemřel v Seville, patrně na malárii (?).

⁶Podle řecké báje unesl Európu, dceru fénického krále Agénora, bůh Zeus v podobě býka (latinsky *taurus*); racionalizující výklad, známý už antickým autorům, z býka učinil muže jménem Taurus. Latinské *inventam* („nalezenou, získanou“) stojí v obou vydáních, smysl však ukazuje spíš na únos.

⁷Jindřich I. Ptáčník (asi 876 – 2. 7. 936 Memleben), saský vévoda, od roku 919 (ne 920) východofranský, tedy německý král; císařem korunován nebyl. Zemřel v Memleбенu po záchvatu mrtvice.

⁸Ferdinand III. (13. 7. 1608 Štýrský Hradec – 2. 4. 1657 Vídeň), syn Ferdinanda II., král uherský (1625) a český (1627), římský král od 22. 12. 1636, císař od 1637, tedy vládnoucí císař v době vydání knihy (1639). Roku 1634 převzal po Valdštejnovi vrchní velení a zvítězil u Nördlingenu; za jeho vlády byly uzavřeny pražský (1635) a vestfálský mír (1648). Zemřel ve Vídni, nikoli násilím; příčina se neuvádí.

⁹Latinsky *semper Augustus*, ustálená součást titulu římskoněmeckých panovníků; středověký výklad odvozoval *Augustus* od slovesa *augere*, rozmnožovat.

¹⁰Ota I. Veliký (23. 11. 912 – 7. 5. 973 Memleben), král od roku 936 (ne 933), císař od 962; roku 955 porazil Maďary na Lechu. Zemřel náhle v Memleбенu přirozenou smrtí.

¹¹Míněna biskupství: Havelberg a Braniborsko (Brandenburg an der Havel) založil Ota I. kolem roku 948, Míšeň a Merseburg roku 968 spolu s arcibiskupstvím magdeburským. Podíl Jindřicha Ptáčníka na nich je spíše legendou (?).

¹²Ludvík IV. Zámorský (920/921 – 10. 9. 954 Remeš), západofranský král od 936; Ota I. mu roku 946 pomohl proti vzbouřeným velmožům v čele s Hugem Velikým. Zemřel po pádu z koně.

¹³Ve skutečnosti připojil Lotrinsko, zahrnující i část dnešního Nizozemí a Belgie, k říši už Jindřich I. roku 925; Burgundské království se za Oty I. dostalo jen pod jeho vliv. Rok 946 se hodí spíš k obnovení Ludvíka IV. na trůn.

císař odešel z řad živých, přešlo břemeno říše na Otu II.¹⁴, který držel žezlo do roku 974 a zanechal po sobě jako nástupce syna Otu III.¹⁵; ten chtěl, aby právo volit římského císaře náleželo Němcům. Roku 1002 se ujal vlády Jindřich II.¹⁶ a po něm Konrád II.¹⁷, korunovaný v Římě roku 1027. Ten po smrti arelatského krále Rudolfa a po vyhnání Oty, syna jeho sestry¹⁸, připojil roku 1032 Arelatské království k německé říši. Potom vystavěl a založil katedrálu ve Špýru¹⁹ a přál si být v ní pohřben s manželkou, synem, vnukem a pravnukem, císaři Jindřichem III., IV. a V. toho jména; jejich náhrobky jsou tam k vidění dodnes. Jindřich III. vládl od roku 1040, Jindřich IV. od roku 1081, Jindřich V. od roku 1107²⁰. Po nich následoval Lothar II. roku 1126²¹,

a po něm Konrád III. kolem roku 1139²². Odtud přešlo kormidlo říše na Fridricha Barbarossu roku 1152²³; ve třicátém osmém roce jeho věku jej 18. června 1155 korunoval papež Hadrián IV.²⁴ Nástupnictví pak přešlo na Barbarossova syna Jindřicha VI. roku 1190²⁵. Po jeho smrti převzal žezlo roku 1208 Ota IV.²⁶ Za jeho vlády se roku 1215 v Římě konal Lateránský koncil za papeže Inocence III.²⁷; jeho dekrety jsou hojně zařazeny do kanonického práva. Po něm byl roku 1220 v Římě korunován Fridrich II.²⁸ Když Fridrich zemřel a různá knížata nabízenou říši odmítla²⁹, přijal roku 1273 císařské žezlo, a ne bez dobrého znamení, Rudolf, hrabě habsburský³⁰, větší duchem než majetkem. Po jeho smrti dával říši zákony hrabě Adolf Nasavský³¹ od roku 1292. Na místo zesnulého nastoupil roku

¹⁴Ota II. (955 – 7. 12. 983 Řím), syn Oty I., spoluvládce od 961, samostatně vládl 973–983, ne do roku 974. Zemřel v Římě na malárii (?).

¹⁵Ota III. (980 – 23./24. 1. 1002 Paterno u Říma), král od 983, císař od 996; zemřel mladý na horečku, patrně malárii. Že by svěčil volbu císaře Němcům, tedy zřídil sbor kurfiřtů, je středověká legenda; kurfiřtský sbor se utvářel až ve 13. století.

¹⁶Jindřich II. Svatý (973 – 13. 7. 1024 Grone u Göttingenu), poslední panovník z otonske dynastie, král od 1002, císař od 1014; zemřel přirozenou smrtí, roku 1146 byl svatořečen.

¹⁷Konrád II. (asi 990 – 4. 6. 1039 Utrecht), první panovník ze sálské dynastie, král od 1024, císařem korunován v Římě 1027; zemřel v Utrechtu po nemoci.

¹⁸Rudolf III. (asi 970 – 6. 9. 1032), poslední král Burgundského, podle Arles zvaného Arelatského království, je odkázal Konrádovi II. O dědictví se s Konrádem přel Odo II., hrabě z Blois, syn Rudolfovy sestry Berty; padl roku 1037 v bitvě u Baru. Konrád byl za burgundského krále korunován roku 1033.

¹⁹Císařský dóm ve Speyeru (Porýní-Falc), pohřebiště sálských panovníků: leží v něm Konrád II. s manželkou Giselou, Jindřich III., IV. a V., později i Rudolf Habsburský a další.

²⁰Ve skutečnosti vládl Jindřich III. (1017 – 5. 10. 1056 Bodfeld) od 1039, Jindřich IV. (1050 – 7. 8. 1106 Lutych), známý cestou do Canossy, od 1056 a Jindřich V. (1086 – 23. 5. 1125 Utrecht) od 1106. Všichni tři zemřeli přirozenou smrtí, Jindřich IV. po sesazení vlastním synem.

²¹Lothar III. Supplinburský (1075 – 4. 12. 1137 Breitenwang v Tyrolsku), obvykle počítaný jako třetí toho jména, zvolen 1125, císař od 1133; zemřel na nemoc na zpáteční cestě z Itálie.

²²Konrád III. (1093 – 15. 2. 1152 Bamberk), první Štauf na trůně, zvolen 1138, účastník druhé křížové výpravy; zemřel v Bamberku na nemoc.

²³Fridrich I. Barbarossa (asi 1122 – 10. 6. 1190), král od 1152, císařem korunován v Římě 18. 6. 1155; bylo mu tehdy asi 33 let, ne 38. Utonul v řece Salef (dnes Göksu) v Kilíkii na třetí křížové výpravě.

²⁴Hadrián IV. (asi 1100 – 1. 9. 1159 Anagni), vlastním jménem Nicholas Breakspear, papež od 1154, jediný Angličan na papežském stolci; zemřel na zánět hrdla (?).

²⁵Jindřich VI. (1165 – 28. 9. 1197 Messina), císař od 1191, sňatkem získal Sicilské království; zemřel v Messině na horečku, patrně malárii.

²⁶Ota IV. Brunšvický (1175/1176 – 19. 5. 1218 Harzburg) z rodu Welfů, zvolen 1198 proti Filipu Švábskému, obecně uznán až po Filipově zavraždění 1208, císař od 1209; po porážce u Bouvines (1214) ztratil moc. Zemřel na Harzburgu na nemoc (úplavici ?).

²⁷Čtvrtý lateránský koncil (listopad 1215), nejvýznamnější koncil středověku, svolal Inocenc III. (1160/1161 – 16. 7. 1216 Perugia), papež od 1198; zemřel náhle na horečku (?). Dekrety koncilu převzaly Dekretálie Řehoře IX. (1234), hlavní součást kanonického, tj. církevního práva.

²⁸Fridrich II. Štaufský (26. 12. 1194 – 13. 12. 1250 Castel Fiorentino v Apulii), král sicilský, římský král od 1212, císařem korunován v Římě 22. 11. 1220; v dlouhém sporu s papeži byl opakovaně dán do klatby. Zemřel na Castel Fiorentino na úplavici (?).

²⁹Po smrti Fridricha II. a jeho syna Konráda IV. (1254) nastalo tzv. interregnum: o trůn se přeli cizí kandidáti Richard Cornwallský a Alfons Kastilský a v říši nikdo skutečně nevládl.

³⁰Rudolf I. Habsburský (1. 5. 1218 – 15. 7. 1291 Špýr), zvolen římským králem 1273, císařem korunován nebyl; roku 1278 porazil na Moravském poli Přemysla Otakara II. a získal pro svůj rod Rakousy. Zemřel přirozenou smrtí ve Špýru a je pohřben v tamním dómu.

³¹Adolf Nasavský (asi 1250 – 2. 7. 1298), král od 1292; kurfiřti jej roku 1298 sesadili a padl v bitvě u Göllheimu proti Albrechtovi Habsburskému.

1298 Albrecht Rakouský, syn Rudolfův³². Po něm vynikl roku 1307 Jindřich VII.³³ a za jeho nástupce byl roku 1314 určen Ludvík IV.³⁴ Za ním následoval roku 1346 Karel IV.³⁵ Karla vystřídal roku 1379 jeho syn Václav³⁶. Potom zasedli na trůn říše: roku 1490 falckrabě Ruprecht³⁷, který postavil v Heidelbergu chrám ke cti Ducha svatého a nařídil v něm zřídit hrob sobě i manželce; roku 1411 Zikmund, syn Karla IV.³⁸; roku 1438 Albrecht II.³⁹; roku 1440 Fridrich III.⁴⁰ K nim přibyl roku 1494 Maxmilián I., rakouský arcivévoda⁴¹, syn Fridricha III. Ten zplodil Filipa⁴², vévodu burgundského a krále španělského, otce Karla V.⁴³ Tento Karel, osiřelý po otcově smrti, byl povolán ke kormidlu říše; ujal se vlády roku 1519 a držel ji třicet devět let a vykonal mnoho skvělých činů hodných císaře. Nakonec, zlomen námahami, se rozhodl vzdát vlády: svého syna Filipa⁴⁴ prohlásil králem španělským a dal Římskou říši převést na svého bratra Ferdinanda⁴⁵, a to v Kolíně nad Rýnem 5. ledna⁴⁶. Ferdinanda pak vystřídal roku 1564 jeho syn Maxmilián II.⁴⁷ Maxmilián byl otcem šesti velmi urozených synů, z nichž by si každý zasloužil vládnout, kdyby tomu osud chtěl: Rudolfa, Matyáše, Arnošta, Maxmiliána, Václava a Albrechta⁴⁸. Na jeho místo byl povýšen Rudolf, po něm Matyáš. Po Matyášově smrti byl roku 1619 ve Frankfurtu zvolen Ferdinand II.⁴⁹ Za jeho vlády vzplál v říši tento nesmírný válečný

³²Albrecht I. Habsburský (1255 – 1. 5. 1308), král od 1298; u Windisch v dnešním Švýcarsku jej zavraždil jeho synovec Jan zvaný Parricida, jemuž zadržoval dědictví.

³³Jindřich VII. Lucemburský (1278/1279 – 24. 8. 1313 Buonconvento u Sieny), zvolen 1308 (ne 1307), císař od 1312, otec českého krále Jana Lucemburského; zemřel na italském tažení na malárii.

³⁴Ludvík IV. Bavor (1282/1286 – 11. 10. 1347 u Fürstenfeldbrucku), z rodu Wittelsbachů, zvolen 1314 při rozpolcené volbě proti Fridrichu Sličnému, císař od 1328; zemřel na mrtvici při honu na medvěda.

³⁵Karel IV. (14. 5. 1316 Praha – 29. 11. 1378 Praha), král český, římský král od 1346, císař od 1355; zemřel na zápal plic poté, co si zlomil krček stehenní kosti.

³⁶Václav IV. (26. 2. 1361 Norimberk – 16. 8. 1419 Nový hrad u Kunratic), král český, římským králem zvolen za otcova života 1376, vládl od otcovy smrti 1378 (ne 1379); kurfiřti jej roku 1400 sesadili. Zemřel na mrtvici.

³⁷Ruprecht Falcký (5. 5. 1352 – 18. 5. 1410 Oppenheim), zvolen po Václavově sesazení roku 1400; letopočet 1490 je v obou vydáních chybný. Zemřel přirozenou smrtí; je pohřben se svou manželkou Alžbětou Hohenzollernskou v kostele sv. Ducha v Heidelbergu.

³⁸Zikmund Lucemburský (14. 2. 1368 Norimberk – 9. 12. 1437 Znojmo), král uherský, římský od 1410/1411, český od 1419 (uznán 1436), císař od 1433; zemřel ve Znojmě po delší nemoci.

³⁹Albrecht II. Habsburský (10. 8. 1397 – 27. 10. 1439 Neszmély v Uhrách), Zikmundův zeť, král uherský, český a římský (1438); zemřel na úplavici při tažení proti Turkům.

⁴⁰Fridrich III. (21. 9. 1415 Innsbruck – 19. 8. 1493 Linec), římský král od 1440, císař od 1452, poslední císař korunovaný v Římě; zemřel asi dva měsíce po amputaci nohy.

⁴¹Maxmilián I. (22. 3. 1459 Vídeňské Nové Město – 12. 1. 1519 Wels), římský král od 1486, samostatně vládl od otcovy smrti 1493 (ne 1494), od 1508 volený císař; sňatky svých potomků připravil Habsburkům španělské, české a uherské dědictví. Zemřel ve Welsu na nemoc.

⁴²Filip I. Sličný (22. 7. 1478 Bruggy – 25. 9. 1506 Burgos), vévoda burgundský, sňatkem s Janou Šílenou král kastilský (1506), nikoli celého Španělska; zemřel náhle v Burgosu na horečku (tyfus?).

⁴³Karel V. (24. 2. 1500 Gent – 21. 9. 1558 Yuste), španělský král od 1516, římský král od 1519, císař od 1530; zemřel v klášteře Yuste v Extremaduře na malárii.

⁴⁴Filip II. (21. 5. 1527 Valladolid – 13. 9. 1598 El Escorial), král španělský od 1556, od 1580 i portugalský; zemřel v Escorialu po dlouhé a bolestné nemoci.

⁴⁵Ferdinand I. (10. 3. 1503 Alcalá de Henares – 25. 7. 1564 Vídeň), král český a uherský od 1526, římský král od 1531, císař od 1556/1558; zemřel ve Vídni přirozenou smrtí.

⁴⁶Ve skutečnosti vládl Karel V. v říši 1519–1556, tedy 37 let. Abdikoval v Bruselu: Nizozemí předal synovi Filipovi 25. 10. 1555, Španělsko v lednu 1556; vzdání se císařství kurfiřti přijali ve Frankfurtu v březnu 1558. Kolín nad Rýnem a 5. leden jsou autorův omyl.

⁴⁷Maxmilián II. (31. 7. 1527 Vídeň – 12. 10. 1576 Řezno), císař od 1564, král český a uherský; zemřel v Řezně za říšského sněmu po delší nemoci a na smrtelném loži odmítl poslední svátosti. Synů měl víc než šest, ostatní však zemřeli v dětství.

⁴⁸Rudolf II. (18. 7. 1552 Vídeň – 20. 1. 1612 Praha), císař od 1576, sídlil v Praze; Matyáš (24. 2. 1557 – 20. 3. 1619 Vídeň), císař od 1612, zemřel nemocný a sešlý přirozenou smrtí; Arnošt (1553–1595), místodržitel Španělského Nizozemí, zemřel v Bruselu; Maxmilián III. (1558–1618), velmistr Řádu německých rytířů a správce Tyrolska; Václav (1561–1578) zemřel mladý ve Španělsku; Albrecht VII. (1559–1621), nejprve kardinál, potom se svou manželkou Isabelou vladař Španělského Nizozemí, zemřel v Bruselu.

⁴⁹Ferdinand II. (9. 7. 1578 Štýrský Hradec – 15. 2. 1637 Vídeň), arcivévoda štýrský, král český (1617) a uherský (1618), zvolen císařem ve Frankfurtu 28. 8. 1619; hlava katolické strany. Po Bílé hoře provedl v Čechách rekatolizaci a vydal Obnovené zřízení zemské (1627), roku 1629 restituční edikt. Dvakrát svěřil vrchní velení Valdštejnovi a roku 1634 jej dal odstranit. Zemřel ve Vídni přirozenou smrtí. Vydání 1639 uvádí rok volby 1617, tj. rok české korunovace.

požár; byl jsem mu skoro deset let svědkem, a proto jsem chtěl zanechat potomstvu spolehlivý záznam toho, co jsem viděl. Když Ferdinand viděl, že mu v tak velkých pohromách síly pozvolna ubývají, svolal do Řezna kurfiřtský sněm⁵⁰ a žádal, aby byl zvolen římský král, který by po jeho smrti bez zmatků nastoupil na jeho místo v říši, neboť jeho síly pomalu docházely. Roku 1636 byl jednomyslným souhlasem sedmi kurfiřtů zvolen Ferdinand III. Nastoupil na místo svého otce, který se o říši velmi zasloužil, když ten krátce nato skonal ve Vídni velmi šťastně a pokojně. Více nedodávám, než že otěže říše byly zvláštním Božím řízením vždy svěřeny těm, kdo je nejvíce odmítali. Proto odsuzuji a proklínám krajně nespravedlivé poměry naší doby, kdy vidím, jak se různá knížata, vedena ctižádostivou pýchou, derou k vrcholu císařské moci, aniž by dbala, zda se to děje právem, či bezprávím, bez Boha a bez svědomí. Jak je to nebezpečné, ukáže naše vyprávění, plné docela nedávných událostí. Ty, milý čtenáři, buď moudrý z cizího nebezpečí a věz, že mluvím jen o tom, co jsem viděl, neboť jsem se mnoha tragédií účastnil buď jako jejich aktér, nebo jako svědek, který nezahálel.

⁵⁰Kurfiřtský sjezd v Řezně zasedal od podzimu 1636 do ledna 1637; Ferdinand III. byl zvolen římským králem 22. 12. 1636, jeho otec zemřel 15. 2. 1637. Římským králem se nazýval zvolený panovník před císařskou korunovací; volbou za života císaře se zajišťovalo hladké nástupnictví.

Kapitola II. – Kde se stručně pojednává o válce Gustava Adolfa, krále Švédů, Gótů a Vandalů, proti císaři

Meč ze severu mě znovu, a to už potřetí, vytrhl z Irska kolem roku 1630. V téže době Gustav Adolf, král Švédů, Gótů a Vandalů¹, povoláný různými poselstvími francouzského krále² a sliby německých knížat a vévodů, vytáhl proti císaři s velkým vojskem a neméně velkým odhodláním. Velkými kroky, po moři i po souši, přitáhl kolem svátku narození svatého Jana Křtitele ze Stockholmu ke Stralsundu³. Snadno jej získal a se svolením města vstoupil otevřenými branami. Zdržel se tam nějakou dobu, dokud město co nejlépe neopevnil baštami, valy a příkopy, zčásti obnovenými, zčásti nově zbudovanými. Odtud se pak obrátil k dalším městům a snadno si je podrobil, protože císařští se dali na útěk a nepříteli se nijak nebránili. Generálem mezi císařskými byl tehdy náhodou Jeho Excellence pan Torquato Conti⁴, který s vojskem obsadil Pomořansko a držel Gartz na Odře⁵, ležící ve velmi úzkém průsmyku. Když však zpozoroval, že vojáci jsou nakloněni spíše nepříteli než císaři a že je ještě před porážkou připravil o odvahu panický strach z Gustava, opustil město, jakkoli opevněné, a brzy se vzdal vojenské služby i hodnosti. Na jeho místo byl s plnou mocí povýšen urozený pan hrabě ze Schaumburgu⁶, voják spíše odvážný než šťastný. Když viděl, že na něj útočí švédské vojsko, a uznal, že mu silou nestačí, vydal se v rychlých pochodech do Frankfurtu nad Odrou a opevnil jej všemi druhy zbraní a jiného válečného vybavení, aby snáze odolal nepříteli. Frankfurt je slavný neméně Palladou než Martem⁷,

vystavěný na velmi příjemném místě k ozdobě a potěše, bohatý na zahrady, sady a vinice, a podléhá moci jasného knížete, markraběte braniborského⁸. Sem velmi příhodně přispěchal urozený pan Jakub Butler⁹ spolu se svým podplukovníkem Walterem Butlerem¹⁰ a přivedl znamenitý pluk o patnácti setninách¹¹, který na vlastní náklady sebral v Polsku. Valdštejn mu i všem¹² jeho vojákům sice slíbil plný žold, ale

¹Gustav II. Adolf (9. 12. 1594 Stockholm – 16. 11. 1632 Lützen), švédský král od 1611; titul „král Švédů, Gótů a Vandalů“ nosili švédští panovníci od 16. století. Reformátor vojenství; v létě 1630 se vylodil v Pomořanech, porazil Tillyho u Breitenfeldu (1631) a na Lechu (1632). Padl v bitvě u Lützen, zasažen několika střelami.

²Ludvík XIII. (27. 9. 1601 – 14. 5. 1643 Saint-Germain-en-Laye), francouzský král od 1610; jeho ministr kardinál Richelieu podporoval Švédy proti Habsburkům a smlouvou z Bärwalde (23. 1. 1631) jim Francie slíbila roční subsidie. Zemřel na tuberkulózu a vleklé střevní onemocnění.

³Gustav Adolf přistál 6. 7. 1630 (n. st.; 26. 6. st. st., tedy skutečně krátce po svátku sv. Jana Křtitele, 24. 6.) na ostrově Usedom u Peenemünde. Stralsund dobývat nemusel: byl švédským spojencem už od roku 1628, kdy jej Švédové a Dánové pomohli ubránit proti Valdštejnovi.

⁴Torquato Conti (1591 Řím – 6. 6. 1636 Ferrara), z římského rodu vévodů z Poli, císařský polní maršál v Pomořansku. Švédskému vylodění nezabránil; velení složil pro nemoc na podzim 1630 a předal je Hannibalovi von Schauenburg. Papež Urban VIII. jej pak jmenoval gonfalonierem (korouhevnickem) církve. Zemřel na nemoc, nikoli v boji.

⁵Gartz (Oder), městečko na dolní Odře jižně od Štětína, dnes v Německu (Braniborsko); Švédové je dobyli o Vánocích 1630.

⁶Hannibal von Schauenburg (1582 Herrlisheim u Colmaru – 30. 3. 1634 Freiburg im Breisgau), císařský generál, maltézský komtur; od podzimu 1630 velel císařským v Pomořansku, polním maršálem se stal 1632. Zemřel ve Freiburgu, nikoli v boji; příčina se neuvádí.

⁷Pallas Athéna, bohyně moudrosti, tu zastupuje učenost (ve Frankfurtu nad Odrou byla od roku 1506 univerzita Viadrina), Mars válku.

⁸Jiří Vilém (13. 11. 1595 – 1. 12. 1640 Královec), kurfiřt braniborský od 1619, švagr Gustava Adolfa; ke spojení se Švédy byl roku 1631 přinucen, 1635 přistoupil k pražskému míru. Zemřel v Královci na vodnatelnost a mrtvici.

⁹James (Jakub) Butler, irský plukovník z mountgarretské větve rodu Butlerů z Ormondu, doložený v letech 1631–1634. V Polsku naverboval na vlastní náklad pluk o nejméně patnácti setninách a počátkem roku 1631 s ním přitáhl k císařským; patrně byl s Tillym u Magdeburku a v listopadu 1631 hájil Nymburk. Potom se vrátil do Polska a bojoval ve smolenské válce proti Rusku. Kdy a jak zemřel, není známo.

¹⁰Walter Butler z Roscrea (asi 1600 Roscrea, hrabství Tipperary – 25. 12. 1634 Schorndorf), Jakubův příbuzný, později plukovník dragounů a Carvův patron. Při dobytí Frankfurtu nad Odrou (13. 4. 1631) byl raněn a zajat. Byl hlavním organizátorem vraždy Valdštejna v Chebu 25. 2. 1634 a dostal za ni mj. panství Doksy a říšský hraběcí titul. Zemřel na lůžku v dobytém Schorndorfu, nikoli v boji.

¹¹Setnina (latinsky *manipulus*) tu znamená rotu, kompanii; obvyklý pluk jich mívá deset.

¹²Albrecht z Valdštejna (24. 9. 1583 Heřmanice – 25. 2. 1634 Cheb), vévoda frýdlantský a meklenburský, císařský generalissimus. Roku 1630 byl na nátlak kurfiřtů odvolán, po Breitenfeldu znovu povolán. V lednu 1634 jej císař tajným patentem zbavil velení a v únoru veřejně prohlásil za zrádce. V Chebu jej zavraždili důstojníci věrní císaři, který čin dodatečně schválil; partyzánou jej probodl kapitán Walter Devereux.

zůstalo jen u slov: ačkoli císaři věrně stáli po boku, nedostali za svou námahu a výdaje nic, protože Valdštejna předešla smrt, jak bude řečeno na příslušném místě.

Mezitím byl z Řezna, ze sněmu předních mužů říše¹³, vyslán Jeho Excelence pan hrabě Tilly¹⁴, aby s plnou mocí velel oběma vojskům, totiž císařskému a vojsku spojených knížat v Německu, jemuž říkali Liga¹⁵. Bez meškání vyhlásil nedaleko Frankfurtu všeobecný odvod vojska, a když viděl jeho sílu, neprodleně a směle napadl nepřítele na různých místech, ne bez ztrát protivníků. Pak přijal do své věrnosti Rostock, Nový Braniborsk¹⁶ a další přímořská města a přitáhl s vojskem k obléhání Magdeburku¹⁷. Magdeburk byl město proslulé lidnatostí stejně jako bohatstvím a majetkem, slavné polohou i opevněním, neboť je obklopovala velmi silná hradba, dvojité příkopy a násypy proti náporu jakéhokoli nepřítele. Právem se mu mohlo říkat nedobytná panna, kdyby se nebyla chtěla dát dobýt panícem¹⁸. Když jej tedy Tilly nějaký čas obléhal, s velkou, avšak ne marnou námahou jej ozbrojenou rukou podrobil moci císaře, jemuž se město dlouho a velmi zarputile vzpíralo. Kdo by mi na tomto místě vylíčil zkázu tak mocného a silného města? Magdeburk, který býval podívanou pro celý svět, se nyní jeví jako nejtruchlivější jeviště všech útrap a neštěstí. Hle, jak osaměle sedí město, kdysi plné lidu! Stalo se jakoby vdovou, ta paní národů; kněžna nad zeměmi je nucena platit poplatky. Hořce pláče v noci a slzy má na tvářích; ze všech jejích milých není nikdo, kdo by ji potěšil. Všichni její přátelé jí pohrdli a stali se jejími nepřáteli¹⁹. Kolik myslíš, řekni prosím, při tomto jediném dobytí podlehl chťiči statečných duší vdaných i nevdaných žen, zdolaných šíleným běsněním vojáků? Kolik krbů, jakkoli jasně planoucích, uhaslo na této jediné hranici?

Kolik bohatství, uloupeného zločinnou opovázlivostí ohně, vydechlo naposled v popel a dým? Ale i bezbranné myslí žen, jinak ke každému strachu náchylné, si oblékly mužnou odvahu: podložily pod domy střelný prach, zapálily jej a raději vylétly slavnou smrtí do vzduchu, než by se poddaly nejhanebnějším choutkám plenících vojáků. Upřímně a bez lsti a se vši rozhodností dosvědčují světu, že při tomto obléhání a dobytí zahynulo více lidí vlastní rukou než meči a válečnými stroji vojáků. Tak tomu zajisté chtěl osud, aby ti, které zákonná moc nedokázala přimět k poslušnosti žádného knížete, na vlastní rozkaz padli do zkázy, kterou si sami připravili. Kdo by uvěřil, že vojáci, které si město najalo, byli při této zkáze krutí sami k sobě? Ačkoli je naši velitelé mohli bez potíží přijmout na milost a pod ochranu, vyloučili jakoukoli shovívavost, postavili se jako zeď uprostřed tržiště a raději se nechali pohltit hranicí své vlasti, než by vyjednali s nepřítelem o své bezpečí. Proto císařský voják vzkypěl nanejvýš spravedlivým hněvem: kácel vše, co mu přišlo do cesty, plenil nejbohatší domy, míchal páte přes deváté posvátné s profánním, páchal všemožnou zpupnost a krutost a vlekl do okovů urozené i neurozené, duchovní i laiky. Dokonce i hlavu duchovenstva, arcibiskupa²⁰, zajal a předal císaři, aby jej potrestal jako nepřítele.

Když tato tak zhoubná tragédie skončila, zůstal jasný Tilly ještě nějaký čas na místě a sotva věřil vlastním očím, že tak urozené město, do té doby žádnému nepříteli nepodrobené, přivedl se svými vojáky pod moc císaře.

Když pak zbožně vykonal pohřební obřady za tolik mrtvých a vzdal náležitou chválu Bohu, původci

¹³Kurfiršský sjezd v Řezně (červenec–listopad 1630) si vynutil Valdštejnovo odvolání; vrchní velení nad oběma vojsky pak dostal Tilly.

¹⁴Jan Tserclaes, hrabě z Tilly (únor 1559 zámek Tilly v Brabantu – 30. 4. 1632 Ingolstadt), vrchní velitel vojska Katolické ligy, vítěz od Bílé hory (1620), Stadtlohn (1623) a Lutteru (1626); po Valdštejnově odvolání roku 1630 velel i císařským. Zemřel v Ingolstadtu na následky zranění, které utrpěl 15. 4. 1632 u Rainu na Lechu, kde mu dělová koule roztržila stehno.

¹⁵Katolická liga, spolek katolických říšských knížat, založený roku 1609 pod vedením Maxmiliána Bavorského.

¹⁶Neubrandenburg v Meklenbursku; Tilly jej dobyl 19. 3. 1631 a švédskou posádku z velké části pobil.

¹⁷Magdeburk, protestantské město spojené se Švédy, obléhali Tilly a Pappenheim od jara 1631 a 20. 5. 1631 (n. st.; 10. 5. st. st.) jej vzali útokem. Město vyhořelo a zahynulo v něm na dvacet tisíc lidí; jeho zkáza se stala symbolem hrůz celé války.

¹⁸Slovní hříčka: jméno Magdeburg se vykládalo jako „hrad panny“ (něm. *Magd*, panna; panna je i v městském znaku), Tilly zase proslul tím, že žil bez ženy.

¹⁹Volně podle Pláče Jeremiášova 1,1–2.

²⁰Ve skutečnosti protestantský administrátor arcibiskupství Kristián Vilém Braniborský (1587 – 1. 1. 1665 klášter Zinna). Při pádu města byl raněn a zajat, později přestoupil ke katolictví; zemřel přirozenou smrtí.

vítězství, vytáhl do Saska, aby vyzkoušel věrnost saského kurfiřta²¹. Když zpozoroval, že kurfiřt v poslušnosti vůči císařským rozkazům kolísá, napadal jej tu a tam drobnými šarvátkami a dohnal jej ke lstem a přetvářce. Kurfiřt totiž předstíral, že se diví, proč jej císařští vojáci napadají jako nepřítelé, když proti císaři nikdy žádné vojsko nevyvedl; vojsko, které u sebe má, prý nesebral ke zkáze říše a císaře, nýbrž k zachování bezpečí svého a svých poddaných. Na tomto stanovisku setrval, dokud mu švédský král po dobytí Frankfurtu nad Odrou²² nepospíchal na pomoc.

Tilly konečně pochopil, jak marnými nadějemi byl dosud krměn, přitáhl s vojskem k Lipsku a město dobyl, avšak bez hradu²³. Mezitím Sasko spojilo zbraně se Švédskem a kurfiřt jediným nápoem vychrlil na císaře a císařské nenávisť, kterou dlouho skrytě živil v srdci; sešikoval bitevní šik a na velmi rozlehlé rovině u Lipska vyzval protivníky k bitvě. Co tu měl dělat statečný Tillyho voják? Bitvu odmítnout nemohl, proslulý tolika vítězstvími, aniž by utrpěla jeho pověst; bojovat s dvojím nepřítelem nebylo, jak dobře viděl, ani pro nejodvážnějšího Herkula²⁴. Přesto raději postavil své korouhve proti nepřátelským, než aby prozradil strach; sevřel tedy své oddíly do jednoho šiku a s důvěrou nepřítele napadl. Strhla se bitva; předeheru obstarala z obou stran těžká děla. Císařští, možná zpychnutí četnými vítězstvími nad dánským králem²⁵, falckrabětem²⁶, Mansfeldem²⁷ a jinými nepřáteli říše víc, než bylo třeba, poskvřnili jiná dobytá vítězství nejhanebnější porážkou, až to bylo k politování. Učte se, vojáci, z cizí pohromy, že nikde nelze pohrdat nepřítelem, jakkoli nebojovným; i vystrašená laň se někdy obrní odvahou a chystá se k útoku na protivníky, aby, nemůže-li sama uniknout ohrožení života, strhla do téže zkázy aspoň nepřítele. První průběh bitvy sice přál císařskému vojsku a nepřítel po těžké porážce ustupoval. Když však viděl, že jím bylo lehkomyslně pohrdnuto a že císařský voják hledí zčásti kořisti a zčásti odpočinku, povzbudil znovu mysl k boji, překvapil naše, kteří nebyli dost opatrní a nic takového nečekali, a hanebně je rozprášil. Když přitom statečný vůdce císařských Tilly projížděl v první linii a slovem i činem povzbuzoval své proti nepříteli, byl těžce zraněn olověnou kulí. Viděl, že nepřátelské zbraně převládají, a dal přednost čestnému ústupu před další porážkou vojska; zanechal za sebou děla i všechna zavazadla a uchýlil se na bezpečnější místa. Tato nečekaná porážka postihla Tillyho, jinak vždy vítěze nad nepřáteli, 16. srpna 1631²⁸.

Oba nepřátelé, posílení tímto vítězstvím, rozdělili vojska na dvě části. Gustav vedl své vojáky přes Míšeňsko do Franků a potom do mohučského arcibiskupství. Tam se knížata, jako by bylo vše ztraceno, dala na útěk a zanechala nepříteli bohatou kořist, kterou předtím odepřela jako žold spřátelenému vojsku; zároveň nanejdvůle hanebně opustila pevnosti a velmi silná města, vybavená jen zlatem a stříbrem, bez vojáků. Saský kurfiřt táhl se svým vojskem do Čech a svými vítěznými zbraněmi si podrobil jejich dobrou část s nejvznešenějšími městy a hrady, Mostem, Chebem, Loktem, Brandýsem i samotnou Prahou, hlavou Čech²⁹. To byl první začátek tak velkých pohrom v Německu, které vzešly jen

²¹Jan Jiří I. (5. 3. 1585 Drážďany – 8. 10. 1656 Drážďany), kurfiřt saský od 1611, hlava německých luteránů. Do léta 1631 se držel neutrality; spojenectví se Švédy uzavřel až po Tillyho vpádu do Saska (11. 9. 1631) a roku 1635 se pražským mírem smířil s císařem. Zemřel přirozenou smrtí.

²²Gustav Adolf dobyl Frankfurt nad Odrou ztečí 13. 4. 1631 (n. st.; 3. 4. st. st.) po dvou dnech obléhání; císařská posádka byla zčásti pobita jako odvěta za Neubrandenburg, zčásti zajata, a město bylo vypleněno. Prameny se rozcházejí v tom, kdo obranu vedl, zda polní maršál Hannibal ze Schauenburgu, nebo Rudolf z Tiefenbachu; Carve na s. 5 posílá do Frankfurtu Schauenburga, na s. 26 uvádí, že den před útokem do města vstoupil Tiefenbach. Raněn a zajat byl Walter Butler.

²³Ve skutečnosti se Tillymu v polovině září 1631 vzdal i lipský hrad Pleißenburg; Sasové jej po bitvě u Breitenfeldu koncem září získali zpět.

²⁴Narážka na antické přísloví „Ani Herkules proti dvěma“ (*Ne Hercules quidem contra duos*).

²⁵Kristián IV. (12. 4. 1577 – 28. 2. 1648 Kodaň), dánský a norský král od 1588; do války vstoupil roku 1625, Tilly jej porazil u Lutteru (27. 8. 1626) a lübeckým mírem (1629) z ní vystoupil. Zemřel na nemoc po letech vodnatelnosti.

²⁶Fridrich V. Falcký (26. 8. 1596 – 29. 11. 1632 Mohuč), kurfiřt falcký, roku 1619 zvolen českým králem („zimní král“); po porážce na Bílé hoře (1620) ztratil Čechy i Falc. Zemřel v Mohuči na morovou horečku.

²⁷Petr Arnošt II. z Mansfeldu (asi 1580 – 29. 11. 1626 Rakovica u Sarajeva), kondotíer ve službách českých stavů a dalších protestantských stran; Valdštejn jej porazil u Desavského mostu (25. 4. 1626). Zemřel cestou do Benátek, nikoli v boji.

²⁸Bitva u Breitenfeldu nedaleko Lipska se odehrála 17. 9. 1631 (n. st.; 7. 9. st. st.). Saské oddíly brzy uprchly, Švédové však bitvu zvrátili a Tillyho na hlavu porazili; první velké protestantské vítězství války otevřelo Gustavovi Adolfovi cestu do jižního Německa.

²⁹Saské vojsko pod polním maršálem Hansem Georgem von Arnim vtáhlo do Čech koncem října 1631 a 15. 11. 1631

z ukvapeného boje a přerostly v nejkřutější bídu. Kdyby totiž byli císařští chtěli odložit bitvu, dokud nedorazí hrabě Tiefenbach³⁰ a generál Aldringen³¹ každý se svým vojskem, nikdy by se věci říše nedostaly tak hluboko. Ale tak tomu chtěl osud.

Zatímco se toto dělo u Lipska, Tiefenbach vytáhl ze Slezska přes Lužici a se třemi tisíci vybraných vojáků obsadil Zhořelec, Žitavu a Budyšín, města podřízená saskému kurfiřtovi³². A byl by postupoval dál, kdyby jej nezasáhla nečekaná Tillyho porážka a nedonutila ho vrátit se cestou do Čech. Vtáhl tedy se svými dragouny³³ do města Nymburka³⁴. Nymburk je nadmíru půvabné město, obehnané dvojí hradbou a ze všech stran obtékané Labem. Sem rychlými pochody spěchalo saské vojsko o deseti tisících mužů a obsadilo bližší břeh Labe v místě, kde řeku překlenuje dřevěný most. Protože řeka oddělovala saské vojsko od císařského, usoudil hrabě Tiefenbach, že je třeba obsadit přístup k mostu, aby Sasové nemohli převést své lidi na protější břeh. Vyslal tedy s irským plukem pana Jakuba Butlera, který narychlo vztyčil bašty a nižší věžičky. Když to nepřítelé uviděli, hned s velkou odvahou na zmíněný pluk zaútočili, avšak byli odraženi s neméně velkou. Jakub zřídil hned u vstupu na tento most redutu³⁵, malou, ale znamenitě opevněnou podle všech pravidel válečného umění, a ukryl v ní dost početnou zálohu. Pod trestem smrti jí zakázal vypálit z mušket dříve, než se do reduty natlačí všichni nepřítelé. Když sem Sasové s velkým zápalem a bez jakékoli obavy přiběhli, byli jednou i podruhé odraženi s těžkými ztrátami. Protože však nápor protivníka sílil, byli Butlerovi muži nuceni opustit postavení a přejít most, který za sebou zčásti zbořili a zčásti zapálili a spálili.

Poté nepřítel jako poslední prostředek k dobytí města vrhal do něj zápalné koule s takovým úspěchem, že město vzplálo na různých místech a z dobré části vyhořelo. Ani tak jej však nedokázal přinutit ke kapitulaci; ukončil tedy obléhání s velkými ztrátami vlastních lidí a odtáhl jinam.

Butler si však po mnoha službách prokázaných císaři vysloužil nenávist zlovolníků, což není divu, neboť ctnost vždy plodí závistivé soky. Aby se jich zbavil, vzdal se služby v Německu, vrátil se domů do Polska a svou statečnost osvědčoval proti Moskvánům³⁶, kteří tehdy Poláky trápili válkami.

V téže době získal Albrecht z Valdštejna titul generalissima³⁷, jak bude podrobněji vyloženo na příslušném místě.

obsadilo Prahu; Valdštejn je vyhnal v květnu 1632.

³⁰Rudolf z Tiefenbachu (26. 11. 1582 Štýrský Hradec – 4. 3. 1653 Praha), císařský polní maršál, roku 1631 velitel císařských sil ve Slezsku a na Odře. Zemřel v Praze, nikoli v boji; příčina se neuvádí.

³¹Johann z Aldringenu (10. 12. 1588 Lucembursko – 22. 7. 1634 Landshut), císařský generál; v létě 1631 přitáhl s vojskem z Itálie, polním maršálem se stal 1632. Padl při švédském útoku na Landshut, zastřelen při ústupu přes Isaru.

³²Horní Lužice patřila ke Koruně české, od roku 1623 však byla v zástavě saského kurfiřta; pražským mírem (1635) připadla Sasku natrvalo.

³³Dragouni byli jízdní pěšáci: přesunovali se na koních, bojovali však obvykle pěšky s mušketou.

³⁴Latinsky *Lymburgum*, v obou vydáních zkomoleně. Obranu Nymburka v listopadu 1631 dokládají i jiné prameny; saské vojsko vedl Arnim, který pak odtáhl k Praze.

³⁵Reduta: malé uzavřené polní opevnění, obvykle čtvercového půdorysu.

³⁶Smolenská válka 1632–1634 mezi Polskem a Ruskem o Smolensk; skončila polským vítězstvím a polanovským mírem.

³⁷Generalissimus: vrchní velitel všech císařských vojsk. Valdštejn se jím znovu stal v prosinci 1631 prozatímně a v dubnu 1632, po jednáních v Göllersdorfu, natrvalo a s mimořádnými pravomocemi.

Kapitola III. – O tažení Gustava Adolfa, krále švédského, do říše

Když Gustav Adolf, král švédský, dobyl u Lipska slavného vítězství a rozprášil císařská vojska, postoupil dál do Německa. U Würzburgu překročil Mohan, napadl Frankfurt nad Mohanem a bez velké námahy jej přiměl ke kapitulaci. Potom vpadl do Mohuče a během několika málo dní si ji podrobil, protože jí chyběla posádka a vše potřebné ke snesení delšího obléhání¹. Stejně si podrobil i některá další města, kterým se říká svobodná neboli říšská². Tím se mu otevřela snadná cesta přes Württemberské vévodství do Švábska. Brzy nato přemostil u Donauwörthu Dunaj lodním mostem. Dunaj je kníže řek téměř celého Německa a na rozdíl od ostatních řek teče obráceným směrem, od západu k východu³.

První pramen má v pohoří Abnoba v Hercynském lese nedaleko vsi Donaueschingen, protéká kolem nejvznešenějších měst Bavorska a Rakouska a stále nese totéž jméno, dokud se nevlévá do Illyrika; tam své jméno mění a nazývá se Istros⁴. Když se jej Švéd všemi silami snažil překročit se svým vojskem, zjistil, že na protější straně mostu mu Tillyho šiky po dvacet čtyři hodin statečně brání v přechodu. Nakonec, když z obou stran létaly olovené koule, padl smrtelně raněn nejstatečnější vůdce císařských pluků Tilly⁵. Krátce nato jej odnesli do Ingolstadtu, kde od tohoto zranění vydechl naposled, a jako vítěz nad tolika nepřáteli po sobě zanechal věčnou památku u nejvzdálenějších potomků. Snadno si lze domyslet, jak rychle se jeho vojsko po ztrátě polního velitele stáhlo na bezpečnější místa. Nepřítel je neváhavě pronásledoval a pustošil Bavorsko široko daleko: vypaloval vesnice, městečka i města, plnil kostely zasvěcené Bohu a svatým, mužské kláštery i ženské konventy, kněze a řeholníky ubíjel k politování a svatokrádežně znásilňoval panny zasvěcené Bohu. Nakonec přitáhl s celým vojskem k Ingolstadtu⁶. Ti, kdo tehdy této pevnosti velitelsky vládli, neměli smýšlením k nepříteli daleko a byli by mu ji vydali, ačkoli byla velmi dobře zásobena veškerým válečným vybavením a všemi druhy střeliva, kdyby nějaký věrnější důstojníci nebyli zradu včas odhalili. Zrádci byli uvrženi do okovů; mezi nimi byl jakýsi hrabě z Farensbachu⁷ z Pruska, který se se Švédy spojil. Nepřítel tehdy nevěděl, že lsti byly odhaleny; sám k městu přitáhl a vstoupil do bran, záměrně ponechaných otevřených, ale vzápětí rozmístění císařští vojáci pobili pět nebo šest tisíc mužů, kteří nic takového nečekali. I sám švédský král Gustav Adolf se ocitl v nebezpečí života: když si zblízka prohlížel městské hradby, zasáhla koule vystřelená z města hlavu koně, na němž král seděl. Má se za to, že právě toto nebezpečí jej přimělo obléhání co nejrychleji ukončit.

Téhož roku 1632 vyvedl generalissimus císařských vojsk do pole nesmírně početné vojsko a tři dny před Letnicemi vrátil říši město Prahu⁸. Vyhnal nepřátelská vojska z celých Čech a přesunul se do Horní Falce⁹, kde se s vévodou frýdlantským spojil se svým nejvybranějším vojskem jasný bavorský vévoda Maxmilián¹⁰.

¹Gustav Adolf dobyl Würzburg v říjnu 1631, Frankfurt nad Mohanem obsadil koncem listopadu a Mohuč, hájenou španělskou posádkou, získal koncem prosince 1631.

²Svobodná říšská města nepodléhala žádnému zeměpánovi, jen přímo císaři, a měla zastoupení na říšském sněmu.

³Autorova představa; z velkých německých řek je Dunaj ovšem jediný, který neteče k severu do Severního nebo Baltského moře.

⁴Abnoba je antický název Schwarzwald, Hercynským lesem nazývali antičtí autoři hvozdy a pohoří střední Evropy; pramen Dunaje se tradičně ukazuje v zámeckém parku v Donaueschingenu. Istros (latinsky Ister) byl antický název dolního Dunaje, horní tok se nazýval Danubius. Illyrikum byla římská provincie na západním Balkáně.

⁵Carve slučuje dvě události: Gustav Adolf dobyl Donauwörth počátkem dubna 1632, Tilly však byl smrtelně raněn 15. 4. 1632 při obraně přechodu přes Lech u Rainu, nikoli na Dunaji.

⁶Švédové obléhali Ingolstadt bezvýsledně na přelomu dubna a května 1632; při obhlídce opevnění tu byl Gustavu Adolfovi dělovou koulí zastřelen kůň. O pobití pěti až šesti tisíc Švédů v léčce jiné prameny nevědí; číslo je zjevně přehnané.

⁷Wolmar Farensbach (9. 2. 1586 zámek Neuenburg v Kuronsku – 11. 5. 1633 Řezno), livonský šlechtic, ne Prušák (latina je tu porušená, snad *Prussiae*); sloužil střídavě Polsku, Švédsku a císaři. Jako císařský plukovník se pokusil vydat Švédům pevnost, byl odhalen a zajat, uprchl do Slezska, tam byl znovu zatčen a odsouzen k smrti. V Řezně byl sťat; milost přišla pozdě.

⁸Valdštejn obsadil Prahu koncem května 1632; Letnice připadly toho roku na 30. května, údaj autora tedy přibližně odpovídá.

⁹Horní Falc, dnes Oberpfalz v Bavorsku; Valdštejn se s Maxmiliánem spojil koncem června 1632 u Chebu na jejím pomezí.

¹⁰Maxmilián I. Bavorský (17. 4. 1573 Mnichov – 27. 9. 1651 Ingolstadt), bavorský vévoda od 1597, kurfiřt od 1623, zakladatel a hlava Katolické ligy, jejíž vojsko pod Tillyho velením zvítězilo na Bílé hoře. Zemřel v Ingolstadtu; příčina se

Valdštejn měl ve svém průvodu dva kočáry, tažené tak stejnými koňmi, že je od sebe nebylo možné rozeznat ani podle nejmenší skvrnky na srsti. Koně byli většinou bílí, jen tu a tam jejich bělost velmi půvabně přerušovaly černé skvrny. V jednom z nich jel vévoda sám vsedě na bavorském knížeti, s oddílem kyrysníků¹¹, setninou vybraných jezdců, korouhví jízdních pěšáků, kterým se říká dragouni, a se zástupem tělesné stráže, a radil se s ním, jak se nepříteli postavit. Potom společně vytáhli proti Švédům, kteří už nedůvěřovali svým silám a pomýšleli na ústup k Norimberku, a utábořili se tam¹². Obě strany se navzájem dráždily neustálými šarvátkami, které každou z nich stály mnoho krve. Protože tři nejurozenější vojska tu kvůli nedostatku zásob nemohla dlouho setrvat, Švédové, aby se z nebezpečí vymanili, vše lživě připravili jako k bitvě, aby protivníci nepoznali, že na příští večer chystají útěk. Celý den pak vysílali proti císařským jeden oddíl za druhým, jakoby předebrali bitvy, a protáhli to až do noci vhodné k útěku. Hluboko v noci se pak od Norimberka tajně odebrali hustým lesem k Sasům¹³. Druhý den za úsvitu, jakmile naši zjistili, že byli oklamáni, okamžitě zvedli korouhve k pronásledování nepřítele a táhli směrem k Lipsku. Když tam dorazili, nabídl Valdštejn Gustavovi bitvu, neboť usoudil, že je lepší utkat se o celek, než dohánět tolik zemí k žebrotě a tolik tisíc lidí mořit hladem a žízň. Nepřítel s bitvou sice souhlasil, ale protože dobře věděl, že císařský voják je mu nadřazen, v noci opět potichu posunul korouhve o pět mil dál. Valdštejn, povzbuzený touto lží, rozdělil své vojsko na tři části: jednu svěřil Pappenheimovi¹⁴, druhou Holkovi¹⁵ a třetí si ponechal. Když se o tom Gustav od zvědě dozvěděl, vytáhl proti Valdštejnovi. Valdštejn se od jednoho sedláka dozvěděl o králově postupu proti sobě, strávil celou noc bdělý s vojskem sešikovaným k bitvě a ihned nařídil Pappenheimovi, aby mu přišel na pomoc. Ten bez prodlení dorazil, když bitva už začala, a bez meškání sám s jízdou napadl nepřítele s takovým náporem, že vedle porážky, kterou protivníkům způsobil,

srazil k zemi i samotného švédského krále¹⁶. Ten však nechtěl padnout nepomstěn, neboť v téže bitvě byl poražen a zabit i sám Pappenheim. Tak v jedné a téže bitvě odešli ze světa dva nejstatečnější vojevůdci, jimž rovné nevím, zda Německo za celou dosavadní válku mělo. Královo tělo odnesli z bojiště Švédové a Skotové, ačkoli se tomu císařští ze všech sil bránili. Po celý zbytek dne se na obou stranách nejstatečněji bojovalo a výsledek byl dlouho nejistý, dokud Pappenheimova pěchota, přicházející s nocí, nerozhodla spor ve prospěch císařských¹⁷: celé švédské oddíly byly pobity tam, kde v bitvě stály, a ostatní zahnaný na útěk. Ve tmě se pak obě strany rozešly a zanechaly těžká děla. Vítězství bylo tak nejisté, že ani jedna strana nevěděla, zda zvítězila, či byla poražena.

Kolem této doby jsem se vydal přes Polsko, Dánsko a Norsko do Irska. Když jsem na této cestě projížděl Polskem, stal jsem se svědkem podivuhodného zázraku. Nedaleko vesnice Omdin¹⁸ stál podle křesťanského a katolického obyčeje vztyčený obraz ukřižovaného Krista. Švédská zběsilost mu mečem, nebo jak jiní říkají, sekerou roztřela hlavu a z té rány tehdy prýštila docela čerstvá krev, která prý teče dodnes. Povzbuzena zázrakem, přišla k němu plna nejlepší naděje hluchoněmá židovka a odešla odtud zcela uzdravená. To já sám jako očitý svědek před Bohem potvrzuji jako naprostou pravdu.

neuvádí.

¹¹Kyrysníci: těžká jízda v plátovém brnění (kyrysu), vyzbrojená pistolemi a mečem.

¹²Tábor u Norimberka (červenec–září 1632): Valdštejn se opevnil u Zirndorfu a Staré Vesty (Alte Veste) a Švédy vyhladoval; jejich útok 3. 9. 1632 odrazil.

¹³Ve skutečnosti odtáhl Gustav Adolf od Norimberka v polovině září 1632 nejprve na jih; teprve když Valdštejn vtrhl do Saska, obrátil se za ním. Lipsko se Valdštejnovi vzdalo 1. 11. 1632 (n. st.).

¹⁴Gottfried Jindřich, hrabě z Pappenheimu (29. 5. 1594 Treuchtlingen – 17. 11. 1632 Lipsko), polní maršál Katolické ligy a velitel jízdy, spoludobytel Magdeburku. U Lützenu jej 16. 11. 1632 smrtelně zasáhla dělová koule; zemřel následujícího dne v Lipsku (podle některých zpráv už večer 16. 11.).

¹⁵Jindřich Holk (18. 4. 1599 Kronborg – 9. 9. 1633 Troschenreuth u Adorfu), dánský šlechtic, od 1630 v císařských službách, velitel jízdy, od konce roku 1632 polní maršál; nájezdy do Saska mu vynesly pověst zháře. Zemřel na mor.

¹⁶Bitva u Lützenu jihozápadně od Lipska, 16. 11. 1632 (n. st.; 6. 11. st. st.). Gustav Adolf padl v mlze při jezdeckém útoku, zasažen několika střelami; že by jej srazil Pappenheim, je omyl, Pappenheim byl smrtelně raněn na jiném místě bojiště.

¹⁷Ve skutečnosti dorazila Pappenheimova pěchota až večer a bitvu nezvratila; Valdštejn v noci vyklidil bojiště a stáhl se do Čech, proto bitvu většina historiků pokládá za švédské vítězství.

¹⁸Místo se nepodařilo ztotožnit; vydání 1639 čte *Grudin*, snad Grudziądz (?).

Kapitola IV. – O naší cestě z Irska přes Británii do Německa

Ostrov Irsko už dříve popsala v různých pojednáních řada autorů, a proto zde není třeba se o něm šířit. Zvídavého čtenáře, který touží dozvědět se víc, odkazují k nim; nám postačí, co tu zmíníme jen mimochodem. Má se za to, že Irsko dostalo jméno po Himekovi neboli Hiberovi¹, synu Gathela a Scoty, po níž dostalo jméno Skotsko, anebo, což je pravděpodobnější, po Ierně². Roku 360 po narození Krista bylo rozděleno na čtyři části, tedy provincie neboli vévodství, které se dnes zřejmě nazývají čtyřmi arcibiskupstvími. Pravou víru přijalo roku 433 po porodu Panny³. Na tomto ostrově lze vidět věci, které téměř přesahují veškerou lidskou důvěřivost, kdyby dodnes nestály velmi zřetelné památky, jež jsem na vlastní oči viděl.

V Ulsteru, jedné části tohoto ostrova, je jezero Lough Neagh⁴. Zarazíte-li do něj dřevěný kůl, je to až k podivu: část, která vězí v zemi, se velmi rychle promění v železo, část omývaná vodou zkamení a zbytek zůstane dřevěný jako předtím. Nedaleko odtud je k vidění ještě další ostrov, ve vévodství Munsteru v hrabství Tipperary, na němž nikdy nikdo neumírá. A ačkoli tam lidi sužují nemoci, nikdy je nepřivedou k smrti, dokud tam pobývají; proto se mu říká Ostrov živých⁵. I tento ostrov jsem viděl na vlastní oči. Tamtéž lze spatřit ještě jiný ostrov, kde se těla mrtvých pod zemí nerozkládají hnilobou ani jiným způsobem, takže i po mnoha letech lze zcela jasně rozeznat všechny dědy, pradědy a vůbec všechny předky minulých pokolení. Nedaleko odtud ukazují další ostrov, kde ptáčky, kteří přes něj přelétají, ztrácejí schopnost letu, takže nejsou-li odneseni jinam, nemohou užívat křídel jako vesel; nejbližší sousedé tohoto ostrova odtud proto každý rok odvázejí na člunech do ciziny celá hejna ptáčků všeho druhu.

Vypravují také, že v hrabství Kilkenny ve vévodství Leinsteru, nedaleko panství pana Comerforda⁶, je pramen, který během čtyřiařiceti hodin zažívá příliv a odliv. Všechny divy však převyšuje takzvaný Očistec svatého Patrika⁷. Je to jeskyně neboli sluj obklopená vodou, tedy jezerem, v provincii Ulster. Poutníci do ní vstupují teprve poté, co byli zproštěni hříchů a posílněni svatým přijímáním; tam se čtyřiařicet hodin oddávají modlitbě a bdění. Často je slyšet žalostné nářky, ba i řev divých zvířat, a je vidět mnoho věcí, které lze stěží vylicit slovy.

Jinak je ostrov Irsko plodný všemi druhy ovoce, díky mírnému podnebí velmi zdravý a smrtonosný pro všechna jedovatá zvířata, i ta, která sem byla přivezena odjinud. Obyvatelé se vyznačují ušlechtilou výchovou a mravy, až na to, že jsou rozhazovační se svým majetkem a nadmíru dychtí po slávě. Ačkoli nejsou příliš vzdělaní v písemnictví, jsou pevní a stálí v pravé víře a milují cizince, a nejvíce duchovní. Stykem s Angličany se odnaučili onomu dávnému barbarství, které svatý Bernard, opat z Clairvaux⁸, vytýká obyvatelům Ulsteru v Životě svatého Malachiáše, když říká: Jako ryba v moři nepřijímá chuť soli, tak ani Malachiáš mezi barbary, totiž mezi obyvateli Ulsteru, mezi nimiž jako arcibiskup spravoval církve, nepřijal nic z barbarství⁹. Na tomto ostrově je také velká rozmanitost pramenů, jezer, řek,

¹Podle středověké legendy, kterou šířili hlavně skotští kronikáři, se řecký princ Gathelos oženil se Scotou, dcerou egyptského faraona, a jejich syn Hiber (irsky Éber) dal jméno Hibernii, tedy Irsku. Podoba Himek stojí v obou vydáních a je zjevně zkomolená.

²Ierné je nejstarší, řecký název Irska, doložený už u antických zeměpisců.

³Obě data jsou tradiční. Provincie byly Ulster, Leinster, Munster a Connacht (původně se k nim počítalo ještě Meath); čtyři arcibiskupství (Armagh, Dublin, Cashel, Tuam) zřídil synod v Kells roku 1152. Příchod svatého Patrika klade tradice do roku 432.

⁴Lough Neagh v dnešním Severním Irsku, největší jezero Britských ostrovů; pověst o vodě, která mění dřevo v kámen, souvisí se zkamenělým dřevem nalázaným na jeho březích.

⁵Monaincha (irsky Inis na mBeo, Ostrov živých) u Roscrea v hrabství Tipperary, se zbytky starého kláštera; pověst zaznamenal už ve 12. století Giraldus Cambrensis. Neleží „nedaleko“ Lough Neagh, ale na opačném konci ostrova.

⁶Comerfordové byli katolický šlechtický rod v hrabství Kilkenny; o kterého z nich jde, nelze určit.

⁷Poutní místo na ostrůvku Station Island v jezeře Lough Derg (hrabství Donegal, tehdy provincie Ulster), ve středověku proslulé po celé Evropě. Jeskyni dali roku 1632 zničit nejvyšší správci Irska, mezi nimi i níže jmenovaný Richard Boyle.

⁸Svatý Bernard z Clairvaux (1090 – 20. 8. 1153 Clairvaux), cisterciák, opat kláštera Clairvaux v Burgundsku, nejvlivnější církevní osobnost své doby; zemřel přirozenou smrtí.

⁹Svatý Malachiáš (Máel Máedóc Ua Morgair, asi 1094 – 2. 11. 1148 Clairvaux), arcibiskup armaghský a reformátor irské církve; zemřel na horečku v Clairvaux, cestou do Říma, v náručí svého přítele Bernarda. Vydání 1639 má, že Bernard vytýká

hor i zcela rovných plání. Pečuje se tu o zahrady, sady a okrasné zahrady a najdeme tu i vznešená města, vystavěná se vši vybraností. Někteří ze starších spisovatelů se kdysi domnívali, že se v Irsku nevyskytují koroptve ani kapři; dnes je jich tu však nadmíru, jak lze vidět ve velmi vznešeném rybníce Jeho Osvícenosti hraběte Richarda Boyla¹⁰, kde je kaprů téměř nekonečné množství. Nepopírám ovšem, že kapry do Irska jako první přivezli Angličané. Ostatních dober této země se, pamětliv stručnosti, nedotýkám a jejich vyličení přenechávám obsírnějším dějepiscům jiných autorů. Nyní se vracím ke své cestě.

Rozloučil jsem se tedy s nejvěrnějšími přáteli a odešel do Waterfordu. Toto město si zaslouží chválu spíše pro velký počet obyvatel než pro rozsah hradeb. Stejně jako je horlivé v pravé víře, je i bohaté na muže vynikající učeností a svatostí; není totiž koutu světa, kam by nepronikla sláva jeho ctnosti.

Odtud jsem spěchal do Passage¹¹, kde se dá za šest pencí celý den docela dobře žít. Tam jsem nastoupil na loďku a vyplul do Anglie. Nejprve jsem přistál v Mimertu¹², potom v Bristolu, rozlehlém městě a vznešeném obchodním středisku, a brzy nato jsem projel Marshfieldem, Readingem a Wengerii¹³ a přijel do Londýna, města velmi proslulého obchodem i pověstí. Kromě velmi slavných staveb, posvátných i světských, jsem tam viděl chrám vystavěný ke cti svatého Pavla; nevím, zda jsem kdy viděl něco podobného. Spočívá totiž na neobyčejně mohutných sloupech a jeho střecha, pokrytá olověnými pláty, se zvedá do veliké výše. Tento chrám byl obnoven nákladem nynějšího krále¹⁴. Město dále omývá proslulá řeka, do níž se dostává mořský příliv a odliv, takže sem připlouvá velké množství lodí naložených nejbohatším zbožím. Nad řekou se klene kamenný most, postavený s nesmírnou námahou a nákladem, na němž stojí v pozoruhodné řadě obchody. V tomto městě ukazují také ohromnou věž¹⁵, ze všech stran omývanou vodou, kolem níž pobíhají vzácná zvířata cizích národů. Za mé návštěvy tam bylo k vidění: tři lvi, dva levharti, indická kočka, která velikostí dosahovala našeho psa, a navíc jeden vlk, mimo něhož prý celá Anglie žádného nechová¹⁶. Dále dva orli, jeden černý a druhý bílý. Viděl jsem v tomto městě také vznešenou celnici¹⁷, kde se rozhodují přeboli spory obchodníků, kteří tam připlouvají, vzniklé v souvislosti s plavbou. Předsedají tu čtyři muži rytířského stavu, stejně schopní jako učení, a jejich rozhodnutí je ponecháno vše. Kdo chce z Londýna odplout jinam, musí mít průvodní list opatřený pečeti těchto soudců a ten pak předložit vyšetřovatelům v Gravesendu. Ti mají ve zvyku všechny cizince na tomto místě co nejpřísněji vyslýchat ve sporných otázkách víry a zavazovat je přísahou, že uznávají anglického krále za hlavu anglikánské církve¹⁸. Pro katolíka je však snadné najít nějakého šejdíře, který přísahu složí a průvodní list mu prodá; s ním pak katolík bezpečně a volně vypluje z přístavu. Viděl jsem také baziliku starobylého díla, které říkají Westminster¹⁹; jsou tu k vidění hroby králů a náhrobní nápisy zhotovené královským nákladem. Vnitřní chór ukazuje stolec, na němž jsou králové uváděni do úřadu vložení koruny²⁰. Nad ním visí na železném závěsu tabulka s tímto nápisem:

barbarství obyvatelům Ulsteru i Connachtu.

¹⁰Richard Boyle, 1. hrabě z Corku (13. 10. 1566 Canterbury – 15. 9. 1643 Youghal), Angličan, který zbohatl v Irsku skupováním půdy, od 1631 nejvyšší pokladník Irska; otec fyzika Roberta Boyla.

¹¹Passage East, přístav na ústí řeky Suir pod Waterfordem.

¹²Snad Minehead v hrabství Somerset na Bristolském kanálu; ztotožnění je nejisté.

¹³Marshfield leží na cestě z Bristolu do Londýna. Wengerii (vydání 1639 *Weneeriam*) se ztotožnit nepodařilo; snad je to Hungerford, ten však leží před Readingem.

¹⁴Starou katedrálu sv. Pavla obnovoval od roku 1633 architekt Inigo Jones nákladem Karla I. (19. 11. 1600 Dunfermline – 30. 1. 1649 Londýn), krále anglického, skotského a irského od 1625. Karel byl po prohrané občanské válce odsouzen pro velezradu a sťat před Banqueting House ve Whitehallu. Katedrála shořela při velkém požáru Londýna roku 1666.

¹⁵Tower; v jeho královském zvěřinci se chovala exotická zvířata od 13. století až do roku 1835.

¹⁶Vlci byli v Anglii vyhubeni zhruba koncem 15. století; ve Skotsku a v Irsku žili ještě dlouho poté.

¹⁷Autor patrně slučuje londýnskou celnici (Custom House) s admirální soudem, který rozhodoval spory z plavby.

¹⁸Přísaha nadvlády (Oath of Supremacy) z roku 1559, kterou se přísahající zavazoval uznat panovníka za nejvyšší hlavu církve v Anglii; katolíci ji odmítali.

¹⁹Westminsterské opatství, korunovační a pohřební kostel anglických panovníků.

²⁰Korunovační křeslo krále Eduarda I. (kolem 1300), pod jehož sedadlem ležel kámen ze Scone, skotský korunovační kámen ukořistěný roku 1296. Legenda o přenesení z Irska se týká kamene, ne křesla; roku 1996 byl kámen vrácen do Skotska.

Nezklame-li osud, Skotové, kdekoli bude uložen, atd.²¹

Tento stolec přenesl z Irska do Skotska Fergus, první skotský král²², a odtud byl později odvezen do Anglie. Poblíž zmíněného chóru je k vidění místo, kde se uchovávají podobizny králů, vyvedené tak věrně podle života, že se zdá, jako by v němém malbě téměř dýchaly. Královské sídlo poblíž chrámu nazývají Whitehall; tam se denně strojí skvělé hostiny, k nimž směřjí zcela volně usednout všichni velmoži, cizí i domácí. Odtud jsem se plavil do Gravesendu, předložil svůj průvodní list a brzy nato přestoupil na jinou loď. Protože jí vanul protivný vítr, přistál jsem v Hamburku teprve po čtyřiaadvaceti dnech. Z Hamburku jsme pak zamířili plavbou do Lübecku²³, města stejně půvabného jako opevněného všemi druhy opevnění proti nepřátelským útokům a položeného při Baltském moři; lodě tam bez ustání odplouvají a připlouvají.

²¹Latinsky *Ni fallat fatum, Scoti quocumque locatum / invenient lapidem, regnare tenentur ibidem*: „Nezklame-li osud, kdekoli bude uložen tento kámen, tam budou vládnout Skotové.“ Po roce 1603, kdy skotský král Jakub VI. zdědil i anglický trůn, se proroctví pokládalo za splněné.

²²Fergus Mór mac Eirc (zemřel asi 501), podle podání zakladatel skotského království Dál Riata, který přišel z Irska; skotská tradice znala i bájněho Ferguse I. (údajně 4. století př. n. l.), od něhož odvozovala řadu sto sedmi skotských králů.

²³Z Hamburku do Lübecku se obvykle jezdilo po souši; plavba by vedla kolem celého Jutského poloostrova.

Kapitola V. – O mé cestě do Gdaňska

Zatímco jsem na břehu Baltského moře čekal na vhodnou příležitost pokračovat dál, uplynuly snadno dva týdny, než jsem mohl vyplout do Gdaňska. Když jsem konečně nastoupil na loď, zmítaly mnou všelijak protivné větry a síla bouře. Protože nebylo možné plout dál, spustili jsme, ne bez nebezpečí, kotvy. Zuřivá bouře nás totiž po celých čtyřadvacet hodin tak strašlivě zmítala, že bylo nutné odříznout od velké lodi čluny. Na nás však tato bouře doléhala mírněji než na jiné; jinde totiž pohřbila ve vlnách hezkou řádku lodí.

Zatímco jsme tu tedy setrvali v nejisté naději mezi smrtí a životem, obrátili jsme se s prosbou ke Krotiteli moře a Vládci vln. On nás ve svém nekonečném milosrdenství nanejvýš laskavě vyrval z chřtánu smrti a konečně vysadil bez úhony v gdaňském přístavu, po němž jsme tak dlouho a tak často toužili a který podléhá polskému králi¹.

Při téže bouři zahynulo z obyvatel Lipstadtu², poddaných dánského krále, třicet tisíc lidí spolu s polovinou města Lipstadtu. Neušetřila ani hamburské obchodníky, jimž způsobila nesmírné škody.

V Gdaňsku jsem se ubytoval u řeholníků, kteří mají jméno po svatém Dominiku, svém prvním zakladateli. Mezi nimi jsem našel jednoho otce Španěla, člověka mírného a laskavého jako málokdo. Vyprávěl mi, že i on byl se svým společníkem, který byl vyslancem španělského krále, zastižen zmíněnou bouří a že jejímu náporu unikl jen taktak, a to s pomocí veliké Matky, Panny, Hvězdy moře. Když se totiž zbožnější z mužů jiného vyznání, kteří pluli na téže lodi, shromáždili podle svého slavnostního zvyku na jednom místě ke zpěvu žalmů, vyzval tento otec Španěly ke společné modlitbě a k uctívání Matky milosrdenství; byl přesvědčen, že loď se dostala do bezpečí jen díky její laskavé přízni. V tomto klášteře se tehdy náhodou konaly exekvie neboli pohřební obřady za jednoho polského šlechtice, někdejšího královského komořího, jichž se účastnil i sám španělský vyslanec. Probíhaly zhruba takto. Uprostřed chóru byl vztyčen kenotaf, kterému říkají *castrum doloris*³. Spočíval na čtyřech sloupech, byl ze všech stran potažen smutečním sukem a umně zdoben různými znameními rodových erbů. Kolem stály ve stříbrných svícnech pohřební pochodně a četné lampy vydávaly mihotavé světlo. U oltáře potaženého černou látkou sloužil mši jakýsi prelát⁴, muž nadmíru důstojný. Když došel ke čtení evangelia, na chvíli se zastavil, dokud nezazněla v kázání chvalořeč neboli oslava zesnulého. Po kázání vytvořili přítomní při mši k obětování, kterému se obecně říká ofertorium, tento průvod. Jako první vedla průvod truchlící vdova v doprovodu dvou šlechticů, se svými dětmi a služebnou družinou; každá z nich měla po boku jako průvodce nějakého urozeného pána.

Všichni byli oděni černě a od hlavy přes celé tělo jim splývala tkanina z hrubší příze, do níž se halili tak, že jim stěží byly vidět konečky úst a nosu. Když došli k oltáři, políbili oltář, vzali zároveň minci z misky, kterou kterýsi šlechtic podával v ruce, a obětovali ji před oltářem. Stejným obřadem je následovali všichni, kdo se účastnili pohřebního průvodu, muži i ženy, urození i neurození, ovšem oděvem z různého sukna podle stavu každého z nich. Když se došlo k pozdvihování svatého těla Páně v eucharistii, strhl se v kostele najednou takový hluk lidí, kteří se bili do líců a do tváře na památku bolestného políčku, který kdysi vytrpěl Kristus při svém umučení, že jsem byl tímto neobvyklým obřadem oťresen a málem jsem byl bez sebe. Když konečně mše skončila, odnesli hrobníci, zahalení celí do černých pytlů, zesnulého k pohřbu. Po vykonaném pohřbu byly uprostřed kostela slavnostně vysloveny díky všem, kdo provázeli pohřeb, a tak se všichni propuštěni vrátili domů.

¹Gdaňsk byl samosprávným hanzovním městem pod svrchovaností polského krále, jímž byl tehdy Vladislav IV. Vasa (9. 6. 1595 – 20. 5. 1648 Merkině v Litvě), král od 1632. Zemřel na nemoc (patrně žlučové či ledvinové kameny), kterou podle pramenů zhoršila nevhodná léčba.

²Místo se nepodařilo ztotožnit; vestfálský Lippstadt to není, ten dánskému králi nepatřil. Počet třiceti tisíc obětí je zjevně přehnaný.

³*Castrum doloris* (lat. „hrad bolesti“): slavnostní katafalk, často s baldachýnem, stavěný při zádušních obřadech za významné zesnulé.

⁴Latinsky *Archimandrita*, v katolickém prostředí neobvyklé označení vyššího duchovního; ve východních církvích tak se nazývá představený kláštera.

Kapitola VI. – Líčí průběh naší cesty z Polska do Německa

Dne 29. října¹ jsem odjel z Gdaňska a za tři dny dorazil do Toruně. Ubytoval jsem se tam v konventu svatého Dominika a představený této řeholní rodiny, ctihodný otec Valentin Foldin, mě velmi laskavě přijal a několik dní se ke mně choval nanejvýš vlídně. Odtud jsem se vydal do Poznaň, kde jsem byl opět pohostinně přijat v klášteře svatého Dominika a od ctihodného otce Alberta Margonia jsem zakusil mnoho laskavosti. Žilo tu pohromadě sedmdesát řeholníků, kteří byli stejně jednotní v slibech jako ve smýšlení.

Po šestidenním pobytu jsem se dohodl s poznaňskými vozky, že mě vezmou s sebou do Vratislavi. Slíbili, že to svědomitě udělají, ale dodrželi slovo jen velmi nepoctivě. Sotva jsme totiž dorazili do městečka Krotoszyna² na hranicích Slezska, začalo v nich kypět víno a pustili se za zvuku píšťaly do tance a skotačení. Brzy mě, aniž jsem cokoli takového čekal, napadli posměšky a nemístnými vtipy a utahovali si z listin, které jsem jako průvodní glejt dostal od poznaňské městské rady: prý to nejsou nic než podvržené jezuitské výmysly a dál už nebudou platit. Co jsem tu měl dělat, vydán na pospas v nepřátelské zemi a ze všech stran obklopen saskými a švédskými vojsky, která nebyla daleko a jimž mě vozkové vyhrožovali vydat? Usoudil jsem, že tu noc je třeba vlídně předstírat, že nic nevidím, a v trpělivém mlčení snášet jejich nepřilíš duchaplné vtipy, a vše jsem odložil na příští svítání. Hned druhý den ráno jsem tedy šel za správcem místa a velmi přátelsky ho žádal, aby mi pomohl radou i skutkem. Ten se nad mým osudem slitoval, dal si vozky předvolat. Když vyslechl různá vzájemná obvinění i výmluvy, nařídil vozkům, aby mu před odjezdem postavili ručitele, který se zaručí, že mě dovezou do Vratislavi bez úhony a bez křivdy. Jakmile ho postavili, bez meškání jsme odjeli. Cestou se různí lidé různě dohadovali a měli podezření, že jsem kněz, a ne obchodník, za kterého jsem se vydával; vozkové to však vytrvale popírali. Mezitím jsme se blížili k vratislavským branám, kde musel každý jednotlivě odpovídat na otázky o svém stavu, vlasti a důvodech cesty. Když došla řada na mě, předložil jsem svůj průvodní glejt. Jakmile z něj poznali, že provozuji obchod, vyptávali se na druh zboží. Odpověděl jsem, že jsem sem s velkými náklady přivezl sledě. Zatímco nesli naše listiny k místodržiteli, odvedli nás na tržiště, abychom z vozů vyložili sledě. Chtěl jsem se tu se svými vozky rozloučit, ale hle, oni se se mnou pustili do nové přeháně o cenu za dopravu a žádali ode mě trojnásobnou mzdu; kdybych ji nezaplatil, hrozili, že mě prozradí. Myslím, že se tak stalo proto, že se od každé osoby, která vstupovala do vratislavských bran a vycházela z nich, vybíral groš, aby se snáze mohl vyplácet žold vojákům, a clo z povozů tak nesmírně stouplo.

Protože jsem tedy uznal, že to, co ode mě žádají, není docela nespravedlivé, všechny jsem uspokojil a v dobrém míru odešel k otcům dominikánům. Byli tu tři a jen s obtížemi se protloukali životem pro nedostatek obživy; pět jejich spolubratrů z jejich společenství už zemřelo hladem. Město Vratislav je dále velmi silně opevněné a obtéká je Odra. Tehdy v něm byla vydržována saská posádka³, v níž podplukovník vyznával katolickou víru. S jeho pomocí jsem byl s bubeníkem dopraven do Olavy⁴, vzdálené od Vratislavi čtyři míle. V Olavě byla císařská posádka, jejímž plukovníkem byl pan Jiří Bostock⁵, nanejvýš věrný císaři. Jakmile se doslechl o mém příchodu, dal mě převézt člunem přes vodu a pozdě v noci mě otevřenými branami vpustil do města. Toto město z převážné části zničil požár. Má velmi silně opevněný hrad, který sám plukovník, rodák odtamtud, znamenitě opevnil a po dlouhý čas jej houževnatě držel za císaře proti saskému vévodovi, pánu toho místa. Pomlouvačům, kteří mu přišívali cejch nevěrnosti, odpovídal, že svému pánu, Sasovi, sloužil co nejvěrněji, dokud ten stál při císaři; když

¹Patrně koncem roku 1634: Carve pak slavil Vánoce u plukovníka Galla, 4. ledna 1635 odjel z Prahy a o smrti Waltera Butlera (25. 12. 1634) se dozvěděl teprve na cestě. Chebem tedy projížděl téměř rok po vraždě Valdštejna.

²Krotoszyn ve Velkopolsku, nedaleko hranice se Slezskem, dnes Polsko.

³Slezsko bylo v letech 1632–1634 dějištěm bojů Valdštejna se Sasy a Švédy; Vratislav se snažila zůstat neutrální, musela však strpět saskou a švédskou posádku (?).

⁴Olawa (Ohlau) na Odře jihovýchodně od Vratislavi, dnes Polsko. Ve skutečnosti patřila Břežskému knížectví slezských Piastovců, ne saskému vévodovi; Sasové ji drželi jen za svého vpádu do Slezska.

⁵Osobu se nepodařilo ztotožnit; vydání 1639 čte Rostock. Údaj, že je rodákem z Olavy, je u muže s tímto jménem podezřelý.

však od něho odpadl, bude proti němu jednat s neméně velkou odvahou. Když jsem si odtud několik dní odpočinul, vydal jsem se pod bezpečným vojenským doprovodem přímou cestou do Nisy⁶ k Jeho Urozenosti panu Janu Wanglerovi⁷, generálnímu strážmistrovi⁸ jízdy a pěchoty ve Slezsku. Přijal mě přátelsky a po desetidenní přestávce mě poslal ke svému synovi téhož jména. Ten tehdy právě zimoval na hranicích Čech. Byl to voják podle všeho věkem mladý, ale rozvahou i znalostí vojenství, a neméně i jazyků, vskutku nadmíru znamenitý; tělem sice drobný, ale duchem vyšší, než by odpovídalo jeho postavě. Byl s ním plukovník jízdy jménem Olfeldt⁹, rodem z Dánska, nadmíru oddaný císaři a hodný té nejvyšší chvály, kdyby jeho spolehlivost nebyl poskvrnil příliš štědrý Bakchus, jemuž byl až přespříliš oddán. Město, v němž sídlili, bylo vystavěno k ozdobě a velkému přepychu. Myslím, že nikde jinde jsem za války neviděl takovou lacinost potravin jako zde. Ale i sedláci v celých Čechách byli tehdy prý císaři tak povolní a poddaní, že vojáky, kteří tudy sem a tam procházeli, přijímali ve vesnicích vlídně a štědrě hostili, ba odcházejícím dělali na hodinu či dvě průvodce po schůdnějších cestách.

Pod jejich vedením jsem se pak sám dostal k panu plukovníkovi Vilému Gallovi¹⁰, Irovi, a s ním jsem oslavil Boží hod vánoční. Odtud jsem byl později dovezen do Prahy k panu plukovníkovi Jakubu Gordonovi¹¹. Praha je vznešené sídelní město a metropole celých Čech. Dělí se na čtyři části: na Malou Stranu, jak se jí říká, na Staré a Nové Město a na Židovské Město. Leží na velmi zdravém místě a omývá ji Vltava, která nedaleko od Prahy ústí do Labe. Na sousedním vrchu se rozkládá hrad, jehož krása stojí za podívanou; z něho lze pohodlně přehlédnout celý obvod města, kam až sahá. Na jedné straně hradu je vidět dlouhá a prostorná chodba, kterou králové obvykle přecházeli do sousedního kostela, na druhé straně dřevěný most, po němž se přechází do zahrady¹²; v příkopech pod mostem lze spatřit množství zvěře, což je pro oči velká podívaná. Viděl jsem v Praze místo, kde svatý Václav, král český, zemřel pro spravedlnost a víru úklady a návodem své matky Drahomíry¹³. Zachovaly se tam však i stopy místa, kde matku stihla nejspravedlivější odplata Boží pomsty: země se rozevřela a pohltila ji zaživa, s duší i s tělem¹⁴. Odtud jsem 4. ledna odjel, jak ukáže následující kapitola.

⁶Nisa (Nysa, Neisse) ve Slezsku, dnes Polsko, sídlo vratislavských biskupů a silná pevnost.

⁷Johann (Hans) Wangler starší, svobodný pán von Wangler (1561 – 14. 9. 1639), ve starých textech též Wangeler, Wagler nebo Wegler; Lucemburčan v císařských službách, nejprve podplukovník, potom plukovník vlastního pluku zvaného „Alt-Wangler“. Podepsal plzeňský revers z 12. 1. 1634 (viz kap. XIV), Valdštejnův pád však přečkal bez úhony; později velel v hrabství Saarbrücken. Padl 14. 9. 1639 v boji se Švédy u Chemnitzu, ve věku 78 let. Generálním strážmistrem se podle životopisu na 30jaehrigerkrieg.de stal až roku 1635; Carve, který ho v Nise navštívil koncem roku 1634, ho tak titulovat mohl podle funkce, kterou jako velitel ve Slezsku zastával. Nisa byla tehdy hlavní císařskou základnou ve Slezsku. Jeho syn téhož jména, „mladší Wangler“, velel vlastnímu pluku (viz kap. XXII a XXV); bližší údaje se o něm nepodařilo zjistit.

⁸Generální strážmistr jízdy a pěchoty je doslovný překlad německé hodnosti General-Feldwachtmeister zu Ross und Fuß (latinsky *Generalis vigiliarum praefectus*); odpovídá zhruba pozdějšímu generálmajorovi.

⁹Frantz (Frands) hrabě Olfeldt (30. 10. 1601 Hagenskov v Dánsku – 14. 11. 1636 Hersfeld, podle jiného údaje 14. 7. 1636), syn dánského kancléře Jakoba Olfeldta a starší bratr Corfitze Olfeldta; od 1629 v císařských službách, od ledna 1633 plukovník kyrysníků, oddaný stoupenec Valdštejnův, po jeho pádu však kariéru udržel a 1635 se stal generálním strážmistrem. Příčina smrti není známa.

¹⁰William (Vilém) Gall de Burgo (Gall Burke), hrabě (asi 1590 Gallstown v hrabství Kilkenny – 5. 8. 1655 Krzeszów, něm. Grüssau, v Dolním Slezsku), irský důstojník, dříve v polských službách a gubernátor Nisy; 1633–1646 plukovník dragounského pluku, 1640 generální strážmistr; 1640 a 1646 padl do zajetí. Příčina smrti není známa. Vydání 1639 čte *Ciall*.

¹¹Patrně skotský důstojník v císařských službách, blíže neztotožněný; nezaměňovat s Janem (Johnem) Gordonem, velitelem Chebu a spoluorganizátorem Valdštejnovy vraždy (kap. XI).

¹²Prašný most přes Jelení příkop, v němž se chovala zvěř, vedl z Pražského hradu do Královské zahrady.

¹³Svatý Václav (asi 907 – 28. 9. 935, podle jiných 929) byl český kníže, nikoli král; zavraždila jej ve Staré Boleslavi družina jeho bratra Boleslava I., nikoli v Praze z popudu matky. Drahomíra (zemř. po 935), manželka knížete Vratislava I., byla matkou Václava i Boleslava.

¹⁴Podle pražské pověsti se Drahomíra i s vozem propadla do země na Hradčanech, nedaleko dnešního Loretánského náměstí (?).

Kapitola VII. – Má cesta k Butlerovi

Slunce dosáhlo poledne, když jsem vyjel z Prahy. Doprovázel jsem jednoho polského šlechtice, který mi, aby mi ulehčil útrapy cesty, pomohl tažným zvířetem. Když jsme dorazili do Jeclitu¹, hostitel nás sice přijal velmi štědře, ale vytrpěli jsme mnoho pro nedostatek vody, protože všechny prameny zamrzly v krutém mrazu. Úrodnější Čechy jsem nikdy jindy neviděl, a to zvláště po dvojím vyplenění, nepřitelem i císařem, a po tom, co obyvatelstvo zčásti pobil meč a zčásti rozehnal mor: všechna pole, kam až oko dohlédlo, se zelenala obilím.

Čechy jsou ostatně bohaté i na dříví a živí nevýslovné množství zvěře, divoké i domácí, a také ryb. Odtud jsme se dobře nasycení vydali do Chebu, města nikterak rozlehlého, ale velmi dobře opevněného. Poobědvali jsme u podplukovníka v téže síni, v níž později spoluviníci Valdštejnovy zraedy² zaplatili žalostnou smrtí trest, jaký zrádci zaslouží; o tom na svém místě. Odtud jsem byl dovezen do Kronachu³. Kronach je pevnost patřící bamberskému biskupovi, opevněná ani ne tak polohou jako odvážnou statečností obyvatel. Ti byli znovu a znovu obléháni předními vojevůdci švédského vojska, ale nikdy je nebylo možné zdolat ani hrozbami, ani sliby, přestože na ně zaútočil mocnými zbraněmi sám vévoda výmarský⁴ (kdo by neznal, jak velký je to voják?) i jiní znamenití vojevůdci. Ženy tam místo plášťů nosí bílou lněnou pelerínu zdobenou pestrým lemem; do ní zahaleny kolem obou ramen přistupují o slavnějších svátcích, o Velikonocích, Letnicích a Vánocích, k svatému přijímání, a to spíše ve velkém počtu než ve velké zbožnosti. Jen málokteré totiž prokazují svátosti náležitou úctu a bázeň: většina z nich, jakmile se nasytí svatým pokrmem, vychází z kostela, jako by ochutnala z obyčejného stolu. Velitel hradu, který k městu přiléhá a je o něco lépe opevněný než město, nás pozval na oběd a pohostil nás se ctí i s laskavostí. Při číši se vedly rozmanité hovory o válečných věcech; mimo jiné jsme přešli i na církevní obroč⁵ a s údivem jsme se dozvěděli, že jsou obročí, která držiteli vynášejí ročně deset, ba i dvacet tisíc tolarů⁶. Odtud jsme se po obvyklém poděkování pánu místa vydali na cestu do Neustadt⁷ a přes různá městečka jsme konečně dorazili do Fuldy⁸. Toto město podléhá opatovi, který je knížetem Římské říše. Celý ten kraj kolem sužoval velký hlad. Nejenže ho pustošily nepřátelské i spojenecké vpády vojáků, kteří jej rozličně sužovali, ale plenili ho i polní plši⁹, kteří osení velmi škodili. Ti si v době žní nanosili do podzemních nor velké množství obilí a chystali si tak potravu na nadcházející zimu; sedláci, kteří zem často rozkopávali, v nich nacházeli celé měřice¹⁰.

Potom jsme se vydali do Aschaffenburgu¹¹. Toto město podléhá kurfiřtovi a arcibiskupovi mohučskému; tehdy je držel polní maršálek Mansfeld¹² s třiceti tisíci vybraných vojáků. Byl tam však takový nedostatek potravin, že i duchovní osoby byly v postní době a v zapovězených dnech nuceny jíst maso, a i to jen velmi zřídka sehnaly. Viděli jsme tu biskupský zámek¹³ vystavěný s královskou

¹Snad Jesenice u Rakovníka (něm. Jechnitz) na staré cestě z Prahy do Chebu; obě latinská vydání mají shodně Jeclitum.

²Chebská vražda: večer 25. 2. 1634 byli při hostině na chebském hradě zabiti Valdštejnovi stoupenci Trčka, Ilov, Kinský a rytmistr Niemann a téže noci v domě na náměstí sám Valdštejn; čin zorganizovali Butler, Gordon a Leslie a císař jej dodatečně schválil (podrobně kap. XI). Carve se tu mýlí v čase: Chebem projížděl v lednu 1635, téměř rok po vraždách, takže „později“ neplatí.

³Kronach v Horních Francích (Bavorsko) s pevností Rosenberg. Švédové a jejich spojenci jej marně obléhali v letech 1632, 1633 a naposledy v červnu 1634, kdy útok vedl Bernard Sasko-Výmarský.

⁴Bernard Sasko-Výmarský (16. 8. 1604 Výmar – 18. 7. 1639 Neuenburg am Rhein), protestantský vojevůdce; po smrti Gustava Adolfa u Lützen (1632) převzal velení švédského vojska, 1634 byl poražen u Nördlingenu, od 1635 bojoval ve francouzském žoldu a 1638 dobyl Breisach. Zemřel náhle na nemoc uprostřed tažení; pověsti o otravě se nepotvrdily.

⁵Církevní úřad spojený se stálým příjmem z pozemků, desátků a jiných důchodů.

⁶Říšský tolar (lat. imperialis), velká stříbrná mince, v níž Carve uvádí všechny částky.

⁷Snad Neustadt bei Coburg, nebo spíše Bad Neustadt an der Saale, které leží na cestě do Fuldy (obojí Bavorsko).

⁸Fulda v Hesensku, sídlo starého benediktinského opatství; fuldský opat byl říšským knížetem.

⁹Patrně křečci polní, kteří si do nor ukládají na zimu zásoby obilí.

¹⁰Dutá míra na obilí; česká měřice měla asi 94 litrů.

¹¹Aschaffenburg na Mohanu (Bavorsko), druhé sídlo mohučských arcibiskupů.

¹²Patrně hrabě Filip z Mansfeldu (1589 – 8. 4. 1657 Ráb), od 1633 císařský polní maršál, který po Nördlingenu operoval na středním Rýně a Mohanu (?); nikoli Petr Arnošt Mansfeld († 1626). Zemřel jako velitel v Rábu (Győr), nikoli v boji; příčina neuvedena. Počet třiceti tisíc mužů je silně nadsazený.

¹³Zámek Johannisburg, postavený v letech 1605–1614 podle plánů Georga Ridingera pro mohučského arcibiskupa; čtyři

okázalostí a nádherou. Měl ve čtverci čtyři věže, postavené s obdivuhodnou elegancí a v dokonalé architektonické souměrnosti; ostatní části zámku se skvěly nejvznešenějšími komnatami. Nebudu se tu zmiňovat o sudech obludné velikosti plných výborného vína, z nichž některé pojaly čtyřicet a padesát fůr¹⁴; ty lze u Němců potkat všude a nevzbuzují u nich velký obdiv. Odtud jsem odjel do Wertheimu¹⁵ a potom rozmanitými oklikami do Heilbronn, města co nejlépe vybaveného opevněním i zásobami všeho druhu. Na jeho náměstí bylo vystaveno čtyřicet čtyři děl úžasné velikosti a deset vojenských praporů, které byly nedávno ukořistěny Francouzům ve Philippsburgu¹⁶. O toto město se Švédové lopotili celý rok, aby si je podrobili, a císařští si je podrobili za čtyři hodiny: tolik znamená mít vojáka věrného a ochotného sloužit svému pánu. Zde se před ostatními osvědčil pan Jakub Gordon¹⁷, kapitán, pocházející z velmi urozeného skotského rodu, který tehdy velel setnině dragounů. Tomuto urozenému rodu bude u všech potomků přičítáno ke cti, že i mezi předními stavy Říše sloužil císaři nanejvýš věrně a vytrvale: z téhož rodu byl tehdy jeden plukovník, dva podplukovníci čili zástupci velitele, jeden major a tento kapitán, jehož chvála zaslouží, aby si ji připomínalo všechno budoucí potomstvo. Odtud jsem se přesunul do Lüneburgu¹⁸, kde držel hrad generálporučík Gallas¹⁹, když odtud vyhnal velmi mocného vévodu²⁰ za to, že proti všemu právu a řádu pozvedl zbraně proti císaři. Odtamtud jsem se vydal do Stuttgartu, hlavního města Württemberského vévodství, kde tehdy právě měl zimní ležení Ferdinand III., velmi mocný král český a uherský, a sídlil na zámku württemberského vévody, nákladně vystavěném a vyzdobeném. Zde jsem se z hodnověrných zpráv dozvěděl, že můj Butler je už mrtev a že byl převezen do Schorndorfu²¹, města přeplněného veškerou válečnou výzbrojí, a tak jsem tam obrátil směr své cesty.

Když jsem tam dorazil, uviděl jsem svého zmíněného velitele uzavřeného v olovené rakvi, a když jsem se vyptával, jakou smrtí zemřel, dozvěděl jsem se, že zesnul velmi zbožně, zaopatřen všemi svátostmi. Hluboce jsem želel, jak jsem byl povinen, že muž tak proslulý svou statečností pro císaře a pravou víru nemohl odolat výroku smrti: rozhodně si zasloužil mnohem delší život. Dokud však žil, nikterak nezanedbal sebe sama: aby zajistil své slávě věčnost a své duši nebe, rozdělil bohatství, které si mezi nepřáteli získal svou mužnou rukou v nejspravedlivějším boji, na zbožné odkazy zhruba takto. Dvacet tisíc tolarů odkázal otcům františkánům²², kterým říkáme přísné observance; ti se v Praze vzdělávají ve studiích a připravují se k tomu, aby se jednou vrátili do Irska nebo do Skotska a horlivě se věnovali utvrzování katolíků ve víře a navracení kacířů k ní. Dvě stě tolarů připsal jako almužnu profesnímu domu²³ Tovaryšstva Ježíšova, jehož představeným byl ctihodný otec Vilém Lamormaini²⁴, zpovědník Jeho svaté císařské Milosti. Ctihodnému otci Petru Waddingovi²⁵ z Tovaryšstva Ježíšova,

křídla kolem nádvoří se čtyřmi nárožními věžemi.

¹⁴Fůra (něm. Fuder), velká míra na víno, místně různá, zhruba kolem tisíce litrů.

¹⁵Wertheim na soutoku Mohanu a Tauberu (Bádensko-Württembersko).

¹⁶Pevnost na Rýně u Špýru. Švédové ji roku 1634 po dlouhém obléhání dobyli a předali Francouzům; císařští ji v lednu 1635 vzali přepadem. Městem, o něž se Švédové „lopotili celý rok“, je proto v následující větě nejspíš míněn Philippsburg, nikoli Heilbronn.

¹⁷Patrně též Jakub Gordon, k němuž byl Carve dovezen do Prahy (s. 22); bližší údaje nejsou známy. Nezaměňovat s Janem (Johnem) Gordonem, velitelem Chebu (kap. XI).

¹⁸Carve se mylí: dolnosaský Lüneburg na cestě z Heilbronn do Stuttgartu ležet nemůže. Míněno je nějaké württemberské místo, které nelze určit; obě vydání mají Lüneburgum.

¹⁹Matyáš Gallas (17. 10. 1588 Trident – 25. 4. 1647 Vídeň), císařský generálporučík, pozdější polní maršál; podílel se na Valdštejnově pádu, za odměnu dostal Frýdlant a po roce 1634 byl opakovaně vrchním velitelem císařské armády. Zemřel ve Vídni po nepovedené operaci ledvinového kamene, při níž mu ranhojič poranil močový měchýř.

²⁰Eberhard III. Württemberský (16. 12. 1614 – 2. 7. 1674 Stuttgart), vévoda württemberský, spojenec Švédů; po porážce u Nördlingenu 1634 uprchl do Štrasburku a domů se vrátil až 1638. Zemřel přirozenou smrtí.

²¹Schorndorf ve Württembersku východně od Stuttgartu. Butler jej v prosinci 1634 dobyl na Švédech a zemřel tu 25. 12. 1634.

²²Irští františkáni (hybernové), kteří měli od roku 1629 v Praze kolej u sv. Ambrože na Novém Městě (odtud Hyberská ulice). Butler jim odkázal i své ostatky.

²³Dům jezuitů, kteří složili slavné řádové sliby, na rozdíl od kolejí určených k výuce. Který profesní dům Carve míní, neuvádí.

²⁴Vilém Lamormaini (29. 12. 1570 Dochamps v dnešní Belgii – 22. 2. 1648 Vídeň), jezuita, 1624–1637 zpovědník Ferdinanda II. a vlivný stoupenec protireformace. Příčina smrti neuvedena.

²⁵Petr Wadding (asi 1581 Waterford – 13. 9. 1644 Štýrský Hradec), irský jezuita a teolog, v letech 1629–1641 kancléř

Irovi a tehdejšímu kancléři pražské univerzity, chtěl dát tři tisíce tolarů, aby je rozdělil chudým Irům, kteří tam přicházejí. Otcí Patrikovi, františkánovi přísné observance, odkázal pět set tolarů a stejně tolik jinému knězi, rovněž Irovi. Odkázal také jiným, kteří s ním byli spjati zčásti krví a zčásti přátelstvím: své sestře šest tisíc tolarů, svému podplukovníkovi Walteru Devereuxovi²⁶ tisíc tolarů a dalším podle náklonnosti a zásluh. Protože to však s vylíčením naší cesty příliš nesouvisí, přenechávám vyřízení těchto věcí jiným a pokračuji ve své zamýšlené cestě. Když jsem nikoli bez velkého žalu zbožně vykonal poslední službu svému nejlepšímu pánu Butlerovi²⁷, muži císaři nejmilejšímu a nejvěrnějšímu, pospíšil jsem si na hrad Wiesensteig²⁸, podléhající hraběti z Holsteinu. Byl v něm zdržován Walter Devereux, zraněný v bitvě u Nördlingenu²⁹ olověnou kulkou do holeně, spolu s nanejvýš zarmoucenou Butlerovou vdovou³⁰. Ta nedlouho poté doprovodila pohřeb svého zesnulého manžela pod bezpečnou vojenskou ochranou do Čech a vystrojila mu tam nanejvýš nákladné exekvie.

pražské univerzity, potom profesor a kancléř univerzity ve Štýrském Hradci. Příčina smrti neznámá.

²⁶Walter Devereux († 1639 Praha), irský důstojník Butlerova dragounského pluku; jako kapitán v noci 25. 2. 1634 v Chebu probodl Valdštejna (kap. XI). Roku 1636 dostal ze zabavených trčkovských statků panství Krchleby u Čáslavi, po Butlerově smrti převzal pluk. Podplukovníkem se stal patrně až po Nördlingenu, kde Butler o svého podplukovníka přišel (s. 30); proto ho Carve v kap. IX a XI, které líčí rok 1634, nazývá kapitánem. Zemřel roku 1639 v Praze na mor.

²⁷Vydání 1639 má na tomto místě „pánu Jakubu Butlerovi“ (Domino Iacobo Butlero); v Schorndorfu však zemřel Walter Butler, jde tedy o tiskovou chybu.

²⁸Wiesensteig ve Švábsku (Bádensko-Württembersko). Carve se mýlí: panství patřilo hrabatům z Helfensteinu, nikoli z Holsteinu; jejich rod vymřel 1627 a panství roku 1642 koupili Bavorsko a Fürstenberkové.

²⁹Bitva u Nördlingenu ve Švábsku 5.–6. 9. 1634 (n. st.): císařsko-španělské vojsko pod uherským králem Ferdinandem a kardinálem-infantem drtivě porazilo Švédy pod Gustavem Hornem a Bernardem Sasko-Výmarským. Švédská moc v jižním Německu se zhroutila a Sasko uzavřelo s císařem pražský mír (1635).

³⁰Carve ji na s. 30 nazývá hraběnkou z Fontany; o sňatku s „hraběnkou Fontanou“ roku 1632 a o bezdětném manželství píše i Allgemeine Deutsche Biographie. Německá Wikipedie podle Sommera (1834) jmenuje Annu Marii, rozenou purkrabinku z Donína, a uvádí i dceru. Prameny se tu rozcházejí; Carve je současník. Butler byl pohřben v Praze.

Kapitola VIII. – Butlerovy hrdinské činy před smrtí a jeho výjimečná věrnost císaři, především to, co se stalo ve Frankfurtu nad Odrou

Peter Snayers (připsáno), *Bitva u Nördlingenu (1634) I*, olejomalba, Nationalmuseum, Stockholm (NM 277). Císařsko-španělské vojsko u Nördlingenu 6. září 1634; v bitvě bojoval i Walter Butler se svým plukem. Volné dílo (Wikimedia Commons).

Když nejjasnější Tilly odvedl s sebou z pluku Jakuba Butlera dvě setniny vojáků, ostatní, kteří zůstali ve Frankfurtu nad Odrou s podplukovníkem Herbersteinem¹, velice trpěli hladem a nouzí. Aby jim Jakub Butler včas přispěchal na pomoc, odjel v doprovodu majora k Tillymu, který tehdy obléhal Magdeburk, upozornil ho na nebezpečí a zároveň ho požádal, aby městu i vojsku pomohl zásobami. Mezitím přitáhl Gustav II. Adolf, král švédský, se svým vojskem k Frankfurtu. Den předtím do města vhodně a zcela božím řízením vstoupil maršálek Tiefenbach² a našel v té posádce polního podmaršálka Thambrougka³, vojáka, který si věru zasloužil lepší osud, a plukovníky Behema a Femamonta⁴; jejich vojsko čítalo skoro deset tisíc mužů. Jakmile uviděli, že švédský král nasazuje proti městu své síly, jednomyslně rozdělili své vojáky po celém městě. Při tomto rozdělení připadla Walteru Butlerovi s jeho plukem poslední čili

¹Herberstein, císařský důstojník ve frankfurtské posádce; ztotožnit se ho nepodařilo, lexikon důstojníků třicetileté války zná jen rytmistra Herbersteina z roku 1627 bez křestního jména. Podle Otty von Guericke padl plukovník Herberstein při dobytí Frankfurtu, což se s Carvovým líčením neshoduje; švédské hlášení o dobytí Frankfurtu uvádí mezi padlými „Pernsteina“, takže jde snad o záměnu jmen (?).

²Kdo frankfurtskou obranu vedl, uvádějí prameny různě (viz s. 7). Tiefenbach z dobytého města unikl.

³Obě vydání mají Thambrougk. Snad Hannibal ze Schauenburgu, tehdy velitel císařských v Pomořansku a v Poodří (s. 5); podoba jména se však neshoduje. Týž muž je o kus dál nazván plukovníkem.

⁴Plukovníky Behema (snad Böhme či Behm) a Femamonta se nepodařilo ztotožnit.

nejzazší část, a to velmi slabá. Aby té slabině odpomohl, navrhl ze země menší náspy a za ně ukryl do zálohy mušketýry. Zároveň se k večeru odebral za plukovníkem Thambrougkem a vyložil mu, že hrozí ztráta města, jestliže na nepřítele ještě té noci, dříve než se Švéd ještě lépe opevní vykopanou zemí, nezaútočí a mužným výpadem ho od obléhání neodstraší. Kromě toho velmi otevřeně a obšírně vyložil, jakou hanbu by si kapitulací přivodili. Požádal také, aby mu ta výprava byla svěřena s pěti rotami jezdců a stejným počtem rot kyrysníků, a slavnostně slíbil, že s pomocí dobrého Boha nepřítele jistě vyžene z vnějších i vnitřních opevnění, která už začal budovat.

To vše sice vyslechli, ale protože on sám byl cizinec a ostatní mu tu slávu záviděli, prohlásili, že to nijak nelze provést. Mezitím však tu úlohu svěřili jinému. Ten sotva poněkud neopatrně zaútočil na nepřítele, byl prostřelen olověnou kulkou a vojáci, kteří ho doprovázeli, byli obklíčeni Gustavovými muži a z největší části padli, až na několik málo, kteří se rozprchlí vrátili do města jako poslové porážky. Císařští vojáci z posádky ve městě tehdy bez jakékoli obavy bezstarostně hodovali, zatímco Walter Butler se ze všech sil snažil postavit se nepříteli. Švédské oddíly podnikaly útoky se stejnou odvahou, až se nakonec, neschopny pochopit tak velkou statečnost Butlerových vojáků, vyptávaly, kdo z velitelů to místo tak houževnatě hájí. A když se dozvěděly, že Skotové a Irové, přesunuly sebe i své válečné stroje jinam. Útok tím však neustal. Kolem čtvrté odpoledne totiž nepřítel, když uslyšel, že se naši rozpálili hojností vína, jinde odvážně vystoupil na valy a podnikl mužné útoky. Na tom místě byly tehdy shodou okolností dva pluky; protože nebyly s to nepříteli vzdorovat, opustily své dosavadní stanoviště a stáhly se k Butlerovým opevněním. Butler nevěděl, zda jsou to nepřátelé, nebo přátelé, a když se od kapitána Wadta, Skota, dozvěděl, že jsou to císařští, rozkázal střít i do nich. Poslal jim pak na pomoc zmíněného kapitána se setninou mušketýrů, ustrašené muže přivedl zpět k boji a nápor nepřítele mužně odrazil, ne bez krveprolití na straně protivníků. Brzy však švédské pluky, jakmile na chvíli nabraly sil, znovu vyrazily proti našim, bojovaly s ještě větší odvahou a zabily výše zmíněného kapitána Wadta, který si zasloužil delší život a lepší osud. Když padl tento velitel vojáků, jakých je málo, mnohým poklesla mysl, a když dvě hodiny velmi statečně vzdorovali, byli nakonec nuceni ustoupit přesile protivníků. V těchto útocích ztratil Walter ze svých lidí kromě už vícekrát jmenovaného Wadta kapitány Barnabáše Patrucha, Ira, Dermota Carthyho, Ira, a Huga Onela, Ira, poručíky Grase, Ira, a Tomáše Broona, Ira, a praporečníka Tomáše Butlera⁵; sám Walter byl těžce raněn a jen stěží uchránil život před nepřítelem, který na něj zuřivě dorážel. Když byli císařští takto zahnaní na útek, šlo se plenit. Nepřátelé našli na náměstí deset vozů naložených zpracovaným i nezpracovaným stříbrem, a také zásobami a válečným materiálem, a to vše spolu s majetkem měšťanů švédské vojsko během několika málo hodin vyplenilo.

Když to bylo dokonáno, dal Gustav za zvuku bubnu rozkázat, aby plenící vojáci od kořisti upustili, a pod trestem smrti dal troubením polnice troubit k ústupu. U jižní brány dal vystrojit skvostnou večeři a přál si, aby se jí zúčastnil i Walter, trpící svým zraněním. Protože pro velkou ztrátu krve mohl jen stěží stát na nohou, byl podle vojenského zvyku zdvižen na kopí a donesen ke králi. Sotva předstoupil před Gustava, zeptal se ho sám švédský král s taseným mečem, zda je mladší, nebo starší Butler⁶. Když prohlásil, že mladší, řekl král: „Nebesa tě chrání, statečný vojáku, že nechtěla, abys byl tím starším. Kdybys jím byl, potkal by tě ten osud, že bys padl touto královskou pravící.“ Pak ho vlídně přijal a pečlivě ho svěřil péči královských lékařů. Mezitím ti z císařského vojska, kteří po této porážce unikli, zčásti plaváním, zčásti tím, že během přeběhli most, zamířili do Velkého Hlohova⁷. Odtud poslal Herberstein k císaři posly, aby svalili vinu za porážku a za dobytí města na Waltera a vymysleli si, že nepřítel vtrhl do města v místě jeho stanoviště. Toto obvinění Waltera neuniklo Jakubu Butlerovi, který se vrátil od obléhání Magdeburku a hned napsal Walterovi vyčítavý dopis: připisoval mu v něm celou hanbu a vinu za město dobyté útokem a říkal, ať tedy Walter ví, že se bude muset za tak hanebnou porážku zodpovídat císaři. Mužná Walterova mysl takovou křivdu nesnesla: vzal ten obviňující list a dal ho přečíst Gustavovi. Ten ihned rozkázal vyhotovit skvělé svědectví o Walterově statečnosti a chtěl, aby bylo zpečetěno pečeti všech generálů

⁵Irská jména jsou latinsky zkomolená: snad Patrick (Fitzpatrick), MacCarthy, O'Neill, Grace a Browne. Bližší údaje o těchto důstojnících nejsou známy.

⁶Starším Butlerem je míněn plukovník Jakub Butler (s. 6), Walterův příbuzný; proč mu král hrozil, Carve neuvádí.

⁷Głogów v Dolním Slezsku (Polsko).

a podepsáno jejich vlastní rukou. Dosvědčoval v něm, že veškerou vinu nelze připisovat bdělému muži, ale hodovníkům, kteří byli v tak velkém nebezpečí příliš bezstarostní; kdyby byli bojovali statečně spolu s Walterem, nikdy by sám král nepomyslel na další útok. Toto svědectví nepřítele později Walter sám odvezl do Vídně císaři. Ale i Frankfurtští nad Odrou dali nedlouho poté vytisknout a vydat knížku, kterou nadepsali O pohromách Frankfurtských, a v ní připisují Butlerovi za toto obležení nesmrtelnou chválu. Připomínají však také zbabělost císařských vojáků, kterou žádná staletí nesmažou: svou nedbalostí, když všude zapalovali slavnostní ohně svatého Jana Křtitele⁸, vydali samo město, tak vznešené a tak rozlehlé, jako na jedné hranici Vulkánovi napospas.

Po šestiměsíčním zajetí se Walter konečně vykoupil z pout výkupným tisíce tolarů. Naše vojsko tehdy po porážce u Lipska právě táhlo přes Lužici do Slezska. Tam zamířil náš Butler, a když se setkal s maršálkem Tiefenbachem, byl od něho přijat s nejvyššími poctami a se vzácnou přízní. Zde Tiefenbachovou autoritou přinutil plukovníka Behema, který Butlera u císaře pomlouval nejvíce, aby písemně odvolal, co proti Walterovi lehkomyšlně rozhlásil u císařského dvora; v tom písemném odvolání Behem prohlašuje, že Walter jednal tak, jak se na mužného vojáka sluší.

Když byla Walterova pověst náležitě obhájena, odjel Walter se svolením generálů do Polska, do Varšavy, a na vlastní náklady tam sebral sto vybraných dragounů, aby je přivedl do Slezska touž cestou, kterou přišel. Na této cestě mu hrozilo nemalé nebezpečí od sedláků, kterých se na panství velkého knížete Swofquitze⁹ shromáždilo na tři sta a kteří v časných ranních hodinách, ještě za šera, vytáhli proti Walterovým mužům, aby je všechny pobili. Velmi bystrý velitel však úklad včas prohlédl a obrátil to, co bylo chystáno na hlavu jeho a jeho mužů, proti samým strýcům. Odtud odjel do Vratislavi a stále si dával pozor na cesty, kde číhali sedláci, až se z hodnověrných zpráv dozvěděl, že jeho zimní ležení mu bylo přiděleno v Těšínském knížectví na hranicích Valašska¹⁰. Cesty byly v té době plné nebezpečí a silnice k zmíněnému místu neschůdné, dlouhé a drsné; přesto bylo nutné tam jet, až dorazil do Těšína, hlavního města té země. Kněžna vdova¹¹, která tam vládla, přidělila Walterovi městečko Strumień¹². Leží na řece Visle, která vyvěrá z valašských hor, teče Polskem a omývá Krakov. Zde jsme viděli¹³, jak se ze země dobývá sůl v podobě kamenů; kusy často přesahují sedm nebo osm stop na délku, tři nebo čtyři na šířku a dvě nebo tři na hloubku. Zvlášť se mi líbila důmyslnost, s jakou se tak velká tíha vytahuje z nejhlubších jeskyní. Postup je takový: u ústí šachty postaví obrovský stroj s nesmírně velkým kolem, které otáčí velbloud. Z kola se spouští a zase vytahuje lano, na jehož konci je hák, s jehož pomocí se vytahují obrovské balvany uchopené jakýmsi rameny.

Tato sůl je, dokud nepřijde na vzduch, velmi lehká, takže by ji muž nijak zvlášť silný bez potíží zvedl jedinou rukou; jakmile se však mimo jeskyni dotkne vzduchu, na místě nabude takové váhy, že ji sotva zvedne a unese několik mužů. Tyto obrovské kusy soli rozřežou pilou na menší díly a pak je pro domácí potřebu rozdrť v hmoždíři. Tato sůl prý je ze všech nejlepší a užívají ji Slezané, Valaši, Češi, Uhři, Rakušané, Chorvati, Moravané, Slované, Poláci, Podolané¹⁴ a další okolní národy.

Sotva se náš Walter dohodl s místními obyvateli na penězích, které měli zaplatit za zimní ležení vojáků, přišel od Valdštejna rozkaz, aby bez prodlení dnem i nocí spěchal do Zaháně¹⁵. Zaháně je město ležící na hranicích Lužice a patří samému Valdštejnovi. Když se zdálo, že na ni nepřátelé zaútočí, Valdštejn usoudil, že ji nelze svěřit nikomu věrnějšímu než Walterovi. Walter proto bez otálení vyhověl Valdštejnovým rozkazům, byl na místě dříve, než nepřátelé čekali, nečekaně je napadl, rozprášil a zahnal na útěk a získal obrovskou kořist. Když tam setrval tři měsíce, odjel potom do Čech a do

⁸Carve se mýlí: svatojánské ohně se pálí v noci na 24. června, Frankfurt však padl 13. 4. 1631 (n. st.), na Květnou neděli.

⁹Neztotožněno (obě vydání Swofquitz); snad některý polský magnát.

¹⁰Valašskem tu Carve míní horský kraj Beskyd na pomezí Těšínska, Moravy a Uher, nikoli podunajské knížectví.

¹¹Těšínsko tehdy držela kněžna Alžběta Lukrécie (1599–1653), poslední z těšínských Piastovců. Vdovou však nebyla: její manžel Gundakar z Lichtenštejna žil až do roku 1658.

¹²Strumień (něm. Schwarzwasser) na Visle, ve Slezském vojvodství (Polsko).

¹³Carve se mýlí: u Strumień se sůl netěží; kamennou sůl popisuje patrně podle dolů ve Věličce nebo v Bochni u Krakova. Těžní kola (žentoury) poháněli obvykle koně, ne velbloudi. Carve sám u Butlera v letech 1631–1632 nebyl.

¹⁴Obyvatelé Podolí, kraje na Dněstru (dnes Ukrajina).

¹⁵Zaháně (Žagań, Polsko) v Dolním Slezsku; zaháňské knížectví dostal Valdštejn v léno roku 1628.

Nymburka a odtud do Plzně k Valdštejnovi. Ten ho vzal s sebou k obléhání Prahy; když ji šťastně dobyl zpět a nepřátelům poručil odejít beze zbraní, vyčistil se šedesáti tisíci nejlepšími vojáky celé Čechy. Když bylo vše takto uspořádáno, byl Walter vyslán s osmi rotami jízdy do Chebu. Tam vpadl na nepřítele, způsobil mu velkou porážku a v udatném boji mu vyrval dvanáct vojenských praporů. Proto si u Valdštejna získal až neuvěřitelnou přízeň, takže jako odměnu dostal pro své zimní ležení krnovské hrabství¹⁶ se vším příslušenstvím. Zatímco tam déle pobýval, pojal za manželku urozenou paní hraběnkou z Fontany. Jak velké služby pak náš Walter prokázal císaři při rozmanitých a nanejvýš nebezpečných příležitostech, lze sotva vypovědět; ostatní chvály tohoto znamenitého vojáka vyličí jiní, kteří se záměrně ujali Butlerovy oslavy. Já dodávám jen jedno, co zaslouží, aby si to pamatovala všechna staletí po nás: že u Nördlingenu před nejjasnějším králem uherským a českým a před kardinálem-infantem¹⁷ bojoval čtyřicet hodin nepřetržitě a bez přestávky s největší statečností, takže v bitvě přišel o svého podplukovníka i o majora.

Přesto před nepřítelem neustoupil ani o krok, dokud mu na pomoc nepřišli Španělé, kteří se v té srážce osvědčili jako opravdoví muži a znamenití vojáci, spolu s Chorvaty¹⁸. Kolik krve tu na obou stranách teklo, si rozumný člověk snadno domyslí, když slyší, že v téže bitvě padlo na bojišti v jediný den – a byl to 16. srpen 1634¹⁹ – šestnáct tisíc mužů. Po této bitvě byl Walter vyslán s osmi pluky obléhat město Urach²⁰, nad nímž stál velmi pevný hrad podléhající vévodovi württemberskému. Hrad nakonec šťastně, i když ne bez jistých ztrát mezi svými vojáky, dobyl, a protože jej vzal mocí, ponechal jej vojákům jako kořist. Konečně, když znovu dobyl různá města a hrady, dokonal tento muž, hodný věčné paměti a císaři nanejvýš věrný, v Schorndorfu velmi pokojně svůj život, když byl předtím zaopatřen všemi svátostmi podle katolického obřadu.

¹⁶Krnov (Jägerndorf) byl knížectvím, nikoli hrabstvím.

¹⁷Ferdinand Rakouský, kardinál-infant (1609–1641), bratr španělského krále Filipa IV., od 1634 místodržitel španělského Nizozemí; u Nördlingenu velel španělskému vojsku. Zemřel 9. 11. 1641 v Bruselu, vyčerpán a s podlomeným zdravím (uvádí se žaludeční vřed); pověsti o otravě se nepotvrdily.

¹⁸Lehká jízda z Chorvatska a jižních Uher v císařských službách.

¹⁹Carve se mýlí v datu: bitva byla 5.–6. 9. 1634 (n. st.), tj. 26.–27. 8. starého stylu. Počet padlých je nadsazený.

²⁰Bad Urach ve Württembersku, nad ním hrad Hohenurach. Butler vzal Urach útokem 12. 11. 1634.

Kapitola IX. – O úspěších Albrechta z Valdštejna, vévody frýdlantského

Albrecht z Valdštejna, český šlechtic, začínal svou cestu k nejvyšším stupňům hodností takto. Když na počátku české války nepokoje den ode dne víc a víc bujely, dospěla opovážlivost těch nejvěrolomnějších lidí tak daleko, že se už pokládali za pány všeho, kteří vládnou nejvyšší mocí, a jejich zpupnost zašla tak daleko, že bez povolení a se zbraní u boku – což bylo odjakživa nepřipustné – hlučně vtrhávali až do císařovy komnaty. Jednou se přihodilo, že hrabě Thurn¹ v doprovodu několika spoluvíníků svého zločinu vkročil svou zločinnou nohou do posvátných a nedotknutelných vnitřních komnat císařových, a aniž by se jakkoli zalekl císařovy tváře, prudce na Ferdinandovi II. žádal bůhvíjaké nespravedlivé věci, a kdyby císař jeho přáním nevyhověl, hrozil mu ostrím a pravicí přitom tloukl do jílce meče.

V této tísní přispěl císaři v pravou chvíli na pomoc Valdštejn se setninou kyrysníků², kterou na vlastní náklad sebral k císařským službám z nejvybranější české mládeže; chtěl se i se svým oddílem ukázat a získat si císařovu přízeň. A hle – ti nejhanebnější zrádci, zděšení dusotem koní a řinčením zbraní, padají na kolena a prosí za odpuštění svého provinění, neboť se domnívají, že jejich zlotřilé úmysly byly odhaleny. Císař je tehdy po svém zvyku nanejvýš vlídně přijme, vybídne je, aby byli dobré mysli, a propustí je bez trestu. Přitom se obdivuje bdělé péči nanejvýš prozíravého Boha, který jej, zbaveného veškeré pomoci, tak podivuhodným a nikdy nečekaným způsobem vysvobodil z nebezpečí života. Valdštejnovi pak, ačkoli on sám ani netušil, co svým činem způsobil, svěruje celý pluk, aby jej vedl do pole. Když se pak postupem času věrnost toho muže císaři i celé říši osvědčila v mnoha věcech, byl povýšen výš a jmenován velitelem několika pluků. S bohatstvím mu navíc rostly i pocty, takže byl všude oslavován víc než jiní. Proto se také stalo, že pojal za manželku vdovu, kterou po sobě zanechal jakýsi velký uherský kníže³. Ta nedlouho poté, jak tomu chtěl osud, zemřela, a protože byla bezdětná, ustanovila zmíněného Valdštejna, svého manžela, jediným dědicem veškerého movitého i nemovitého jmění. Vznešený pan hrabě z Harrachu⁴, který byl u císařského dvora ve velké vážnosti, měl tehdy právě dceru na vdávání; Valdštejn o ni požádal a zanedlouho ji dostal za manželku. Byla to paní nanejvýš cudného života i pověsti, a stejně zbožná k Bohu i ke svatým v nebesích, jako bohatá na všechny dary štěstěny i přírody. Valdštejnovi zatím s věkem rostla odvaha i rozvaha, až nakonec jednomyslnými hlasy knížat kurfiřtů⁵ získal neomezenou moc nad celým císařským vojskem. V této hodnosti si počínal tak, že nejen potlačil nenávisť některých knížat, která propukala proti domu rakouskému, ale i dánského krále a jeho spojence donutil uzavřít s císařem mír za velmi spravedlivých podmínek; to mu vyneslo vévodství frýdlantské⁶ a právo razit zlatou a stříbrnou minci.

Tak šťastné úspěchy však toho vznětlivého člověka vynesly až k hanebné a ošklivé pýše. A protože pod jeho velením vojenské umění vzkvétalo, toužily téměř všechny říšské stavy učit se pod ním základům válečného řemesla a sloužit u něho. Když jej však pocty den ode dne víc a víc vyvyšovaly k nadutosti, nadělal si v říši tolik nenávisť, že ho stěží kdo z knížat měl rád a i prostý lid jím pohrdal. On sám však, povznesen nad veškerou závist, usiloval jen o jedno: podrobit si mysl mnoha knížat, ať tajnými piklemi, nebo otevřeně zbraní.

¹Jindřich Matyáš Thurn (1567 Lipnice – 26. 1. 1640 Pernava), vůdce českého stavovského povstání (defenestrace 1618, tažení k Vídni 1619); po Bílé hoře v exilu, od konce dvacátých let ve švédských službách. Zemřel v Pernavě (Pärnu) ve švédském Estonsku; příčina neznámá.

²Carve opakuje legendu. Když v červnu 1619 naléhali ve vídeňském Hofburgu na Ferdinanda II. zástupci dolnorakouských evangelických stavů, přispěla mu na pomoc Dampierrova jízda; Thurn tehdy stál s vojskem před Vídni a Valdštejn u toho nebyl.

³Carve se mýlí: Valdštejnova první manželka Lukrécie Nekšová z Landeka (asi 1582 – 23. 3. 1614) byla moravská šlechtična, vdova po Arklebovi Prusínovském z Víckova. Sňatek byl 1609; Valdštejn po ní zdědil Vsetín, Lukov, Rymice a Holešov. Příčina její smrti není známa.

⁴Karel z Harrachu (1570–1628), vlivný rádce Ferdinanda II.; příčina smrti neuvedena. Jeho dcera Isabela Kateřina (1601–1656) se roku 1623 provdala za Valdštejna; jejich jediná dcera Marie Alžběta se později provdala za Rudolfa z Kounic. Druhá Harrachova dcera Maxmiliána byla od 1627 manželkou Adama Erdmana Trčky.

⁵Carve se mýlí: vrchní velení svěřil Valdštejnovi roku 1625 císař.

⁶Carve se mýlí: frýdlantské panství povýšil císař na knížectví 1624 a na vévodství 1625, tedy před lübeckým mírem s Dánskem (22. 5. 1629); za dánskou válku dostal Valdštejn Meklenbursko. Na s. 34 si Carve odporuje, když totéž vévodství uvádí znovu jako dar při Valdštejnově druhém povolání.

V té době je tajnými machinacemi Francouzů a takzvaných protestantských šlechticů v Německu podněcován, aby se chopil zbraní proti císaři, švédský král Gustav II. Adolf, který se nazýval obnovitelem evangelické svobody a velkým generálem neboli vojevůdcem králů britského a francouzského⁷. Proto v říši den ode dne propukaly nové nepokoje. K jejich urovnání svolal císař sněm do Řezna, kam se sjeli předáci všech stavů a zemí. Ti hned zpočátku, dříve než přistoupili k jakémukoli jednání, žádali, aby byl Valdštejn zbaven vojenského velení, a vznášeli proti němu různé stížnosti. Jak nečekané to pro císaře bylo, si každý rozumný člověk snadno domyslí – zvláště v době, kdy byla říše ve větším nebezpečí než kdy jindy. Aby však předešel ještě horšímu zlu a vyhověl říšským knížatům, svolil k jejich přání a Valdštejna vojenské moci zbavil. Jaký zmatek ve válečných záležitostech z tohoto kroku vzešel, netřeba dále rozvádět; samotná zkušenost to brzy ukázala. Ti, kdo měli místo něho vést vojsko, buď neuměli obratně zajistit vojákům zásoby, nebo jim chyběla vojenská zkušenost, anebo nestačili na to, aby rozdělovali rozkazy tolika různým plukům rozptýleným široko daleko. Jediný byl tehdy Tilly, k němuž se obracely oči všech a o němž ona knížata věřila, že je pro ten úřad víc než způsobilý. Tilly byl jistě muž bystrý, dostatečně zběhlý ve vojenství a osvědčený do té doby mnoha vítězstvími, muž, který – což je mezi vojáky vzácné – spojoval ve své osobě vojevůdce se zbožností a vírou. Chyběla mu však ona autorita, kterou Valdštejnovi dávala neomezená moc svěřená mu císařem.

K tomu přistupovalo, že tentýž Tilly jen stěží zvládal vést dvě vojska, totiž císařské a ligistické, a starat se o obě, protože téměř každou chvíli vyvstávaly potíže; a co bylo nejhorší, sám se neodvažoval pustit skoro do ničeho, co by předtím nebylo předloženo císaři nebo knížatům spojeným v Lize. Zatímco se tam dlouho rokovalo, unikaly nejlepší příležitosti k porážce nepřítele dřív, než válečná rada cokoli rozhodla, a Švéd postupoval den ze dne mílovými kroky kupředu. Nakonec byl císař, když byl Tilly churav a již zlomen mnoha válkami, pozdě donucen dosadit Valdštejna znovu do válečných hodností, které mu nedávno odňal. Valdštejn, dobře vida, v jak zuboženém a téměř zoufalém stavu se říše nachází, se lživě vymlouval: znovu a znovu tvrdil, že už má dost břemene námah a strastí, že upnul mysl k odpočinku a že bude císaři raději sloužit doma v tóze než ve válce ve vojenském plášti. Přitom však v duchu přemítal, jak by alespoň tímto způsobem mohl pomstít křivdu, která mu byla učiněna, a potupu z odňaté moci, kterou hluboko skrýval v srdci. Císař snadno uhodl, co Valdštejna trápí. Aby tedy nevrleho muže usmířil, daroval mu vévodství frýdlantské a pak se znovu pokusil, zda by se mysl toho ve válečných věcech zdatného muže nedala aspoň nyní zdolat vlídnějším slovem. Vévoda frýdlantský tehdy sice svolil, ale neochotně – aby to vypadalo, že on prokazuje milost císaři, a nikoli císař jemu –, a to pod podmínkou, že mu bude dáno velet jako generalissimovi s neomezenou mocí, bez závislosti na kterémkoli z německých knížat, takže v jeho rukou bude právo vést válku i uzavírat mír, a to tak, že by je nemohl porušit ani sám císař, i kdyby sebevíc chtěl. Co měl dobrý císař dělat, když na něj nepřítel ze všech stran doléhal? Aby postavil proti nepřátelským úspěchům schopného muže, podepsal všechny podmínky a povolal ho spolu s ostatními říšskými knížaty na sněm⁸, aby tam moc přijal se souhlasem všech knížat. Valdštejn však odmítl, aby jeho jmenování stvrzovala autorita knížat, která by k němu svými hlasy svolila. Nedostavil se a odjel se léčit do Karlových Varů, kde strávil celý měsíc. Lázně nesou jméno po Karlu V.⁹, který je objevil; leží pět mil od Chebu, na pomezí Saska. Je tam k vidění dvojí pramen, z něhož vytékají vody naprosto protichůdné: na jedné straně vyvěrá teplá, na druhé studená.

Z teplé vody, která na jednom místě odkapává, vzniká kámen¹⁰, jenž velmi dobře pomáhá léčit vředy u koní.

Když měsíc uplynul, vytáhl Valdštejn, řádně vylázněný, do pole, doprovázen hojným vojskem dvou set tisíc mužů¹¹. Nejprve udeřil na Plzeň a za šťastných znamení nad ní zvítězil; brzy nato přitáhl s vojskem k Praze, kterou nedávno Sasové vyrvali císaři. A když ji tvrdě sevřel, zahájil s ním velitel

⁷Takový titul není doložen.

⁸Žádný sněm se nekonal; Valdštejn převzal velení prozatímně v prosinci 1631 a natrvalo po jednání v Göllersdorfu v dubnu 1632 (srov. s. 10).

⁹Carve se mylí: Karlovy Vary nesou jméno po Karlu IV.

¹⁰Vřídlovec, vápencová usazenina karlovarského vřídla.

¹¹Číslo je hrubě přehnané. Plzeň byla v císařských rukou, takže „vítězství“ nad ní nedává smysl.

saského vojska¹² rozhovory o smíru a míru mezi císařem a svým knížetem. Když však příliš nepořídil, obrátil spolu se starým hrabětem Thurnem své lsti jinam: k tomu, aby Valdštejna odvrátil od věrnosti císaři. A zde vzala počátek Valdštejnova věrolomnost, která brzy nato přerostla v jeho vlastní zkázu a vyšla najevo ne bez té nejhanebnější pohany. Byl tehdy kdosi – nevím kdo –, nějaký veršotepec nebo hvězdopavec¹³, který si z hvězd vymýšlel báčorky a který Valdštejnovi přisuzoval české žezlo, vysněné z povětří. Tím se snad ten nanejvýš ješitný člověk nadul a byl ochoten za takovou korunu ujednat cokoli. A když viděl, že toho právem nikterak dosáhnout nemůže, pokusil se o to bezprávím. Nejprve usoudil, že je třeba odstranit švédského krále, svého soka v boji o království; když byl ten odstraněn, pustil se do vojevůdců a usiloval, aby si je zavázal a aby jim císaře znenáviděl. Za tím účelem navedl plukovníka Ilova¹⁴, aby si od císaře za prokázané služby vyžádal hraběcí hodnost a titul; nebylo těžké přemluvit k tomu člověka, který už k tomu sám tíhnul. Zároveň však tajně prostřednictvím poslu jednal tak, aby mu císař tu hodnost nepovolil. Namítal, že kdyby ji udělil jemu, mnozí jiní, kteří byli říši stejně, nebo ještě víc věrní, by ji žádali, jako by jim náležela právem. Protože i sám císař uznal, že by to obecnému dobru neprospělo, řídil se Valdštejnovou radou a vybídl plukovníka Ilova, aby měl strpení do příštích časů. Mezitím se při hostině naskytla příležitost a Valdštejn se Ilova, jako by o ničem nevěděl, ptá, jakou dostal odpověď; ten mu odvětil, že se mu dostalo odmítnutí. Tu Valdštejn, předstíraje hněv na císaře, řekl: „Tohle si tedy zasloužily naše upřímné služby, které jsme císaři tak dlouho nanejvýš věrně prokazovali – že ani mně, generalissimovi, když svým právem žádám za přítele, milost neprokáže, ani tobě, který si ji zasloužíš, ji nepřizná? Kdo bude odted' sloužit tak nevďěčnému císaři, který tak zapomíná na dobrodiní?

Kdo mu nadále bude slibovat a zachovávat věrnost? Co se mne týče, odted' přísahám, že budu jednat proti Rakušanům, dokud bude v těchto údech dech života.“ K Valdštejnovi, jenž předříkával slova slavnostní přísahy, se přidal Ilov, odedávna na císaře rozhořčený, a tam uzavřeli první spolek. Spojenci tedy táhnou s vojskem proti nepříteli – ne však proto, aby s ním bojovali, ale aby císařské vojsko zahubili hladem a strádáním. Valdštejn tehdy setrval u Svídnice¹⁵, odkud dal císařské vojáky odvést do Kladska. Někteří z vojevůdců věrnějších císaři tam z nijak skrytých známek poznali, jak nepravý záměr se proti císaři kuje; přesto se neodvažovali vévodu frýdlantského veřejně obvinít z nevěrnosti, ačkoli si o tom v soukromých rozhovorech mezi sebou šířili mnoho řečí, a to dosti zlých.

U Svídnice přišel Valdštejnovými piklemi naprosto nevinně o život syn dánského krále¹⁶. V době, kdy se kuly bezbožné plány proti císaři, byl tento princ vyslán ze švédské strany s plnou mocí, aby stvrdil ujednání, stejně jako Valdštejn vyslal Piccolominiho¹⁷. Protože však zmíněnému princovi byly předloženy podmínky, které se zdály nespravedlivé, vrátil se ke svým s nepořízenou. To Valdštejna velmi popudilo a obrátil všechny myšlenky k tomu, jak se tomu výtečnému princovi pomstít, jako by mu ten učinil velkou křivdu. Poslal tedy se zmíněným princem Piccolominiho, aby jej doprovodil k jeho lidem. Když dojeli k potůčku a po vojenském způsobu se rozloučili salvou z ručnic, vystřelil mezitím jakýsi voják ze zálohy kulku a prostřelil dánskému princovi hrud' těsně u srdce. Hned nato se císařští vrhají na nepřitele, a když zvítězí, zajmou hraběte Thurna¹⁸, vrchního velitele nepřátelského vojska, a pošlou ho k Valdštejnovi. Ten jej několik dní zdržel u sebe, jednal s ním o svém zrádném záměru a pak ho bez jakýchkoli dalších

¹²Hans Georg von Arnim (1583 Boitzenburg – 28. 4. 1641 Drážďany), dříve Valdštejnův polní maršál, od 1631 vrchní velitel saského vojska; 1632–1634 s Valdštejnem opakovaně vyjednával o míru. Zemřel v Drážďanech; příčina neuvedena.

¹³Valdštejn věřil astrologii; horoskop mu sestavil mj. Johannes Kepler a v posledních letech měl u sebe astrologa Giovanniho Battistu Senna.

¹⁴Kristián Ilov (Christian von Ilow, Illo; 1585 Nová Marka – 25. 2. 1634 Cheb), Valdštejnův důvěrník, 1627 říšský svobodný pán, od října 1633 polní maršál; zabit při chebské hostině (kap. XI). Příběh o hraběcím titulu pochází z protivaldštejnských spisů po roce 1634.

¹⁵Svídnice (Świdnica) ve Slezsku; tam Valdštejn v létě 1633 vyjednával s Arnimem a uzavřel se Sasy a Švédy příměří.

¹⁶Oldřich (Ulrik) Dánský (1611–1633), syn Kristiána IV., sloužil v saském vojsku, ne ve švédském. Za příměří u Svídnice byl v srpnu 1633 zastřelen výstřelem z císařské strany.

¹⁷Ottavio Piccolomini (11. 11. 1599 Florencie – 11. 8. 1656 Vídeň), italský šlechtic, císařský generál; s Gallasem připravil Valdštejnův pád, později polní maršál, vévoda z Amalfi a říšský kníže. Zemřel po pádu z koně.

¹⁸Ve skutečnosti byl Thurn zajat až 11. 10. 1633 u Stínavy (Ścinawa) nad Odrou, ne hned po smrti dánského prince; Valdštejn ho brzy propustil.

ujednání a bez výkupného propustil na svobodu. Když se nad tím přední vojevůdci rozhořčovali, řekl Valdštejn: „Co chcete, abych dělal s bláznem? Kéž by Švédové neměli lepšího vojevůdce – snadno bychom pak dokázali bojovat s celým světem a celý jej dobýt. Víc nám prospěje mezi nepřáteli než tady u nás v zajetí.“ Po porážce, kterou nepříteli uštědřil, zůstal Valdštejn ještě několik málo dní na témže místě; potom však odtáhl s celým vojskem do Čech, aby tam přezimoval a dovedl svůj záměr do konce.

Tehdy bylo rozhodnuto do základů zahubit všechny české velmože a zpusť jejich statky až do posledního drobtu, aby nemohli císaři proti němu poskytnout žádnou pomoc. K témuž účelu nashromáždil nesmírné množství peněz a doufal, že po těchto stříbrných stupních vystoupí na trůn Českého království. Vybral si k tomu i vhodné místo – říkají mu Bílá hora¹⁹; na ní kdysi falckrabě Fridrich přišel jak o cizí hodnost, kterou si proti právu lidskému i božímu přisvojil, tak o vlastní země. Tak nepravé pikle však nemohly zůstat císaři dlouho skryty. Jakmile se mu ta pověst donesla, co nejdříve písemně zakázal²⁰ věrnějším vojevůdcům, aby od Valdštejna nadále přijímali rozkazy; tento spis byl nejprve zveřejněn v Praze. Když pak Valdštejn zamýšlel svolat celé vojsko na zmíněnou horu, stalo se, že hrabě Trčka²¹, Valdštejnův švagr, se dozvěděl, že zrádný záměr vyšel najevo. Vrátil se k Valdštejnovi, oznámil mu, že jeho podnik byl prozrazen, a vyložil mu také, jak nebezpečnou hru teď hrají. Tím Valdštejna přiměl, aby dal všem dělům zatlouct hřebíky do zápalů²² a postavil do čela Plzně člověka sobě oddaného, který neměl to místo za žádných ujednání, slibů či důvodů předat nikomu jinému než Valdštejnovi; sám se pak vydal směrem k Chebu s několika tisíci mužů, zčásti jezdců, zčásti pěších. V tomto průvodu byl i pluk Waltera Butlera, o němž už císařští všude neprávem tvrdili, že patří k Valdštejnově straně; jak mylné to však bylo, ukázal výsledek. Jisté je totiž, že se Valdštejn opakovaně pokoušel získat Butlera za společníka svých plánů, sliboval mu rozsáhlé statky a skvělé hodnosti a že určil dvě stě tisíc říšských tolarů, poukázaných směnkou zčásti do Hamburku, zčásti do Zaháně, na verbování irských vojáků, kteří by mu byli ve službě věrni. Butler však tak okázale projevovalou Valdštejnovu přízeň vždycky považoval za podezřelou. A když jasněji pochopil, kam se věci řítí, nikdy nechtěl svolit, aby byl zproštěn přísahy dané císaři. Od té chvíle se ze všech sil snažil tohoto zrádce, kterého císař tak vysoko povýšil, zajmout a vydat císaři k zaslouženému potrestání. Protože však sám na tak obtížný úkol nestačil, přizval k radě o svém záměru vojáka věrného císaři, jakých bylo málo, a plného mužné odvahy – Waltera Devereuxe, tehdy velitele jedné setniny neboli kapitána, který Walterovi slíbil svou nanejvýš věrnou pomoc.

Jist si tímto pomocníkem připojil Butler ochotně svůj pluk k Valdštejnovu vojsku, které táhlo do Chebu.

¹⁹Plán vyhubit české velmože a dát se korunovat je obvinění z protivaldštejnské propagandy po jeho smrti, nedoložené. Fridrich Falcký se bitvy na Bílé hoře (8. 11. 1620) osobně neúčastnil, zastihla ho na Pražském hradě.

²⁰Císař zbavil Valdštejna velení tajným patentem z 24. 1. 1634 a 18. 2. 1634 ho veřejně obvinil z velezrady.

²¹Adam Erdman Trčka z Lípy (asi 1599 – 25. 2. 1634 Cheb), český šlechtic a plukovník, od 1627 manžel Maxmiliány z Harrachu, sestry Valdštejnovy manželky; zabit při chebské hostině (kap. XI).

²²Zatlučením hřebíků do zápalů se dělo vyřadí z užívání.

Kapitola X. – O velikosti a nádheře vévody frýdlantského

Tříkrát a čtyřikrát i víckrát šťastný by byl Albrecht z Valdštejna, kdyby své štěstí uměl, nebo spíše chtěl, správně užívat. Tento muž byl totiž obdařen tolika a tak skvělými dary přírody, štěstěny i Boha, že by tehdy sotva kde našel sobě rovného. K tomu přistupovala obratnost ve vedení války, již si zasloužil opravdu výraznou císařovu přízeň. Měl bohatství a obrovské množství peněz, které dnes pohánějí celý svět a vládnuou všem knížatům. O jeho obdivuhodných a pozoruhodných stavbách se zmiňovat nebudu; mluví za ně palác, který s nejvyšším přepychem vystavěl v Praze¹. Ten šesti velmi širokými branami vpouští a vypouští příchozí; jsou v něm komnaty hodné krále a vnější dvorana nesmírně okázalá, nanejvýš prostorná a proslulá také uměleckými malbami. Odtud se vchází do takzvaného předpokoje, který se celý třpytí zlatem. Odtud se jde do Valdštejnovy komnaty, nápadné opravdu důmyslnou výzdobou od umělců. U ní stále drželo stráž, kromě pážat, kterých měl hodně a všechna byla oblečena do jednoho a téhož šatu, padesát výtečně ozbrojených drabantů², oděných s knížecí elegancí. Krom toho střežilo bránu vnější dvorany šest strážců a bránu vnitřní čtyři; měli právo vyptávat se příchozích, odkud jsou a co žádají.

Konečně patnáct mužů mělo na starosti obcházet ulice a předcházet obtěžování hlukem a rvačkami. Jak velice tento muž nesnášel hluk jakéhokoli druhu, o tom dost výmluvně hovoří i němé listy papíru: nemohl snést ani vrabce, když pištěli příliš pronikavě. Denně mu také sloužilo šest baronů a šest šlechticů z rytířského stavu, kromě šedesáti pážat, jež mu rodiče jeden přes druhého posílali, aby se naučila občanskému a dvorskému životu. Nezmíním se zde o ženském dvoru, pozoruhodném urozeností i počtem, který byl přibrán jeho choti za společnost. Když bylo někdy třeba vyjet na veřejnost, doprovázelo ho padesát kočárů, tažených třemi páry koní a patřících jen Valdštejnovi, nepočítaje ty, které se přidávaly odjinud kvůli počtě. Vozů, které vezly kuchyňské náčiní, měl rovněž padesát a každý táhli čtyři koně. Pro dvořany tu bylo deset kočárů ze všech stran zasklených, každý tažený šesti koňmi. Jízdní služebnictvo jelo vysoko v sedlech padesáti nanejvýš ušlechtilých koní a každý z jezdců vedl po boku dalšího koně, velmi nákladně postrojeného, pro potřebu samého vévody frýdlantského. Jeho koně stáli v jediné konírně, vystavěné s podivuhodnou nádherou. Žlaby byly mramorové a u každého tryskal pramen nanejvýš živé a průzračné vody k napájení zvířat. Nedaleko paláce byla pěstována nanejvýš půvabná zahrada, zdobená vodními díly a velmi elegantními sochami. Na konci zahrady bylo vidět ptáčníci, nanejvýš bohatě opatřenou ptactvem všeho druhu; byly v ní různé rostliny a stromy, v nichž mohli ptáci hnízdit, a aby snad nějaký ptáček neuletěl z klece, byl celý ten prostor uzavřen elegantně spletenou drátěnou sítí. Uprostřed zahrady byl znamenitý rybník, plný nejvybranějších ryb. O přepychu jeho tabule lze usuzovat už z toho, že tytéž ubrusy a ubrousky se na stůl nikdy nestlaly dvakrát, aniž byly předtím dokonale vyprány a co nejúhledněji složeny. Takový způsob života i stavění zachovával, ať byl kdekoli. V Jičíně si totiž postavil palác téměř stejné podoby, s konírnou, a skoro půl míle od města tam také ohradil místo k chovu a odchovu koní; uprostřed postavil věž, v níž bydlí strážný, který dvakrát denně, totiž za úsvitu a za soumraku, svolává troubením podkoní, aby koně vyhřebelcovali a nakrmili.

V této stáji stálo nejméně tři sta převzácných koní. O zaháňském zámku nemluví, protože je to stavba dodnes nedokončená. Kdyby mu ostatně smrt dopřála delšího života, postavil by dílo, které by se dalo přiřadit k sedmi divům světa.

¹Valdštejnský palác na Malé Straně, stavěný 1623–1630; dnes sídlo Senátu.

²Tělesní strážci.

Kapitola XI. – O smrti Valdštejnově a ostatních zrádců, Trčky, Ilova, Kinského a rytmistra Niemanna

Cheb tehdy střežili pan Jan Gordon¹, podplukovník pluku hraběte Trčky, a major téhož pluku Leslie², oba vynikající vojáci a věrní císaři jako málokdo. Slýchali, že se všude povídá mnoho o Valdštejnově zrádném smýšlení, a to ne v nejasných pověstech, nýbrž na základě zcela zřejmých známek, a velmi jim proto záleželo na tom, aby zjistili, jak se věci doopravdy mají. Valdštejn tehdy pobýval v Plzni a dychtivě, z hodiny na hodinu, ba z okamžiku na okamžik, očekával příjezd Gallasův; Gallas totiž vévodovi frýdlantskému slíbil, že s sebou přivede Aldringena. Mezitím Valdštejn mezi nadějí a obavou rozvažoval, co bude třeba udělat, kdyby oba jmenovaní vojevůdci snad zůstali věrní císaři, a zda by i tak mohl své zrádné záměry uskutečnit. Nakonec usoudil, že nejlepší bude získat si zatím jiné velitele, ať už svou autoritou, vlídností, nebo i sliby, a strhnout je na svou stranu. Začal proto u Gordona. Povolal ho z Chebu do Plzně, přijal ho nanejvýš vlídně a podrobně se ho vyptával na město, které mu bylo v nepřítomnosti jeho velitele Trčky svěřeno, na jeho opevnění a na věrnost a statečnost vojáků. Sám od sebe mu laskavě nabídl, že mu svěří několik pluků, které by pod jeho velením odvedl do Slezska; ať se však zatím tři nebo čtyři týdny obrní trpělivostí a v té době obstará a připraví, čeho je k tažení zapotřebí. Když to takto ujednal, poslal ho zase zpátky do Chebu.

Hned za úsvitu následujícího dne dal Valdštejn spěšně povolat k sobě Leslieho, který se už z dopisu jednoho přítele něco o piklech vévody frýdlantského dozvěděl. Leslie byl od města sotva tři hodiny cesty, když tu potkal Valdštejna, jak leží v nosítkách; v jeho průvodu šlo dvě stě pěších a pět set jezdců a s nimi všechna zavazadla pod velením Butlerovým³. Vévoda frýdlantský Leslieho vlídně pozdravil a hned při prvním setkání se ho zeptal, co se v těch končinách povídá nového o nepříteli. Když mu Leslie obšírně odpověděl, chtěl Valdštejn vědět, co si obecně lidé povídají i o něm a o jeho záměrech. Leslie odpověděl, že jen mimochodem a všeobecně slyšel, že se císař na vévodu hněvá. Nato Valdštejn dodal: „Tak se tedy ode mne dozvíš všechno, podrobně a bod po bodu.“ A zároveň vylíčil, jaké podivné věci císařovi rádcové kují proti jeho hlavě a že nanejvýš nespravedlivými radami zlomyslníků se už věc dostala tak daleko, že ho mají z hodnosti generalissima, kterou mu kdysi nabídli a kterou on jen nerad přijal, nyní znovu s hanbou svrhnout; na jeho místo má být dosazen uherský král Ferdinand III., císařův starší syn, mladík, který není dost zralý ani věkem, ani silami, ani rozvahou. Nakonec, když na císaře a rakouský dům s velkou zlostí vychrlil mnoho nadávek, poslal Leslieho napřed do Chebu, aby Gordonovi oznámil jeho příjezd a všechno, co bylo řečeno. Leslie neotálel, a jakmile dorazil do Chebu, nepovažoval nic za důležitější, než se sejít s Gordonem a zpravit ho o všem, co se řeklo a stalo. Potom vyjel spolu s Gordonem vstříc Valdštejnovi, který se už k Chebu blížil, a vlídně ho uvedli do hradeb. To vévodu frýdlantského nesmírně potěšilo, a o to méně tyto velitele, stejně jako Butlera, podezíral, že to byli cizinci, Skotové či Irové. Proto je na znamení pocty velmi vlídně pozval do svého domu⁴ a znovu jim vyložil celý stav věcí a přitom silně zveličoval křivdy, které mu císař způsobil. Dokazoval, že císařský dvůr se řídí škodlivými radami Španělů až příliš zlobně, a proto mu nic nepřipadá rozumnější, než aby byl tento rod v celém Německu vyrván i s kořeny a aby aspoň takto celý svět poznal, že jsou i jiní, kdo dokážou Říši správně spravovat. Teď prý má po ruce prostředky, jimiž by se celá tahle tragédie dala rychle a bez velkého pozdvižení dohrát do konce; není totiž nikoho, kdo by mu mohl nebo chtěl stát v cestě. Vybízí proto všechny společně i každého zvlášť, aby se napříště řídili jeho rozkazy a věrně stáli na jeho straně; on už bez potíží najde způsob, jak věrnost každého z nich velkoryse a podle zásluhy

¹Jan (John) Gordon (před 1600 – 1649), skotský důstojník, podplukovník Trčkova pluku a velitel Chebu; s Butlerem a Leslieem zorganizoval chebskou vraždu, za odměnu dostal panství Smidary a Skřivany a hodnost plukovníka. Zemřel 1649, snad v Gdaňsku (?); příčina smrti neznáma.

²Walter Leslie (1606 nebo 1607 Fetternear ve Skotsku – 3. 3. 1667 Vídeň), skotský důstojník v císařských službách, s Butlerem a Gordonem organizátor chebské vraždy; za odměnu dostal Nové Město nad Metují, později se stal říšským hrabětem, polním maršálem, vyslancem v Cařihradu a rytířem zlatého rouna. Zemřel na čtvrtěnou zimnici, kterou si přivezl z poselstva do Cařihradu.

³Valdštejn opustil Plzeň 22. 2. 1634 a do Chebu dorazil 24. 2.; síla jeho doprovodu i okolnosti setkání s Leslieem se v jiných pramenech líčí jinak.

⁴Dům purkmistra Pachelbela na chebském náměstí, dnes Chebské muzeum; zde byl Valdštejn zavražděn.

odměnit. Kdyby však někdo z nich váhal, zda se k jeho straně přidat, rád mu svolí, aby odešel, kam bude chtít.

Z této a podobných řečí se dalo snadno usoudit, kam to všechno směřuje. Bylo však třeba se přetvařovat, aby lék nebyl podán předčasně a bez užitku. Proto dal Leslie vévodovi, alespoň za svou osobu, tuto odpověď. Přiznává prý a už dávno poznal, co zmůže vévodova přízeň, zvláště u cizinců. On sám přišel ze Skotska do Německa, aby si získal jméno, a proto neodmítá žold od nikoho, ledaže by byl vyplácen za boj proti jeho vlastnímu, přirozenému králi. Bude-li tedy zproštěn přísahy, kterou složil císaři, bude kterémukoli jinému pánu sloužit co nejvěrněji, a nevidí důvod, proč by kdy odmítal sloužit pod takovým velitelem, jehož štědrou blahovůli poznal už během několika let. Co se tedy týče jeho samého a jeho zdejších druhů, slibuje, že udělá to, co bude jemu i jeho lidem ke cti. Touto odpovědí si vévodu frýdlantského zcela získal. Tato dvojznačná řeč však Butlera nemálo zmátla. Věděl totiž, že oba jeho druhové se hlásí k jiné než pravé víře⁵, a velmi se obával, aby se nedali planými přemlouváními odtrhnout od císaře k vévodovi frýdlantskému. Rozloučili se tedy a všichni společně odešli, ohromeni. Když však cestou přišla řeč na to, co říkal vévoda frýdlantský, Butler zatajil, co si myslí, a předstíral, že stranu vévody docela neodmítá. A aby si sám zase vyzkoušel smýšlení svých druhů, zeptal se: „Bratři moji, myslíte, že se věc nejlépe povede, když budeme proti císaři jednat podle rozkazů vévody frýdlantského? Proč bychom se tedy i my neměli řídit jeho rozkazy?“ Gordon mu na to odpověděl směle a bez přetvářky: „Já bych raději podstoupil slavnou smrt za svého císaře, jemuž sloužím vázán přísahou, a prolil všechnu krev, kterou nosím rozlitou ve svém těle, než bych porušil věrnost danou tomu, koho jsem od malého chlapce vroucně miloval a kvůli komu jsem opustil vlast a všechno, abych mu prokazoval věrnou službu ve štěstí i v neštěstí; od jeho boku jsem se, co sloužím ve vojsku, nikdy nevzdálil a nevzdám se ani napříště, dokud tyto údy neopustí dech života. Vám ať je ponecháno, ke které straně se chcete přidat: já mám rozhodnuto, a od toho úmyslu mě neodvrátí ani sama bohyň přemlouvání.“

Butler, ohromen tak pevnou věrností v krajní chvíli, nato stejně otevřel svou mysl. Zároveň vytáhl z brašny dopis, který mu nedávno poslal Gallas a jímž císař vévodovi frýdlantskému odnímal vojenské velení pro zrádné záměry, jež byly nedávno odhaleny. Při těchto a podobných řečech snadno uplynuly dvě hodiny, když tu byl doručen dopis vévodovi frýdlantskému od Františka Albrechta, vévody saského⁶. Přinesl jej sám Leslie, který měl tehdy tuto věc na starosti, a dosáhl u vévody frýdlantského toho, že si jej směl přečíst. Obsah listu byl tento: Bernard Výmarský už podle úmluvy téměř spojil své vojsko a vydal se na určité místo, které mu Valdštejn určil. Pisatel prý dále nepochybuje, že Valdštejn k nim připojí deset tisíc pěších a čtyři tisíce jezdců. Birkenfeld⁷ prý už vtrhl se čtyřmi tisíci muži do Falce a je od Chebu jen dvě míle. Žádá proto vévodu frýdlantského, aby mu poslal sto jezdců, kteří by ho bezpečně doprovodili do Chebu k němu; má totiž věci, které by chtěl projednat tajně jen se samotným vévodou. Rozhodl se prý, že se dostaví osobně zítra ráno kolem deváté hodiny. Když byl dopis přečten, vychrlil Valdštejn před Lesliem všechnen jed, který dosud skrýval v hloubi srdce. Leslie na všechno opatrně odpovídal, jak se mu zdálo k věci, a dokonce navrhl nové rady, které se hodily k tomu, aby zradu podpořily. Mezitím však, aniž by otálel jedinou chvíli, odebral se ke Gordonovi a otevřeně mu odhalil, jaké nebezpečné záměry se kují, a dodal, že není nač čekat, když jde o jejich vlastní čest a o bezpečí císaře. Přizvali tedy k poradě Butlera a společně se usnesli, že na tento neuh je třeba použít silný lék, i kdyby se k němu měla přimísit jejich vlastní krev nebo krev vévody frýdlantského. Pak jednali o prostředcích, jak celé zlo odstranit najednou, aby, kdyby bylo jen přiseknuto, znovu nevyrašilo. Prvním návrhem, k němuž se všichni přiklonili, bylo poslat ke každému ze zrádců určité vojáky, kteří by je spoutali a bezpečně odvedli nejprve na nějaké opevněné místo a potom k císaři. Brzy však tento záměr změnili k lepšímu a pod přísahou se všichni usnesli potrestat zrádce smrtí.

⁵Gordon i Leslie byli protestanti; Leslie se několik týdnů po chebských událostech stal katolíkem.

⁶František Albrecht Sasko-Lauenburský (31. 10. 1598 – 10. 6. 1642 Svídnice), nikoli saský kurfiřt; jeden z Valdštejnových posledních důvěrníků, později císařský polní maršál. Při Torstenssonově vpádu do Slezska byl 1642 u Svídnice těžce raněn, zajat a na následky zranění zemřel.

⁷Kristián I. Falcko-Birkenfeldský (1598 – 6. 9. 1654 Neuenstein), falckrabě a generál ve švédských službách. Falci je míněna Horní Falc. Příčina smrti neuvedena.

Příhodně se přitom stalo, že se právě slavily každoroční slavnosti Bakchovy⁸. Gordonovi tedy bylo uloženo, aby pozval Butlera k večeři a aby si přitom vzal na starost spoluvíníky vévody frýdantského a strůjce zrady, Trčku a Ilova. Gordon to rád splnil a pozval Butlera k večeři. Butler prohlásil, že pozvání přijímá, a to právě v přítomnosti zrádců, kteří tam byli shodou okolností; ti se sami od sebe nabídli, že přijdou na hostinu také, a k večeru s sebou přivedli do hradu Kinského⁹ a rytmistra Niemanna¹⁰, který byl v celé té zrádné záležitosti důvěrníkem. Hrad držel Gordon se silnou posádkou. Než se však sešli k večeři, vybrali z nejvěrnějších vojáků několik málo mužů, o nichž se domnívali, že se mohou s výhodou stát jejich druhy v této slávě. Mezi nimi byli Robert Geraldin¹¹, major Butlerova pluku, a kapitán Walter Devereux. Těm byl do hradu umožněn přístup zadní brankou a bylo jim uloženo, aby ke konci večere vstoupili do jídelní síně a probodli ty, které shledají nevěrnými císaři. Kapitánu Edmundu Borckovi¹² bylo rozkázáno, aby se stovkou vojáků obcházel ulice a bedlivě dbal, aby ve městě nedošlo k žádnému pozdvižení. Když bylo všechno takto připraveno, připíjelo se nad poháry na zdraví vévody saského¹³, který byl tehdy s císařem rozkmořen. Butler nad tímto přípitkem projevil údiv a odmítl jej; prohlásil, že nebude pít na zdraví nikoho jiného než císaře, jemuž přísahou zavázal svou věrnost. A tak mezi poháry, či spíše mezi hodovníky, vznikl rozkol. Mezitím vstoupili oba zmínění velitelé různými dveřmi do místnosti, kde se hodovalo: z jedné strany Geraldin se svými lidmi, z druhé Devereux se svými, z obou stran s tasenými meči, a volali: „Ať žije Ferdinand II., ať žije rakouský dům!“ Jaký zmatek z tohoto nečekaného poplachu mezi zrádci vznikl, lze si snadno představit: jedni převraceli stůl i s cukrovím, jiní se vrhali ke zbraním, jiní křičeli. Ilov usoudil, že nesmí otálet, a spoléhaje na sílu svých rukou vrhl se k meči, který visel na nedalekém hřebu, aby se protivníkům postavil, avšak marně: hned při tom pokusu byl donucen položit život i s mečem v ruce. Potom se obrátili proti Trčkoví, který zemřel na četná zranění¹⁴, a stejně tak i ostatní. Kapitánu Devereuxovi se uprostřed této vřavy, když zdatně sekal i bodal na všechny strany, přelomil meč napůl. Protože však ještě musel jít na Valdštejna, našel si příhodně dost ostré kopí; nesl je místo meče a nijak pomalým krokem spěchal do domu hlavy zrádců. Cestou, když už došel ke vstupní bráně domu, spustila jednomu z vojáků ručnice, s níž příliš neopatrně zacházel; v domě to však nevyvolalo vůbec žádný poplach.

Vstoupil tedy jako první už mnohokrát jmenovaný kapitán Devereux. Protože dupal příliš hlučně, napomenul ho sluha, který držel stráž u vévodových dveří, aby šel tiše a nerušil vévodu, který už uleh. Devereux mu odpověděl, že teď už nejsou časy, kdy je klid od hluku, teď je třeba hlučet, a zároveň přistoupil ke dveřím ložnice. Našel je zamčené, a protože klíč, který komorník odnesl, nebyl po ruce, třikrát ze všech sil kopl do dveří, tehdy však marně. Přivolal si proto na pomoc nejsilnějšího ze svých vojáků a vrhli se na dveře společně, ale ani tehdy je nevylomili. Teprve při pátém náporu Devereux sám vyrazil závoru, vkročil do pokoje a hned při prvním pohledu se zeptal, zda je to on, zrádce Říše a císaře. Místo odpovědi se však nedočkal ničeho než pohybu rtů bez artikulovaného hlasu. Tu usoudil, že Valdštejna nemá zabít hned, ale že má raději chvíli počkat, až se obrátí k Bohu a dá najevo známky zkroušené mysli. Když se však ničeho takového nedočkal, probodl ho, jak tu byl, jen v košili, nanejvýš rozhodně kopím vraženým do podbřišku¹⁵. Po této ráně Valdštejn vzápětí padl a vypustil duši ranou. Tak tato hanba světa a ničemný zrádce císaře, ztrestán nejspravedlivější rukou Boží, odpykal svůj zločin nanejvýš zaslouženou smrtí. Sřezte se, velitelé, kráčet v jeho stopách, abyste nebyli potrestáni

⁸Míněn masopust. Hostina byla v sobotu 25. 2. 1634 večer, den před masopustní nedělí.

⁹Vilém Kinský z Vchynic a Tetova (1574 – 25. 2. 1634 Cheb), český šlechtic a emigrant, manžel Alžběty Trčkové, sestry Adama Erdmana Trčky; zprostředkovával Valdštejnova jednání s nepřáteli císaře. Zabit při chebské hostině.

¹⁰Rytmistr Niemann, Valdštejnův tajemník; zabit při chebské hostině.

¹¹Robert Geraldin, vlastně Robert Fitz Gerald (asi 1600 Dublin – 1639 Lobeč), irský major Butlerova dragounského pluku; za účast na chebské vraždě byl povýšen na podplukovníka a dostal odměnu 25 847 zlatých, později byl plukovníkem. Životopis v lexikonu důstojníků třicetileté války (30jaehrigerkrieg.de) cituje právě Carva. Příčina smrti není známa.

¹²Edmund Borcke (Borke), irský kapitán (hejtman) Butlerova pluku; spolu s kapitány Alexandrem Macdonaldem a Thomasem Brownem patřil k důstojníkům Butlerova pluku zasvěceným do plánu chebské vraždy. Životní data nejsou známa; obě vydání mají Borck(e).

¹³Míněn nejspíš saský kurfiřt Jan Jiří I. Epizodu s přípitkem a Butlerovým odmítnutím obvyklé podání nezná.

¹⁴Podle obvyklého podání se Trčka probil až na hradní nádvoří a byl zabit tam; v síni zahynuli ostatní.

¹⁵Podle obvyklého podání stál Valdštejn v košili u okna a Devereux ho probodl partyzánou (kopím se širokým hrotem) do prsou.

podobnou smrtí.

Herci této tragédie, či spíše jejími diváky, bylo z Butlerových vojáků zhruba třicet mužů, mezi nimi dva Skotové, jeden Španěl, ostatní Irové. Ti spolu s Devereuxem zabalili mrtvé tělo do koberce, naložili je na vůz a vzápětí je odvezli do hradu. Bez prodlení byly prohledány písemnosti čili kancelář vévody frýdlantského a jeho vozy i ostatní majetek byly převezeny na bezpečné místo. Druhého dne ráno obešel Butler všechny plukovníky ve městě, i ty, kteří tehdy právě postavili stany před hradbami a měli tam tábor. Mnoha slovy jim vyložil Valdštejnovy zhoubné úklady, kvůli nimž byl z císařova rozkazu¹⁶ potrestán smrtí, a všechny vážně vybídl, aby císaři znovu přísahali věrnost a zachovávali ji. Oni slíbili, že ji budou dodržovat, i kdyby měli nasadit tělo i život.

Potom vypravil sto vybraných jezdců, kteří měli Františku Albrechtovi Saskému podle jeho dopisu, zasláního předchozího dne Valdštejnovi, poskytnout doprovod do města. Bez otálení našli na cestě toho, koho hledali, nejprve ho vlídně pozdravili a bavili ho rozmanitými rozhovory. Když se však přiblížili k městu, řekl velitel vojáků saskému vévodovi: „Co kdyby Butler poslal Vaši Výsost jako zajatce do Vídně k císaři?“ Druhý, těmi slovy ohromen, odpověděl, že se toho nijak neobává, neboť jede jako vyslanec k Valdštejnovi, od něhož nedávno obdržel bezpečný průvodní list. Když však uslyšel, že zrada byla odhalena a zrádci odstraněni, nabídl svému průvodci marně tisíc dukátů, aby ho propustil na svobodu k jeho lidem; císařský voják však odpověděl, že to není možné. Mezitím byl odveden do města a o několik dní později do Vídně spolu se zprávou o průběhu celé tragédie. Brzy nato, když bylo všechno řádně zařízeno, vydal se tamtéž sám Butler s Walterem Devereuxem. Zastihl císaře, jak se právě modlí v kostele, a císař mu hned při prvním pohledu řekl: „Bůh zachovej a požehnej naši milou hlavu, našeho Butlera.“ Po skončení bohoslužby ho pozval k sobě domů do soukromé komnaty, kde ho za prokázanou věrnost pochválil a zahrnul rozmanitými odměnami. Nejprve podal vídeňskému arcibiskupovi¹⁷, který byl shodou okolností přítomen, vzácný zlatý řetěz, aby jej jménem císaře s nejhojnějším požehnáním zavěsil Butlerovi na krk. Potom mu sám císař podal medaili se svou podobiznou z nejryzejšího zlata a řekl: „Tuto budeš nosit na památku císaře, kterého jsi i s celým jeho domem zachoval při životě. Přejde příležitost, kdy tvou věrnost podle zásluhy odměníme.“ Zároveň mu udělil hraběcí titul, podal mu zlatý klíč a prohlásil ho napříště za svého komořího; a aby nenesl jen holý titul, připojil k tomu mnoho statků v Českém království¹⁸. Také kapitánu Devereuxovi dal další zlatý řetěz a prokázal mu jiné pocty. Ani Leslieho nečekaly odměny menší a každému kapitánovi bylo přiděleno dvacet tisíc zlatých v hotovosti. Gordon mezitím usoudil, že by měl ještě nějakou dobu vyčkat, aby se císaři nezdálo, že mu sloužil spíše pro statky a majetek než pro slávu a čest, a zůstal v Chebu; později však od císaře dostal velmi mnoho statků z Trčkových panství.

Věčné památky jsou věru hodni Gordonové, kteří po celou tuto dobu zmatků prokazovali Německu vždy statečnou a nanejvýš věrnou službu k bezpečí císařovu. Dobrotivý císař pak, aby se nezdálo, že se hněvá na duše Valdštejna a jeho spoluvíníků, dal ve Vídni sloužit tři tisíce mší.

¹⁶Zda císař předem schválil Valdštejnovo zabití, je v dějepisectví sporné; čin však dodatečně schválil a vrahy odměnil.

¹⁷Anachronismus: Vídeň byla do roku 1722 jen biskupstvím.

¹⁸Butler dostal panství Doksy s Berštejnem a Deštnou, Leslie Nové Město nad Metují, Gordon Smidary a Skřivany a Devereux Krchleby; Gallas získal Frýdlant a Liberec.

Kapitola XII. – O nápisech na Valdštejna a jeho smrt, které byly na různých místech sepsány podle smýšlení každého

Nepokládal jsem za správné vynechat na tomto místě pohřební chvalořeči čili náhrobní nápisy, které u různých národů kolovaly mezi lidmi o Valdštejnovi a z nichž každý prozrazuje smýšlení svého autora. Snadno se z nich ukáže, komu byl Valdštejn přítelem a komu nepřitelem. Pominu ovšem ty, které ve svém jazyce a nikoli bez vtipu rozšířili Němci a kromě nich Španělé, Italové a Francouzi; zahrnu jen ty, které byly sepsány latinsky a dostaly se mi do rukou. Nikdo mi, myslím, nebude vyčítat, jestliže pravdu zapíšu týmiž slovy, jakými se ji každý svým vlastním perem nestyděl vyslovit. A nebudou se zlobit ani jiní, kteří si na Valdštejnovu smrt důvtipně zahráli v rozličných verších i v próze: jejich práce mi sice unikly z rukou, ať jim však je mezitím dovoleno rozmnožit toto mé dílko o vlastní epigramy; autorovi nebude nic milejšího. K věci.

Ať má první místo Německo.

To nazývá Valdštejna Herodem¹, sesazeným Jidášem². A dále praví toto:

Albrecht Valdštejn, o troufalém hrdinovi.

Herodes.

Vstoupil jako liška³, válčil jako zajíc,
pyšnil se jako páv, vítaný jako kukačka,
žil jako tygr, zemřel jako pes,
zrádce Jidáš.

Na různých místech jsou i jiné výtečné náhrobní nápisy sepsané německy; ty nechávám jiným, aby je shromáždili a rozšířili.

D. I. R. M. I. F.⁴

Zde leží Albrecht pod tíhou temného kamene,
kdysi vévoda, nyní bezvládný trup; jeho císař
zahrnul tituly a poctami, jeho osud vynesl
na strmé vrcholy, jeho Mars proslavil po celém světě,
před ním se třáslí Gótové⁵, jeho nesnesl nepřítel ze severu.
On, jenž jako libyjský lev⁶
se hrozil kohoutího zpěvu a jenž se bál
vrzání škorní⁷, jako by skřípaly smrt,
a ostrého zvuku ostruh tolik,
kolik se laň bojí vlků a jelenice v horách molosských psů⁸,
nyní, protože ho tak donutila ctižádost a nevděčná mysl,
protože ho tak hnala věrolomná zuřivost a zvrhlý duch,
nyní mu císař odnímá pocty, jimiž ho kdysi rozmnožil,
osud ho srazil střemhlav z vrcholu, Mars mu vzal

¹Hříčka s nadpisem: místo *Heros* (hrdina) stojí *Herodes*. Král Herodes Veliký († 4 př. n. l.) dal podle evangelia povraždit betlémská neviňátka (Mt 2,16) a je obrazem krutého tyрана.

²Lat. *Judas exauctoratus*; *exauctorare* znamená propustit z vojska, zbavit velení. Narážka na Valdštejnovu sesazení i na Jidáše, který zradou pozbyl apoštolského úřadu (Sk 1,20–25).

³Parafráze proslulého výroku o papeži Bonifáci VIII. († 1303), připisovaného jeho předchůdci Celestinu V.: „Vstoupil jako liška, vládl jako lev, zemřel jako pes.“ I „vítaný jako kukačka“ je posměšné – kukačka je nevitáný host v cizím hnízdě.

⁴Význam zkratky (snad věnování nebo jméno autora) není znám; obě vydání ji mají shodně.

⁵Gótové i „nepřítel ze severu“ jsou básnická jména pro Švédy; švédští králové se psali také králi Gótů.

⁶Antická přírodověda tvrdila, že se lev bojí kohoutího kokrhání (Plinius, Přírodopis 8,52; Lucretius 4,710). V latině je i hříčka: *gallus* znamená kohouta i Gala, tedy Francouze – kohout, který teď „beztrestně ohlašuje hodiny“, je zároveň Francie.

⁷Narážka na Valdštejnovu pověstnou citlivost na hluk: kolem jeho sídel se prý nesmělo hlučet, ulice se uzavíraly řetězy a odstraňovali se psi a kohouti; vrzající škorně a cinkot ostruh důstojníků mu byly nesnesitelné.

⁸Molosští psi z Épeiru byli v antice proslulí lovečtí a strážní psi.

válečné polnice, i severnímu národu je teď pro smích,
kohout beztretně ohlašuje přicházející hodiny,
škorně vrzají a ostruhy mají zase hlas.
Učte se spravedlnosti a nechávejte žezla těm,
jimž je Bůh svěřil, řekni ty, poutníku, který tohle čteš.
Ať je ti země těžká⁹, tobě, jenž jsi byl dřív těžký jí.

O témž

Astrolog ti řekl, vévodo frýdlantský: „V Chebu zhyneš,“¹⁰
on však uvěřil, že mu řekl: „Zhyneš chabý.“
A třebaže mu hrozí krutá zbraň, nebojí se jí
a nemá strach, že by mu dravé kopí přineslo smrt.

Kdo by se taky bál, když mu osud podává pomalou číši
a když se domnívá, že zhynout může jen chabý?
Vévoda frýdlantský ten výrok nepochopil špatně
a astrolog vévodovi frýdlantskému neřekl nic špatného:
když mu totiž ratiště probodlo hrud', vévoda frýdlantský
zahynul chabý, když hynul v Chebu.

Španělsko.

Vyrylo do bronzu a v Madridu vystavilo všem na odiv to, co následuje.

Náhrobní nápis vévody frýdlantského

Žasněte, nebešťané, nad zločinem zamýšleným,
radujte se, smrtelníci, nad zločinem odhaleným,
truchlete, ďáblové, nad zločinem zmařeným.
Zastav se, poutníku, a poznej, co se stalo.

Léta 1634, kdy na papežském stolci seděl Urban VIII.¹¹, kdy Ferdinand II., císař Západu, slavil vítězství,
kdy Španělsku vládl Filip IV., pán a vítěz, kdy Ludvík XIII. Bourbonský držel žezlo Francie,

kdy Anglii vlastnil Karel I.,
Uhrám vládl Ferdinand,
Polsku panoval Vladislav,
a tyran Sulejman¹² tyranizoval,

tu vévoda frýdlantský, podněcovaný sliby luteránů a naléháním kardinála du Plessis de Richelieu¹³,
chopil se o březnových idách¹⁴ zatmění Měsíce, aby udeřil na samu hlavu a vyhladil celý rakouský rod,
a hnán ostny ctižádosti chtěl jej zahubit zločinným mečem –
a Bůh nechtěl.

Věčnost bude žasnout nad tak velkou ohavností,
svět bude užasle hledět na tak velký zločin,
a matka církev bude oplakávat

⁹Obrácení obvyklé náhrobní formule *Sit tibi terra levis* („Budiž ti země lehká“).

¹⁰Latinská hříčka: *Egra peribis* („V Chebu zhyneš“) – *aegri*, „jako nemocný, chabý“. Splnilo se obojí: Valdštejn zemřel v Chebu a byl tehdy těžce nemocen.

¹¹Urban VIII., vlastním jménem Maffeo Barberini (duben 1568 Florencie – 29. 7. 1644 Řím), papež od 1623. Za třicetileté války byl podezírán, že nadřazuje Francii proti Habsburkům (srov. s. 60). Zemřel v Římě; příčina smrti se neuvádí, smrt prý uspořádal zármutek nad nezdarem války o Castro.

¹²Sultánem byl roku 1634 Murad IV. (1612–1640, vládl od 1623); jméno Sulejman (Sulejman I. Nádherný, vládl 1520–1566) tu stojí jako obecné označení tureckého vládce.

¹³Armand Jean du Plessis, kardinál de Richelieu (9. 9. 1585 Paříž – 4. 12. 1642 Paříž), od 1624 první ministr Ludvíka XIII.; financoval Švédy proti Habsburkům. Zemřel po dlouhé nemoci (horečky, hnisavé vředy, chrlení krve; patrně tuberkulóza).

¹⁴Idy březnové (15. března) – den, kdy byl roku 44 př. n. l. zavražděn Caesar; epitaf přenáší pověst o spiknutí na Valdštejna. Valdštejn byl zabit již 25. 2. 1634 a útok na císaře v březnu je výmysl epitafu.

svého prvorozeného syna¹⁵,
samého kardinála,
jenž stranil její vlastní zkáze.

Čtenáři, tak obludná znamení, nevzpamatují-li se brzy,
proklej
a poznej
vrtkavé kolo Štěštěny,
kluzkou cestu k hodnostem
a to, že ten, kdo velel hlavám tolika tisíců vojáků,
otráven jedem ctižádosti
ani vládnout nechtěl, ani nedokázal.

Itálie dala toto:

Urozený voják,
vévoda,
vojevůdce,
podobný Caesarovi¹⁶,
zde leží.
Vítěz poražený,
kdo opustil, byl opuštěn.
Hledal trůn, našel truhlu¹⁷.
Poznej, poutníku:
odvážným štěstí nepřeje vždycky¹⁸.

Jiný nápis na Valdštejna

Zde leží
tělo i sláva knížete Valdštejna.
Obojí zároveň ztratil,
vlastně vrátil, ne ztratil.
Svěřil je klamu: osud je vyzvedl,
štěstí rozmnožilo,
věrolomnost zničila.

Při výstupu se ovládal,
na vrcholu se zřítíl.
Byl by si vedl dobře, kdyby byl dobře skončil.

Z Francie vzešlo toto:

Královský duch nenávidí soukromý život,
velkomyslný se pouští do věcí nesnadných.
Ctižádost nezná cíl ani návrat:
buď zahynout, nebo vládnout.
Co se dělo s rozmyslem, nesmí se soudit podle výsledku:
činy patří ctnosti, výsledek štěstěně.
Bylo spravedlivé, aby hledal královské žezlo ten, kdo je dal císaři¹⁹.
Co učinil, bylo dovoleno,

¹⁵Titul „nejstarší syn církve“ (*fiels aîné de l'Église*) náležel francouzským králům; epitaf jej posměšně přenáší na kardinála Richelieua.

¹⁶Dvojsmysl: *Caesar* je Julius Caesar, zavražděný uchvatitel, i císař, jemuž chtěl být Valdštejn roven. Také předchozí *imperator* znamená vojevůdce i císaře.

¹⁷V latině rým *sceptrum* – *feretrum* (žezlo – mór); překlad jej napodobuje.

¹⁸Převrácené přísloví „Odvážným štěstí přeje“ (*Audaces fortuna iuvat*; srov. Vergilius, *Aeneis* 10,284).

¹⁹Narážka na to, že Valdštejn roku 1625 a znovu 1632 postavil císaři vojsko, z velké části na vlastní úvěr.

neboť to učinil, aby vládl²⁰.

Padajícího císaře pozvedl Valdštejn,

pozvednutý císař srazil Valdštejna.

Kdo měl v neštěstí druha, nesnese ve štěstí služebníka.

Chtěl zahubit toho, koho nemohl odměnit.

Příliš velká zásluha zrodila nenávist:

když druhému chystá vítězství,

sobě vystavěl závist.

Říši dal slávu, říše jemu zkázu.

Život, majetek, přátele tolikrát nasadil za císaře,

život, majetek, přátele mu císař jednou provždy vzal.

Život končí,

sláva trvá.

Kdo neví, že tvou zásluhou byla říše získána, rozmnožena, upevněna?

Nic jiného nespravedlivého jsi neučinil,

než že jsi nevďěčnickovi sloužil až příliš věrně.

Důvtipné jistě, kdyby to bylo stejně tak pravdivé. Ať jsi kdokoli, ty nejhorší z básníků, v tom se prokazuješ nejvíc jako básník, že obratně vymýšlíš báchorky a jako prodavač tretek rozprodáváš lež místo pravdy, falešné zboží. Ale v tom se hanebně odchyluješ od svého řemesla, že se vydáváš za nespravedlivého právníka a práva, kterým ses nikdy neučil, odměňuješ císařům a králům na nanejvýš nespravedlivých vahách. Byl by snad podle tebe spravedlivý ten, kdo by ti vyrval otcovský dům a přiznal ti jiné statky, které ti už dávno dlužil? Valdštejn však ani nemohl dát císaři císařské žezlo, které císař třímal dřív, než kdo vůbec slyšel Valdštejnovo jméno. Opravdu se ti, ty nanejvýš nespravedlivý posuzovateli věcí, o nichž nic nevíš, zdá, že Valdštejn činil, co bylo dovoleno? Týmž právem bys, myslím, schválil, kdyby vévoda frýdlantský vyrval korunu tvému nejlepšímu králi Ludvíku Spravedlivému²¹. Copak tedy touha po vládě zakládá beztrestnost zločinů? Pryč s takovým zločinem! Ať se raději všechna touha po vládě vyzuří na tvé hlavě. Vyprávíš novinky, o kterých svět neví, když tvrdíš, že císaře pozvedl jeho vlastní zrádce: císař stál a byl by stál i dál, kdyby Valdštejn nebyl zamýšlel připravit mu pád. Valdštejn mohl být císaři druhem ve štěstí, kdyby mu byl chtěl být v neštěstí věrným služebníkem. Mýlíš se, ty nejhorší z pomlouvačů, myslíš-li, že císařova pokladna je tak vyčerpaná, že by nemohl udílet dobrodiní těm, kdo se zasloužili, on, který i na nepřátele vždy vylil nejvíc laskavosti. Je přece zřejmé, a dosvědčí to i tvé vlastní svědomí, že Valdštejnovi nezrodila nenávist zásluha, nýbrž věrolomnost. Kdyby byl připravil vítězství, které měl v rukou, byl by povznesen nad veškerou závist a pohrdl by všemi, kdo mu jeho štěstí záviděli; protože však svého štěstí využít nechtěl, stalo se, že si místo nesmrtelné slávy vystavěl věčnou zkázu a nesmrtelnou hanbu, kterou žádné věky nesmažou. Kéž by byl pro císaře nasazoval život, majetek a přátele tak štědře, jak sám ukládal o císařův život, majetek a přátele: stál by teď, myslím, Valdštejn pozvednut, za něho by bojovala celá říše, anebo by po životě slavně skončeném trvala jeho sláva navěky. Co tedy říkáš, když se ptáš: Kdo neví, že tvou, vévodo frýdlantský, zásluhou byla říše získána, rozmnožena a upevněna? A kdo netvrdí opak? Za tvé neslavné pero ti, ty nejmarňivější z básníků a nejprolhanější z chvalořečníků, přeji a vroucně si žádám, abys byl potrestán spravedlností svého patrona, toho, jak říkáš, nejspravedlivějšího, protože jsi skládal chvalořeči na tak, rozumí se, milého zrádce.

²⁰ Ozvěna Euripidova výroku, který podle Suetonia (Caesar 30) rád citoval Caesar: má-li se porušit právo, tedy kvůli vládě (srov. Cicero, O povinnostech 3,82).

²¹ Ludvík XIII. nesl přізvisko Spravedlivý (*le Juste*). Carve tu odpovídá autorovi předešlého epitafu, kterého pokládá za Francouze.

Kapitola XIII. – Některé smlouvy, které si navzájem posílali a předkládali vévoda frýdlantský a knížata, jež s ním vyjednávala, totiž kurfiřti vévoda saský a markrabě braniborský

MÍROVÉ ČLÁNKY¹,

kteřé Albrecht, vévoda frýdlantský, předložil ke schválení takzvanému evangelickému vojsku², jež se tehdy nacházelo ve Slezsku.

I. Vévoda frýdlantský si přeje uzavřít upřímný mír se Švédským královstvím a s kurfiřty saským a braniborským. A kdyby se snad císař chtěl postavit proti smlouvám, jež obě strany navrhly a přijaly, a odmítl by články potvrzené a podepsané oběma stranami, zavazuje se jmenovaný Valdštejn donutit císaře k souhlasu silou; k tomu již sám vhodné prostředky zčásti připravil a zčásti je ještě připraví.

II. Všechna říšská privilegia, udělená kterýmukoli říšskými císaři, je třeba obnovit a znovu potvrdit. Rovněž je třeba vrátit všem vyhnancům statky, které jim byly neprávem odňaty nebo které sami opustili; s tímto navrácením začne vévoda frýdlantský u své vlastní osoby a ochotně jako první vrátí všechny ostatní statky, které mu byly darovány nebo které jakýmkoli způsobem nabyt a které dříve patřily jiným, těm, jimž byly odňaty. Škody, které mezitím na statcích napáchala válečná příkoří, však původní držitelé pustí z mysli a nebudou za ně napříště žádat žádnou náhradu.

III. Všichni jezuité ať jsou jakožto původci válek a podněcovatelé zla naprosto vypovězeni z Římské říše, aby se napříště nevtírali na knížecí dvory a nepůsobili zmatky svými zhoubnými radami.

IV. Ona zásada „kacířům se nemusí dodržet slovo“³ musí být od základu zrušena a všech uzavřených smluv je třeba se co nejpevněji držet s neupřímnější věrností, bez jakékoli lsti a úskoku.

V. Kurfiřti vévoda saský a markrabě braniborský ať vyhlásí všeobecnou amnestii, protože škody, které jim byly způsobeny, a náklady vynaložené na vojsko a na jiné účely nelze nijak nahradit ani vrátit; a ať napříště nic nepožadují zpět.

VI. Vojska obou stran ať jsou z říše odvedena proti cizím nepřátelům, nejlépe proti Turkům.

Kromě těchto smluv připojil vévoda frýdlantský ještě další požadavky, které se týkaly především jeho vlastní osoby; protože jich je jen málo a dostatečně ukazují tížádnost a lakotu toho nadmíru pyšného a hrabivého člověka, usoudil jsem, že nebude od věci připojit je sem.

Požadavky vévody frýdlantského týkající se jeho osoby, které byly předloženy a zaslány saskému kurfiřtovi spolu s výše uvedenými články neboli podmínkami.

I. Získá-li vévoda frýdlantský českou korunu, slibuje, že všem, kdo byli v minulých letech neprávem vyhnáni z Českého království, i všem, kdo kdykoli odešli do vyhnanství dobrovolně nebo z donucení, věrně vrátí jejich tamní statky; že povolí svobodu náboženství na všech místech; a že také falckraběte navrátí⁴ do jeho vlasti neboli Falce, ať už zbraněmi, nebo jinými, přátelštějšími prostředky.

II. Za Meklenbursko⁵, Zaháň atd., které mu císař daroval jako náhradu za jeho náklady a služby, a za ostatní dluhy, které mu ještě zbývají, nežádá vévoda frýdlantský nic jiného než Moravské markrabství.

III. Protože se mu bavorský vévoda Maxmilián na sjezdu kurfiřtů v Řezně postavil na odpor a byl

¹Tyto „články“ a požadavky nejsou známy z hodnověrných akt; Carve je zřejmě přebírá z protivaldštejnských tisků, které po roce 1634 obhajovaly vévodovo odstranění. Skutečná jednání vedl Valdštejn v letech 1633–1634 se Sasy a Braniborci (Arnim); Carvovo znění obsahuje zjevné nesrovnalosti (viz dále).

²Spojené saské, braniborské a švédské vojsko, které roku 1633 stálo ve Slezsku proti Valdštejnovi; vévoda s ním uzavřel v červnu a srpnu 1633 příměří a v říjnu 1633 je porazil u Stínavy.

³Zásada, kterou protestanti vyčítali katolické straně zejména od upálení Jana Husa v Kostnici (1415) navzdory císařskému glejtu.

⁴Fridrich V. Falcký zemřel již 29. 11. 1632; v letech 1633–1634 mohlo jít jen o jeho syna Karla Ludvíka (viz níže).

⁵Meklenburské vévodství dostal Valdštejn v léno roku 1628 místo sesazených vévodů; roku 1631 je Gustav Adolf vévodům vrátil.

hlavním původcem toho, že mu bylo odňato vrchní velení vojska, chce mu vévoda frýdlantský silou a zbraněmi vyrvat zemi zvanou ob der Enns⁶, kterou mu císař zastavil, jako náhradu za své pohledávky.

- IV. Vévoda frýdlantský žádá, aby se vojska obou stran spojila a byla svěřena jemu, aby je vedl proti nepřítelům. Slibuje, že tím donutí císaře, aby podepsal všechny smlouvy a chtěl nechtěl ratifikoval a potvrdil články uzavřené mezi ním a knížaty kurfiřty, vévodou saským a markrabětem braniborským.

Valdštejn se domníval, že to vše žádá takřka po právu, a věřil, že knížata to nemohou odmítnout, aniž by se tím dopustila těžké křivdy: tak se toho nadmíru domýšlivého člověka, který zapomněl na svůj původní stav, zmocnila pýcha a oddanost vojáků, jimiž vládl, jak se mu zlíbilo. Aby však ani často zmiňovaná knížata nezanedbala své zájmy, sepsala také své podmínky a poslala je vévodovi frýdlantskému k posouzení a potvrzení.

Když Valdštejn předložil všechny tyto body ve svůj prospěch a k upevnění míru a když byly předány kurfiřtům vévodovi saskému a markraběti braniborskému a projednány, navrhla také sama knížata ze své strany tyto články k upevnění míru.

Požadavky kurfiřtů saského a braniborského.

- I. Jeho císařské Veličenstvo ať co nejrychleji propustí všechno své vojsko, jakmile je odvede z říše.

- II. Ať arcibiskupství magdeburské spolu s halberstadtským nikdy znovu nežádá ani pro sebe, ani pro svého nejjasnějšího syna⁷.

- III. Katolická liga ať zaplatí švédskému králi⁸, nebo spíše jeho vojsku, všechny náklady vynaložené v této válce a ať je vhodnými prostředky přiměje, aby se spokojeně vrátilo z říše tam, odkud přišlo.

- IV. Ať odstraní všechny jezuity jak ze své rady, tak z říše.

- V. Za náklady, které vynaložil na minulé války, a za škody, které jeho vévodství způsobila císařská vojska (totéž žádal pro své markrabství braniborský kurfiřt), ať císař oběma odvede celé Slezsko.

- VI. Ať všude povolí svobodu náboženství.

- VII. Za osm sudů zlata⁹, které jeho císařské Veličenstvo dluží saskému vévodovi, ať mu dědičně převede Horní a Dolní Lužici a polovinu Českého království.

- VIII. Ať navrátí prvorozeného syna falckého kurfiřta¹⁰ do Heidelbergu.

K tomu všemu ať vévoda frýdlantský císaře donutí, bude-li se zdráhat.

⁶Horní Rakousy. Císař je roku 1620 zastavil Maxmiliánovi Bavorskému za válečné náklady; roku 1628 je Maxmilián vrátil výměnou za Horní Falc, v době jednání tedy už zastaveny nebyly.

⁷Arcivévoda Leopold Vilém (5. nebo 6. 1. 1614 Vídeňské Nové Město – 20. 11. 1662 Vídeň), mladší syn Ferdinanda II.; od 1628 biskup halberstadtský, od 1631 administrátor magdeburského arcibiskupství na základě restitučního ediktu; později císařský vojevůdce a místodržitel španělského Nizozemí. Příčina smrti se neuvádí.

⁸Švédský král Gustav II. Adolf padl již 16. 11. 1632 u Lützen; v letech 1633–1634 vládla ve Švédsku za nezletilou Kristinu poručnická vláda kancléře Axela Oxenstierny.

⁹„Sud (tuna) zlata“ (něm. *Tonne Goldes*) byla účetní jednotka o 100 000 zlatých; osm sudů tedy 800 000 zlatých.

¹⁰Karel I. Ludvík Falcký (20. 12. 1617 Heidelberg – 28. 8. 1680 u Edingenu), nejstarší žijící syn Fridricha V. a Alžběty Stuartovny, od otcovy smrti titulární kurfiřt; Dolní Falc a nově zřízenou osmou kurfiřtskou hodnost získal až vestfálským mírem 1648. Příčina smrti se neuvádí.

Kapitola XIV. – Opis listiny, jíž se nejvyšší důstojníci jízdy a pěchoty zavazují věrností Albrechtovi z Valdštejna, vévodovi frýdlantskému, v Plzni 12. ledna 1634. A císařský mandát o odvolání téhož vévody frýdlantského z vojenského velení

Rád bych zde uvedl dvě listiny: jednu závaznou, jíž se vojáci zavazují vévodovi frýdlantskému a osvědčují mu svou věrnost, a druhou zakazující, jíž se vojsku zakazuje, aby se napříště podřizovalo rozkazům vévody frýdlantského. Obsah první z nich je tento¹:

Mocí této listiny dáváme všem na vědomí: Když jsme se my, níže podepsaní generálové a plukovníci, z hodnověrných zpráv dozvěděli, že nejjasnější kníže a pán, pan Albrecht, vévoda meklenburský, frýdlantský, zaháňský a velkohlavský atd., se pevně rozhodl složit zbraně a zcela se vzdát velení vojska, jednak pro různá příkoří, jichž se mu dostalo, a pro téměř každodenní pikle závistivců proti němu, jednak proto, že mu císař odepřel živobytí neboli proviant nezbytný k vydržování vojska; a když dobře chápeme, jak velkou škodu by tato rezignace přinesla nejen jeho císařskému Veličenstvu, ale i obecnému dobru a celému císařskému vojsku, neboť na ní nanejvýš závisí zkáza celé armády; a když jsme viděli, že dosud všechna naše naděje spočívá soustředěna v této jediné hlavě, které jsme až dosud ve všech nebezpečích poslušně a věrně sloužili, a že naše vlastní osudy jsou s odchodem nejlepšího vojevůdce ohroženy, neboť on jediný chce a může naše služby odměnit ze své laskavosti k nám: nemohli jsme tuto pohromu, postihující v jediné hlavě naše vojsko, nepocítovat nanejvýš bolestně. Abychom jí tedy včas předešli, vyslali jsme jednomyslně k nejjasnějšímu vévodovi frýdlantskému polního maršála Ilova a pro větší váhu jsme k němu přidali čtyři plukovníky, Morwaldta, Predawa, Losyho a Hennersama², muže mimořádně statečné, aby vévodu odprosili od navrhované a již téměř rozhodnuté rezignace a zavázali jmenovanému vévodovi nejvyšší věrnost celého našeho vojska, ba všechny síly, život i krev, setrvá-li ještě nějaký čas, dokud by se pro vojsko nenašly aspoň nějaké prostředky odjinud.

Tato naše věrnost a upřímná láska k našemu nejlepšímu otci zmožila tolik, že našim přáním vyhověl, a to tak, že slíbil, že vojsko v žádném případě neopustí bez našeho souhlasu nebo aspoň bez našeho předchozího vědomí. Abychom tedy nebyli obviněni z nevděku za tuto jeho milost, zavazujeme se všichni, kolik nás je, řečenou přísahou, že mu prokážeme veškerou věrnost a obětujeme za něj život až do poslední kapky krve. Přisaháme také v nejslavnostnější formě, jaké jsme schopni, že kdyby snad někdo z nás během času od tohoto slibu odpadl, nasadíme všichni majetek, jmění, život i krev, abychom jeho věrolomnost náležitě potrestali. To vše bez jakékoli lsti, úskoku a dvojsmyslnosti stvrzujeme a potvrzujeme svými podpisy. V Plzni 12. ledna 1634.

Z toho lze snadno vyvodit, jak si vévoda frýdlantský připoutal mysl téměř všech vojáků a jak zhoubný požár by byl vzplanul, kdyby nebyl včas uhašen, když už už vyšlehával zpod popela.

Císařský mandát vojenským velitelům o odvolání vévody frýdlantského z vojenského velení.

My, Ferdinand, z Boží milosti zvolený císař a rozmnožitel říše po všechny časy atd., přejeme ze srdce

¹Tzv. první plzeňský revers z 12. 1. 1634. Podle tradice obsahoval návrh čtený při hostině výhradu věrnosti, „pokud vévoda zůstane ve službách císaře“, kterou podepsané znění už nemělo; Carve otiskuje toto podepsané znění, bez seznamu podpisů. Císař pokládal revers za vzpouru.

²Všichni čtyři patřili k signatářům plzeňského reversu. Morwaldt je Franz Wilhelm Mohr vom Wald († 1643), rytíř Řádu německých rytířů; Predaw je Hans (Johann) Rudolf von Breda (Bredow) (asi 1595 Zeestow v Braniborsku – 15./25. 11. 1640 u Riebelsdorfu v Hesensku), tehdy plukovník kyrysníků, od února 1634 svobodný pán; podepsal jen první revers z 12. 1. 1634, při druhém nebyl přítomen; po Valdštejnově pádu získal panství Jablonné v Podještědí a Lemberg, 1635 se stal generálním strážmistrem (jako „generál Bredow“ jej Carve dále líčí v Pomoransku 1637), 1640 polním podmaršálkem a v listopadu 1640 padl v boji u Riebelsdorfu nedaleko Ziegenhainu proti oddílům Reinholda von Rosen; Losy je Peter (Pál) svobodný pán von Losy, po Valdštejnově pádu odsouzený v Řezně k smrti, ale omilostněný; Hennersam je Skot John Henderson, plukovník císařských dragounů, který se k Valdštejnovi nepřidal a v březnu 1634 dostal pět rot Ilovových dragounů. Z podepsaných důstojníků byl popraven podle všeho jen Schaffgotsch. Vydání 1639 má jména zkomoleně („Morvvaldt, Picdavv, Loly, Hiooeifam“).

s císařskou milostí a vším štěstím zdar všem generálům, také plukovníkům a podplukovníkům, majorům, rytmistům jízdy a kapitánům pěchoty a všem, kdo zastávají vojenskou hodnost. A obsahem této listiny dáváme všem na vědomí, že jsme byli ze závažných a naléhavých důvodů nuceni nevyhnutelně vyměnit našeho generalissima a vrchního polního velitele, a proto všechny císařskou mocí vyjímáme a zprošťujeme vojenské přísahy, již byli řečenému vévodovi zavázáni. Ustanovujeme však a na jeho místo prozatímně, neboli do našeho dalšího nařízení, dosazujeme nám milého a věrného Matyáše Gallase a chceme, aby mu všichni prokazovali neméně poslušnosti, úcty a podřízenosti než kterémukoli generálovi, jehož jsme kdy ustanovili, pod pohrůzkou naší nejtěžší nemilosti a nevyhnutelného trestu na statcích i na hrdle.

A ačkoli nám bylo také oznámeno, že někteří z našich předních velitelů přisvědčili na shromáždění konaném v Plzni poněkud víc, než se slušelo, přece – protože snadno vidíme, že k tomu byli svedeni mylnou představou a prázdnými sliby – prohlašujeme, že všem milostivě a úplně odpouštíme všechno, co tehdy snad bylo podniknuto proti nám a naší vládě, s výjimkou dvou³, které si vyhrazujeme k našemu vyšetření a potrestání. Konečně ujišťujeme všechno vojsko nám podřízené, že je nikdy neopustíme, že všem budeme i nadále prokazovat svou milost, jak jsme to dosud vždy činili, a že vojsku obstaráme proviant a jiné potřeby, nakolik to bude v našich silách. Aby se však tato naše vůle dostala ke všem a protože čas nedovoluje vyhotovit více exemplářů, chceme, aby se stejná víra jako originálu přikládala opisům, které řečený Matyáš Gallas z naší moci podle originálu dá pořídit a vyhlásit; to je naše vážná vůle. Ve Vídni v Rakousích 24. ledna 1634, v patnáctém roce našeho panování v Římské říši, šestnáctém v Uhrách a sedmnáctém v Čechách.

Ferdinand (místo pečeti)

³Patrně Ilow a Trčka (?), Valdštejnovi nejbližší důvěrníci; oba byli s ním zavražděni v Chebu.

Kapitola XV. – Vypráví o mém pobytu u pana plukovníka Devereuxe. Dále o dobytí města Augsburku v době postní

Smrtí mého nejlepšího pána Waltera Butlera ve mně nevyhasla horlivost pomáhat bližním mezi vojáky; a protože jsem nemohl všude pomáhat lidem jejich vlastní řečí, neboť jsem jejich jazyk dostatečně neovládal, přešel jsem ke svým krajanům Irům k pluku pana Devereuxe a s ním jsem odešel k obléhání Augsburku¹. Čím větší rozlohou a počtem obyvatel je švábský Augsburk, tím zarputileji vzdoroval císaři, a proto byl dohnán k takové nouzi, že se tam nezdržovali ani lidského masa. Ostatních věcí nezbytných k obživě byl takový nedostatek, že míra piva stála šest zlatých a libra skopového masa se prodávala za třicet čtyři říšské tolary². Ale i psi, kočky, lasice, myši, plši a podobná zvířata byla v ceně, takže se za jedinou libru takového masa platilo dvanáct batzů³. Jako potrava se dávalo i oslí maso, jehož libra stála devět batzů. Nemluvím už o hrubším žitu smíchaném s otrubami, jehož korec přesahoval cenu dvaceti tolarů. Džbán obyčejného vína se pak směňoval za šest tolarů. Přesto se i při tak vysokých cenách našel jakýsi řečník nerozvážné troufalosti, který se nestyděl přesvědčovat přeplněné shromáždění, že je lepší krmit se jako volí a tažná zvířata senem a slámou ba že vojáci si mají raději ohryzat levou ruku a bojovat pravou, než se podrobit císaři. Na toto hanebné šílenství mu vojáci správně odpověděli, ať jde sám jako purkmistr svým příkladem napřed a vyzkouší, jak obtížné je bojovat jako mrzák jednou rukou. A zároveň se podrobili císaři za těchto podmínek:

I. Všichni vojáci posádky ve městě ať přísahají pod císařské korouhve.

II. Kromě jednoho kostela ať se všechny ostatní vrátí pravověrným.

III. Ať uvnitř hradeb na své náklady vydrží tři tisíce císařských vojáků.

Odtud se spěchalo k Ulmu⁴ a tomuto městu byl nejprve v předvečer Velikonoc odříznut přísun veškerých potravin, brzy nato však bylo shromážděným vojskem obklíčeno v celém svém rozsahu, a tak byly jeho bohaté zdroje ze všech stran sevřeny obléháním. My jsme však přes Geislingen⁵ na Velikonoční pondělí vytáhli do Lotrinska proti Francouzům, kteří spojenectvím a zbraněmi stáli na straně Švédů; o tomto tažení řeknu víc, až budu pojednávat o lotrinském vévodovi⁶. V té době se mnoho mluvilo o papeži Urbanovi VIII., jako by jednal spíše ve prospěch nepřátel než říše; o těchto řečech ať soudí jiní. Obzvlášť vtipné bylo to, co o velikonočních svátcích provedl jeden španělský voják kalvinistům, kteří se chystali usednout k večeři Páně. Vešel do jejich modlitebny s docela vyprahlým a vyschlým hrdlem a v pravou chvíli tam našel pohár naředený jako díl pro jejich nepravou večeři; chopil se ho a vypil ho celými ústy jedním douškem. Pak směle popadl chléb, druhou polovinu večeře, a aby mu doušek neuškodil, snědl ho celý; a tak toho dne sám jediný štědře povečeřel za všechny.

Na této cestě jsme se zastavili v Tübingenu. Tübingen je město proslulé univerzitou, známé dobrými mravy a učenými muži; hrad ležící vedle něj na vysokém pahorku mu poskytuje velké bezpečí. Odtud jsme se vydali přes vesnice do krajnosti vyčerpané, zpustlé zčásti ohněm, zčásti hladem a zanedbáním, a přes velmi vysoké hory k Černému lesu (Němci mu říkají Schwarzwald). Když jsme se tam k večeru pokoušeli vstoupit do jedné vesnice, abychom v ní přenocovali, obyvatelé nás rázně odrazili; podplukovník nesnesl jejich drzost a rozkázal vyrazit brány násilím a přimět sedláky k veškeré

¹Augsburk, od roku 1632 v rukou Švédů, oblehlo po bitvě u Nördlingenu na podzim 1634 císařsko-bavorské vojsko; vyhladovělé město se vzdalo v březnu 1635 (?).

²Ceny jsou nesourodé (libra skopového dražší než korec žito); jde buď o nadsázku, nebo lat. *imperialis* znamená menší mince.

³Batzen, drobná stříbrná mince jihoněmeckých a švýcarských zemí za čtyři krejcare; patnáct batzů dělalo zlatý.

⁴Ulm, spojenec Švédů, přistoupil k pražskému míru v létě 1635; o jeho obléhání na jaře 1635 se jinde nemluví, Carve má snad na mysli jen blokádu (?).

⁵Geislingen an der Steige ve Württembersku, na cestě od Ulmu ke Stuttgartu. Velikonoční pondělí připadlo roku 1635 (n. st.) na 9. dubna.

⁶Karel IV. Lotrinský (5. 4. 1604 Nancy – 18. 9. 1675 Allenbach u Birkenfeldu), vévoda lotrinský od 1625. Pro spojenectví s císařem obsadili Francouzi roku 1633 Lotrinsko; roku 1634 se vlády formálně vzdal ve prospěch bratra Mikuláše Františka a jako císařský generál bojoval o návrat do země. Zemřel přirozenou smrtí.

vstřícnosti. Odtud jsme táhli přes Waldkirch⁷ směrem k Hochburgu⁸, a protože jsme slyšeli, že tento hrad drží durlašší se šesti pluky, museli jsme postupovat opatrně, aby nás nepřepadlo dvě stě vojáků, kteří nás chtěli tajně ze zálohy napadnout. Prošli jsme však bezpečně a bez úhony směrem k Freiburgu⁹; toto město je známé vzdělaností a svobodnými uměními a je mocnější Palladou než Martem. Odtud jsme pokračovali do Breisachu¹⁰. Breisach je jedna z předních pevností Evropy, leží na pahorku, který Rýn obtéká téměř dvojím ramenem, a je skvěle opevněn uměním i přírodou; má velmi hluboké příkopy, je obehnán dvojí, velmi silnou zdí a kolem dokola se otevírá rovina tak rozlehlá, kam až oko dohlédne.

Uprostřed náměstí je k vidění velmi vysoká věž, v níž je studna až neuvěřitelně hluboká; vodu z ní pro potřebu města neustále čerpá nějaké tažné zvíře, k té práci určené na obecní náklady. Pevnost má dále bašty opatřené veškerou válečnou výzbrojí; na západní straně města je přes Rýn položen velmi dlouhý a široký most a na jižní straně plují na vodě mlýny důmyslně nesené čluny neboli pontony. Viděli jsme tam také dělo o velikosti devíti loktů. Město tehdy právě drželo obsazené třicet tisíc vojáků. Když jsem tam se svým pánem, plukovníkem Devereuxem, nějaký čas pobýval, narazil jsem náhodou na dějepis sepsaný jakýmsi Němcem, v němž autor výmluvně pojednává o různých knížatech světa a mimo jiné velmi elegantně v tomto smyslu komentuje podobiznu největšího krále Velké Británie:

Hle, nad tebou, králi, stojí s Palladou učený Apollón, právem k tvé chvále, veliký Jakube¹¹; pod tebou je rozložena hojnost všech věcí – jak šťastný je tvůj lid, veliký Jakube!

Jak velký nedostatek všech věcí nezbytných k obživě jsme v tomto kraji vytrpěli, lze slovy vylicít jen stěží; a protože se už tři dny nedostávalo proviantu lidem ani koním, vydali jsme se do Ensisheimu¹². Kolem tohoto jakž takž opevněného městečka teče řeka, které říkají Ill a která pramení v alsaských horách. Potom jsme pokračovali do Molsheimu¹³ a tam jsme zažili neméně tíživou nouzi o potraviny, a proto jsme spěchali co nejrychlejšími pochody do lotrinského tábora, kde jsme se dozvěděli o našich vojácích, která nedaleko odtud bedlivě držela stráž, upřena na nepřítele. Brzy po našem příchodu se lotrinskému vévodovi Karlovi zdálo, že se mu naskytla vhodná příležitost obsadit Belfort¹⁴; vyslal proto se stem dragounů kapitána Mercyho¹⁵, muže nanejvýš vybaveného odvahou i zbraněmi, s nímž už bylo několik eskadron Chorvatů; o výsledcích tohoto podniku řeknu jinde.

Mezitím přichází zpráva, s jak šťastnými znameními nedávno bojoval u Řezna a Nördlingenu¹⁶ uherský král Ferdinand III., generalissimus císařského vojska. Uhry tato zpráva natolik povzbudila, že svému králi přislíbili obrovskou sumu peněz na další vedení války v Německu. Téměř v téže době, když Španělé se statečnou odvahou a bdělou horlivostí dobyli Trevír, byl zajat kurfiřt Filip Kryštof¹⁷ z urozeného rodu ze Söternu a odveden do Bruselu, protože prý spřádal s Francouzem plány proti říši. Bavorský vévoda

⁷Waldkirch v Breisgau, severovýchodně od Freiburgu.

⁸Hochburg u Emmendingenu, hrad markrabat bádensko-durlašských; „durlašští“ jsou vojáci protestantského markraběte, spojence Švédů. Císařští hrad obléhali v letech 1634–1636; po kapitulaci byl pobořen. Šest pluků je pro hradní posádku nepravděpodobný údaj, snad tisková chyba.

⁹Freiburg im Breisgau, sídlo univerzity založené roku 1457; k obratu o Palladě a Martovi srov. s. 5.

¹⁰Breisach am Rhein, přední habsburská pevnost na horním Rýně; roku 1638 ji po dlouhém obléhání a hladu dobyl Bernard Sasko-Výmarský. Třicet tisíc mužů posádky i dělo o devíti loktech jsou zjevné nadsázky.

¹¹Jakub I. Stuart (19. 6. 1566 Edinburgh – 27. 3. 1625 Theobalds House), jako Jakub VI. skotský král od 1567, od 1603 i anglický; otec Karla I. a Alžběty, manželky Fridricha Falckého. Proslul učeností a sám psal spisy – odtud Apollón s Palladou. Zemřel po zimní nemoci (dna, ledvinové kameny) na mrtvici a úpalnici.

¹²Ensisheim v Horním Alsasku, sídlo habsburské vlády Předních Rakous.

¹³Molsheim v Dolním Alsasku, sídlo jezuitské univerzity štrasburských biskupů.

¹⁴Belfort, pevnost v jižním Alsasku u Burgundské brány (dnes Francie).

¹⁵Nejspíš Franz von Mercy (asi 1597 Longwy – 3. 8. 1645), lotrinský šlechtic, tehdy důstojník ve službách vévody lotrinského, později bavorský polní maršál; padl v druhé bitvě u Nördlingenu (u Alerheimu). Carve ho tu nazývá kapitánem (lat. *tribunus*), dále generálním strážmistrem.

¹⁶Ferdinand III. dobyl Řezno v červenci 1634 a zvítězil u Nördlingenu 5.–6. 9. 1634; na jaře 1635 nebyla tato zpráva čerstvá.

¹⁷Filip Kryštof ze Söternu (1567 – 7. 2. 1652 Trevír), arcibiskup a kurfiřt trevírský, který se roku 1632 postavil pod ochranu Francie. Španělé přepadli Trevír 26. 3. 1635 a kurfiřta odvěkli; jeho zajetí posloužilo Francii jako záminka k vyhlášení války Španělsku (19. 5. 1635). Vězněn byl do roku 1645. Příčina smrti se neuvádí.

Maxmilián pojal se svolením papeže za manželku starší dceru císařovu, svou neter¹⁸. Vévoda lotrinský nebezpečně ulehl s vředem a z nebezpečí vyvázl, když nemoc překonal, ne však bez ztráty krve. Tento vévoda byl od přírody vlídný a zároveň císaři v každém osudu vždy nanejvýš věrný; z lásky k němu ochotně vydal v sázku nejistou a nebezpečnou nejen své vévodství s tolika vznešenými a bohatými městy, nýbrž i život a všechno, co měl.

¹⁸Marie Anna Habsburská (1610 Štýrský Hradec – 25. 9. 1665 Mnichov), dcera Ferdinanda II. a Marie Anny Bavorské, Maxmiliánovy sestry; sňatek byl slaven 15. 7. 1635 ve Vídni. Matka kurfiřta Ferdinanda Marie (1636–1679). Zemřela přirozenou smrtí.

Kapitola XVI. – O válce vévody lotrinského proti Francouzům

Šestého května, když jsme se drželi u Belfortu, zadrželi naši Chorvati posla, který šel s dopisy k nepříteli, a co nejrychleji ho pověsili. Jedenáctého května na nás posádka podnikla tak prudký výpad, že i našemu podplukovníkovi prostřelili koně podél stehna, a byli jsme nuceni obléhání zrušit, a to ne bez vlastní škody: během krátké doby jsme totiž přišli o čtyři sta koní. Když jsme od obléhání tohoto města upouštěli, přišel nám na pomoc sám Jeho Jasnost vévoda lotrinský se čtyřmi

tisíci vojáky. Brzy nato, když znovu provedl výběr mužstva, dal si od velitelů opět přísahat věnost. Když se tomu mnozí podivovali, vysvětlil sám otevřeně důvod svého jednání: řekl, že ještě i před jeho očima je velmi mnoho zrádců, které však z různých příčin musí zatím dál trpět.

Naše vojsko čítalo dvanáct tisíc mužů. Chorvati, které z něho týž den vyslali, rozprášili tři nepřátelské jízdní pluky a přinesli vévodovi jako památku vítězství tři korouhve. Kořistí byl veškerý tros jednoho pluku; střelný prach z něho zapálili, protože ho nemohli pohodlně a bez nebezpečí odvézt. Mezi zajatci přivedli jednoho podplukovníka a mezi četnými mrtvými napočítali i jednoho majora. Odtud jsme se jinou cestou vydali proti Francouzům. Zatímco jsme očekávali útok Francouzů ze zálohy, napadli naši Chorvati nepřítele a tak silně na něj dotírali, že se musel dát na útěk. Potom jsme své vojsko rozdělili na dvě části, aby Francouzi nijak nepoznali naši sílu. Jednu část jsme vedli přes alsaské hory, druhou přes Burgundsko, a 21. května jsme narazili na nepřítele u městečka Luyr¹. Protože jsme však tehdy neměli dost pěchoty (většinou jsme totiž byli jezdcí), utábořili jsme se na pahorku. Vyslali jsme Chorvaty, aby nepřítele napadli zezadu, zepředu jsme proti němu postavili svá děla a způsobili jsme mu mnoho škod. Když nám však bylo oznámeno, že jim přišlo na pomoc osm tisíc mužů, zapálili jsme v hluboké noci tábor a táhli k Belfortu. Druhý den nás nepřítel pronásledoval a mnoho našich pobil.

Šli jsme zatím přímou cestou do breisašské roviny v naději, že nás tam nepřítel bude následovat. Velitel Francouzů však byl muž starý a prozíravý (říkali mu La Force²); nechal nás být, oblehl Porrentruy³ a brzy přijal jeho kapitulaci. Protože tu mnoho Francouzů umíralo, neboť nebyli zvyklí na německé ovzduší, a ještě více jich churavělo, odvolal vojsko znovu do Lotrinska. My jsme zde čekali na nové posily a konečně jsme přijali polního maršála Colloreda⁴ a polního podmaršálka Jana z Werthu⁵ s generálním strážmistrem baronem de Suys⁶ a s generálem dělostřelectva Reinachem⁷; ti vedli silné vojsko. Brzy nato jsme donutili ke kapitulaci dvě městečka, v nichž ležela značná francouzská posádka, a posekali jsme všechno obilí kolem Colmaru⁸, města

opevněného, ale císaři vzpurného, a zničili všechny vinice. Tuto pohromu si město zavinilo svou nevěností: když totiž nedávno Švéd všude řádl, povraždilo v hluboké noci plukovníka, kterého sem císař poslal se sedmi rotami pěchoty k obraně tohoto místa, a vpustilo nepřítele do hradeb.

Brzy jsme vojsko opět rozdělili. Jednu část vedl vévoda lotrinský (v jeho družině byli baron de Suys a Mercy, oba generální strážmistři) bezcestím a odlehlými místy, mnoha oklikami a úzkými, neschůdnými cestami do Remiremontu⁹, rozlehlého města proslulého obchodem. Druhou část vedl

¹Snad Lure (Haute-Saône, Francie), západně od Belfortu.

²Jacques Nompars de Caumont, vévoda de La Force (asi 1558 – 1652), hugenotský velmož, od 1622 maršál Francie; roku 1635 velel s La Valettem francouzským vojskům v Lotrinsku. Zemřel přirozenou smrtí ve věku asi 93 let.

³Porrentruy (něm. Pruntrut), dnes Švýcarsko (kanton Jura), sídlo basilejských knížat-biskupů.

⁴Nejspíš Rudolf Colloredo (2. 11. 1585 České Budějovice – 24. 1. 1657 Praha), od 1. 2. 1634 císařský polní maršál, po Valdštejnově pádu věrný císaři; později velitel v Čechách a obránce Prahy proti Švédům roku 1648. Příčina smrti neznámá, patrně přirozená smrt.

⁵Jan z Werthu (1591 Büttgen u Neussu – 16. 1. 1652 Benátky nad Jizerou), generál jízdy Ligy a císaře z dolnorýnského selského rodu; u Nördlingenu 1634 vedl rozhodující útok jízdy, v březnu 1638 byl zajat u Rheinfeldenu. Zemřel po krátké nemoci (patrně otravě krve).

⁶Patrně Ernst Roland de Suys (1606 Lutyč – 1645 Ybbs an der Donau), císařský generál; příčina smrti neznámá.

⁷Jan Jindřich z Reinachu (Hans Heinrich von Reinach), císařský generál; roku 1638 jako velitel Breisachu vydal po dlouhém obléhání pevnost Bernardu Sasko-Výmarskému.

⁸Colmar, říšské město v Horním Alsasku, se Švédům vzdal v prosinci 1632; zpráva o povraždění císařského plukovníka se jinde nedokládá.

⁹Remiremont ve Vogézách (Lotrinsko), proslulý klášterem urozených kanovnic.

Jan z Werthu se sedmdesáti korouhvemi jízdy napřed jinou cestou do Lotrinska. Na této cestě nám skýtal podivuhodnou podívanou hory, nahoře děsivé sněhem, uprostřed bohaté obilím a dole na úpatí kvetoucí loukami a stromy. Sotva jsme vkročili do Lotrinska, hned při vstupu jsme se dozvěděli o pěti rotách francouzské pěchoty, které ležely posádkou v nedalekém místě. Zatímco jsme se proti nim chystali chopit zbraní, dozvěděli se o našem příchodu, statečně se nám postavili a zatlačili nás až do Schirmecku¹⁰, kde jsme strávili celé tři dny.

Mezitím si Gallas vedl úspěšně: zmocnil se totiž Špýru a Mannheimu, vyhnal výmarské posádky z různých měst a slavně triumfoval. Nakonec se však vévoda Bernard Sasko-Výmarský znovu sebral a vytáhl se všemi silami proti Gallasovi, který tehdy obléhal Mohuč¹¹; měl s sebou i vojsko, které mu nedávno přivedl z Francie na pomoc kardinál de La Valette¹². Spojenými silami pak odrazili Gallase od obléhání Mohuče. V této době se z říšských měst vrátily do císařovy věrnosti Norimberk, Ulm a Frankfurt nad Mohanem.

Náš Wert však ani jinde nezahálel. Tehdy se šťastnou smělostí vytáhl proti Francouzům, v jediné bitvě nepříteli vyrval dvacet tři korouhve a zabil jednoho podplukovníka a jednoho majora. A když uslyšel, že francouzský maršál de La Force vytáhl proti našim, spojil se co nejrychleji se zbylou částí vojska, totiž s pěchotou, která čítala dvanáct tisíc mužů.

Neméně statečně si proti Francouzům počínal u Lovaň¹³ Piccolomini, který odtud nepřítele násilím odrazil od obléhání. Při tomto tažení projeвили svou odvahu proti

Francouzům i lovaňští studenti a řeholníci různých řádů. Hlavní chválu v bitvě si tu však zasloužil plukovník Preston¹⁴ se svými Iry, kteří jako první vyhnali Francouze z opevnění.

Jedenáctého července¹⁵ bylo Janu z Werthu oznámeno, že nějaká setnina kyrysníků z francouzského vojska se zdržuje v jakési vsi nedaleko tábora La Forceova. Spěchal proti nim co nejrychleji skrytými lesními cestami, ale protože pečlivě drželi stráž, odvedl s sebou na zpáteční cestě jen několik francouzských šlechticů. Jen málo tu chybělo, aby zabil i vévodu Bernarda Sasko-Výmarského a kardinála de La Valette; ti však, včas varování jedním sedlákem, unikli díky rychlosti koní. Tehdy záleželo jen na Gallasovi, aby celé francouzské vojsko zahynulo. Nevím však, zda jeho nedbalostí, či rozvážným otálením uniklo nepřátelské vojsko do Met a zanechalo přitom všechna děla, veškerý tros a několik tisíc vojáků. Když ho naši na útěku pronásledovali přímou cestou, vzbudili podezření, jako by pomýšleli na obléhání města. Aby tomu francouzský velitel zabránil, obklopil naše svým vojskem a snažil se uzavřít i sebe v hradbách města. Protože však tento záměr nemohl našim zůstat skryt, vyslali hned muže, kteří mu měli způsobit potíže. Když tedy maršál de La Force viděl, že naši mají převahu, dal se v nočních temnotách na útěk; Wert ho pronásledoval v patách a snadno mu pobil pět set vojáků.

Když se to takto odehrálo, vytáhl Jeho Jasnost vévoda lotrinský Karel k Rambervillers¹⁶ a ostřeloval je z velkých děl tak prudce, že si během několika hodin podrobil francouzskou posádku. Ve městě zavládla nad vstupem jeho vévody taková radost, že se nejvyšší i nejnižší, duchovní i světští, hromadně hrnuli do ulic, vybíhali mu vstříc a z celého srdce mu blahopřáli k návratu domů. Našemu pluku zde byl svěřen úkol obsadit hrad, který patřil k metskému biskupství a byl obávaný svým opevněním, velmi vysokou stavbou a šesti velmi pevnými věžemi. Zanedlouho jsme jej, třebaže s velkou námahou, dostali do své moci a vyplenili jsme všechnen majetek, který tam byl snesen. Na konci téhož července uzavřel císař

¹⁰Schirmeck v údolí Bruche v Dolním Alsasku.

¹¹Mohuč držela švédská posádka; Gallas ji obléhal v létě 1635 a v srpnu 1635 obléhání zrušil před spojenými vojsky Bernarda Sasko-Výmarského a kardinála de La Valette.

¹²Louis de Nogaret de La Valette (1593 – 28. 9. 1639 Rivoli u Turína), syn vévody d'Épernon, kardinál a francouzský vojevůdce v Německu a v Itálii; zemřel na horečnatou nemoc (?).

¹³Lovaň (Leuven, Belgie) obléhalo v červnu 1635 spojené francouzsko-nizozemské vojsko; po příchodu Piccolominiho obléhání počátkem července zrušilo.

¹⁴Thomas Preston (asi 1585 – říjen 1655 Paříž), irský plukovník ve španělských službách (lat. „Priston“), proslulý obranou Lovaň; od 1642 generál irské Konfederace v Leinsteru, od 1650 vikomt Tara. Zemřel v exilu v Paříži; příčina smrti se neuvádí.

¹⁵Ústup francouzského vojska od Mohuče k Metám se odehrál až v září 1635; Carvova chronologie je tu zmatená.

¹⁶Rambervillers ve Vogézách (Lotrinsko), město metských biskupů.

znovu mír se saským vévodou¹⁷ a s některými dalšími německými knížaty.

Zatímco se nepřátelé řadili do šiků a naši se chystali k bitvě, vpadl Jan z Werthu nečekaně na Francouze a rozsekal celý pluk

jízdy; zajal přitom samého plukovníka i jeho majora. Sedmnáctého září byly vyslány dva tisíce vojáků k Saint-Nicolas-de-Port¹⁸, městu pozoruhodnému rozlohou i opevněním. Protože ho Francouzi drželi takřka samí nemocní, bylo pro naše snadné do něj vtrhnout, pobít nepřátele a nabrat si podle libosti bohaté kořisti.

¹⁷Pražský mír byl uzavřen již 30. 5. 1635; během léta k němu přistoupila většina protestantských stavů a říšských měst, mezi nimi Norimberk, Ulm a Frankfurt.

¹⁸Saint-Nicolas-de-Port jihovýchodně od Nancy, poutní a tržové město s velkou bazilikou sv. Mikuláše.

Kapitola XVII. – O dalším postupu vévody lotrinského proti Francouzům

Dvacátého července přivedli naši Irové od nepřítele třicet šest zajatců, Uhři pak osmdesát, kromě dalších, kterých nemálo pobili. Dvacátého sedmého téhož měsíce oslavili Francouzi výroční památku narození svého krále¹ slavnostní třikrát opakovanou dělostřeleckou salvou. Naši neznali příčinu toho hřmotu, a proto strávili celou noc ve zbrani. O dva dny později nepřátelé svůj tábor opustili.

Druhého října se Jeho Jasnost vévoda lotrinský z dopisů přátel dozvěděl, jak snadno mohl Gallas zničit do posledního muže výmarského i s celým francouzským vojskem. Tolik ho to zbolelo, že nesnesl rozhovor s nikým, ba ani pohled na své nejbližší. Naši byli nepřítelem donuceni zrušit obléhání Mohuče a pro nedostatek potravin se na čas stáhnout jinam; pro nedostatek jídla totiž každým dnem hynulo velké množství vojáků, protože džbán vína se platil dvěma tolary a libra chleba třemi zlatými. Ani nepřítel, který snášel tytéž strasti, nemohl déle vydržet, protože koně mu pro nedostatek píce denně padali ve velkém počtu, takže byl nucen při odchodu zanechat dvacet velkých válečných děl. Gallas tehdy jistě mohl nepříteli způsobit velikou porážku, protože sám měl čtyřicet tisíc vojáků;

táhl však zvolna a bez jakéhokoli znepokojování nepřítele nechal výmarského uniknout do Zweibrückenu², aby se spojil s maršálem de La Force. A to bylo to, co mohlo vévodu lotrinského (jak se slušelo) nejvíc trápit. Sedmého října se proto velmi zasmušilý vydal ke Gallasovi poradit se o válečných věcech. Na této cestě se vévoda od zvěďů, které za tím účelem vyslal, dozvěděl, že se nedaleko odtud francouzský král věnuje lovu. Vévoda se sám vypravil s několika tisíci muži, aby ho zajał, ale nevím jakým osudem zabloudil z přímé cesty jinam a krále minul.

Kolem téže doby vytáhl nanejvýš statečný vojevůdce Jan z Werthu s několika málo pluky proti nepříteli, který tehdy náhodou ležel rozptýlen po vesnicích. Nepřítel byl však o Werthově příchodu včas varován a zachránil se útekem. Druhý den ho Wert pronásledoval dál, zastihl ho na zcela otevřené rovině a donutil ho k šarvátce. Dvacet čtyři eskadrony přivítal tak, že z nich nezbyl ani jediný muž, ba ani korouhve (ty sám slavně přinesl do našeho tábora). Ba i zbylé nepřátelské pluky se daly na útek a zanechaly přitom tisíc pět set vozů; protože je Wert pro nedostatek koní nemohl odvézt, spálil je.

Šestnáctého října jsme vytáhli k Blâmontu³, nikoli bezvýznamnému hradu, který tehdy drželi Francouzi. Jakmile se dozvěděli o našem příchodu, strhli věže a hradby a hrad okamžitě opustili. A tak jsme konečně dorazili do Gallasova tábora a spojili své síly. Protože nepřátelská vojska byla od nás vzdálena jen dvě hodiny cesty, obehnali jsme se valy a příkopy tak, že k nám nepřítel se svými stroji neměl nikde přístup.

Mezitím vynikající vévoda lotrinský usoudil, že nestačí vést proti nepřátelům Římské říše jen obrannou válku, nechopí-li se s přízní boha války i útočných zbraní proti výmarskému. Narazil proto na výmarský tros, rozprášíl jeho ozbrojený doprovod, a protože nemohl odvézt samotné vozy ani válečná děla, spálil kola a všechno zničil. Francouzi tuto křivdu nesnesli, vpadli na nás s velkými silami a tak silně naše vyzývali k boji, že Chorvati, Uhři a Poláci museli bojovat celý den a jejich nápor zdržlivým odporem zlomit. Celé naše vojsko tehdy nečekalo nic jiného než nanejvýš krutou bitvu, ale velitelé usoudili, že je třeba ji odložit na vhodnější dobu. Jak velké množství vojáků a koní, kteří hynuli hladem a nákazou, leželo tehdy rozseseto po našem táboře, je těžké vypovědět a ještě těžší uvěřit. Mnohé bolelo, že tolik bojovných duší padá mimo bitvu mezi přáteli. Druhý den, když nepřátelé opustili své postavení, pronásledoval je Wert, protože pokládal za lepší slavně padnout v boji než zahálet v táboře a zápasit s nouzí. Přední velitelé netrpělivě očekávali jeho návrat; vrátil se nakonec bez velkého užitku.

V této době pozval Gallas přední velitele na velmi nákladnou hostinu. První místo v čele stolu zaujímal vévoda florentský⁴. Po jeho pravém boku seděli vyslanec Jeho Eminence kurfiřta mohučského,

¹Ludvík XIII. se narodil 27. 9. 1601; Carve má patrně místo září chybně červenec (také u data 20. července).

²Zweibrücken (fr. Deux-Ponts) ve Falci.

³Blâmont v Lotrinsku, východně od Lunéville.

⁴Snad princ Matyáš Medicejský (9. 5. 1613 Florencie – 11. 10. 1667 Siena), bratr toskánského velkovévody Ferdinanda II., od 1631 v císařské službě (bojoval u Lützen), později guvernér Sieny. Vévodou nebyl. Zemřel po nemoci, trpěl dnou.

arcikancelře celé říše, hrabě z Gronsweigu⁵, velitel dělostřelectva ve vojsku ligy, dále Gallas, Wert a markýz Passampier⁶, generální strážmistr. Po levém boku pak vyslanec Jeho Eminence kardinála španělského, Colloredo, polní maršál v císařském vojsku, hrabě Götz⁷, zástupce polního maršála, rovněž starší Wangler, generální strážmistr, a několik dalších generálů, každý podle svého postavení. Z plukovníků u toho stolu nesešel ani jeden.

Dvacátého třetího listopadu jsme zrušili tábor a z Phalsbourgu⁸ jsme spěchali do Saverne⁹. Saverne je velmi silně opevněné místo a patří k předním alsaským pevnostem; nedávno je Francouzům znovu odňal markýz de Grana¹⁰. Zde se Gallas nějakou dobu zdržel, a aby vojáci nezaháleli, dal obnovit valy a doplnit pevnost o to, co se zdálo chybět. Nescházel ani hlad, ten špatný rádce, který naše vojsko neustále provázel. Kdybys byl, milý čtenáři, na tomto pochodu, viděl bys nádhernou bídu jako snad nikdy jindy: matky odkládaly své maličky, aby nemusely být očitými svědkyněmi tak kruté smrti; viděl bys přední vojáky, jak mezi sněhem vydechují duši, kterou z nich vyrval hlad, a jak ti, kdo nikdy neustoupili žádnému vnějšímu nepříteli, nyní se sami vzdávají jako poražení domácí bídě; viděl bys, jak vojáci všude horlivě pátrají po koňských a hovězích mršinách, aby si ještě chvíli udrželi duši, která byla připravena odletět. Uprostřed těchto strastí byli vojevůdci nuceni vojsko rozdělit. Část ligistického vojska poslali k Trevíru, jinou k Lutychu. Císařské vojsko pak rozdělili na tři části: jednu svěřili staršímu Colloredovi, polnímu maršálovi, aby ji vedl k francouzským hranicím, druhou odvedl mladší Colloredo¹¹, polní podmaršálek, do Burgundska. Třetí si

ponechal Gallas. Náš pluk tehdy odešel s generálním strážmistrem Wanglerem do zimních kvartýrů. Zamířili jsme proto přímo do Bockenheimu¹², který byl nedávno po dlouhém sporu s Nasavskými přičleněn spolu s dvaceti čtyřmi vesnicemi vévodovi lotrinskému říšským komorním soudem ve Špýru. Potom jsme prošli Saarbrückenem; je to dosti rozlehlé město ležící na Sáře a je v něm skvostně vystavěný zámek, pozoruhodný znamenitými komnatami a sály. Setkal jsem se tu s urozenou paní Marií Alžbětou¹³, dcerou bádensko-durlašského markraběte, tehdy provdanou za hraběte nasavského. Mluvila velmi výmluvně latinsky, byla dobře vzdělaná i ve filozofických naukách a velmi umně skládala verše, k velkému obdivu našich vojáků.

Odtud jsme postoupili k Wallerfangenu¹⁴, který drželi Francouzi. Žádali jsme, aby nám městečko vydali, a když odmítli, dobyli jsme ho násilím a pobili všechny, kdo byli v posádce, do jednoho. Toto městečko nám bylo přiděleno za zimní kvartýr. Když je však náš plukovník pro nedostatek potravin odmítl a stěžoval si u Gallase na nedůstojnost té věci, dostal od něho přesto rozkaz to místo znovu přijmout.

Na konci tohoto roku nám bylo z Polska posláno na pomoc osm tisíc nejvybranějších vojáků. Jejich

⁵Snad Jošt Maxmilián z Gronsfeldu (1598 – 24. 9. 1662 Gronsvelt u Maastrichtu), generál Ligy a později bavorský polní maršál; příčina smrti neznámá. Není jisté, zda je míněn on, ani zda jde o vyslance mohučského kurfiřta, nebo o další osobu.

⁶Anne-François de Bassompierre, markýz de Removille (březen 1612 Removille – 30. 4. 1646 Staffelstein), synovec a kmoťrenec francouzského maršála François de Bassompierre. Po strýcově zatčení (1631) opustil Francii, roku 1632 se stal plukovníkem a brzy generálním strážmistrem vévody Karla IV. Lotrinského, roku 1633 přešel se zbytkem svých lidí do císařské služby. V březnu 1634 ho u Wattwilleru těžce raněného zajali Švédové; v září 1634 již bojoval u Nördlingenu, v dubnu 1635 se stal císařským generálním strážmistrem. V říjnu 1638 byl znovu zajat na Ochsenfeldu u Thannu a v únoru 1640 vyměněn. Zemřel na zranění utřené v souboji s císařským generálem Janem Zikmundem Mislíkem z Hiršova, s nímž se pohádal cestou z válečné porady.

⁷Johann von Götz (1599 Lüneburg – 6. 3. 1645), původně protestantský důstojník, od 1626 v císařské službě, od 1635 hrabě, později bavorský a císařský polní maršál; padl v bitvě u Jankova.

⁸Phalsbourg (Pfalzburg) v Lotrinsku, u přechodu přes Vogézy do Alsaska.

⁹Saverne (něm. Zabern) v Dolním Alsasku, sídlo štrasburských biskupů.

¹⁰Francesco del Carretto, markýz de Grana (1593/1594 Mantova – 1651 Madrid), císařský generál, později vyslanec v Madridu; příčina smrti se neuvádí.

¹¹Ztotožnění nejisté; patrně některý z příbuzných polního maršála Rudolfa Colloreda v císařské službě.

¹²Bockenheim (fr. Bouquenom, dnes součást Sarre-Union v Alsasku). Spor rozhodl říšský komorní soud ve Špýru, nejvyšší soud Svaté říše římské vedle říšské dvorské rady.

¹³Carve se patrně mýlí ve jméně: manželkou hraběte Viléma Ludvíka Nasavsko-Saarbrückenského (1590–1640) byla od roku 1615 Anna Amálie Bádensko-Durlašská (1595–1651), dcera markraběte Jiřího Fridricha.

¹⁴Wallerfangen (fr. Vaudrevange) na Sáře u dnešního Saarlouis, tehdy lotrinské městečko.

korouhve nesly tento nápis: „Veliký pták orel zahání velké nepřátele.“ Každý z těch vojáků byl ozbrojen dvěma šavlemi; jednu měl připjatou u vlastního boku, druhou u koňského sedla. V téže době nám bylo písemně oznámeno, že mezi Francouzi, Skoty a Angličany vznikla v Holandsku roztržka a že tam Francouzi utrpěli zjevnou porážku. Rovněž že Dunkerčané¹⁵ ukořistili Holanďanům dvě stě dvacet lodí. Dále že vévoda Roanhensis¹⁶, maršál francouzského krále v Itálii, bojoval proti Španělům nešťastně a byl nucen spolu s vynikajícím vojskem vyklidit vévodství parmské z francouzských rukou. Posledního prosince vytáhl polní podmaršálek Colloredo spolu s Mercym a Passampierem k Lucemburčanům, protože výmarský vévoda Bernard tam působil jakési nepokoje.

Vstup do roku Páně 1636

Na počátku roku 1636 náš vojevůdce, sevřen krajní nouzí, hledal všemi cestami, jak by se ubránil dvojímu nepříteli, hladu a Francouzům. Aby tedy přemohl ten první, napadl ty druhé, a když své vojsko odvedl k Thionvillu¹⁷, rozvinul je na břehu Mosely, u níž město leží. Tato řeka má své jméno od soutoku Mázy a Seille¹⁸. Máza totiž, jakmile vyvře z alsaských hor, teče rozmanitými oklikami až k městu Seille, které nese stejné jméno jako řeka, a tam se s říčkou Seille spojí; a aby nebyla Máza vůči původkyni jména Seille nevděčná, připojí její jméno ke svému a od té doby se nazývá Mosela.

Zatímco jsme se zde zdržovali, měli jsme velmi zarputilého protivníka v mlynáři, který bydlel u hranic. Mnozí ho pokládali za černokněžníka, já však soudím, že to byly plané domněnky, neboť se spíš domnívám, že všeho dosáhl vojenskou chytrostí. Když na různých místech způsobil vojákům mnoho škod, byl nakonec i on obklíčen sedláky a zabit. Náš generál dal u Thionvillu přes Moselu postavit lodní most, po němž přešlo celé vojsko. Když pak vše náležitě zařídil, odjel sám do Bruselu k Jeho Eminenci kardinálu infantovi, aby si vyžádal radu ve válečných věcech.

¹⁵Dunker, přístav španělského Nizozemí, byl základnou obávaných korzárů, kteří přepadali nizozemské lodi; číslo je nejspíš přehnané.

¹⁶Snad Henri de Rohan (1579 – 13. 4. 1638), hugenotský vévoda, roku 1635 francouzský velitel ve Valtellině, kde byl úspěšný; maršálem nebyl. V Itálii velel roku 1635 maršál de Créquy a Parma byla tehdy spojencem Francie. Rohan zemřel v opatství Königsfelden na mrtvici po zranění u Rheinfeldenu.

¹⁷Thionville (něm. Diedenhofen) na Mosele v Lucemburském vévodství, tehdy španělská pevnost.

¹⁸Carve se mýlí: Mosela pramení ve Vogézách a s Mázou nesouvisí; Seille se do ní vlévá u Met. Město Seille neexistuje.

Kapitola XVIII. – O počátku a příčinách války, kterou lotrinský vévoda vedl proti Francouzovi

Když francouzský král Ludvík XIII. viděl, že spojeneckému švédskému vojsku nemůže proti císaři náležitě poskytnout pomoc, pokud nezíská přes Lotrinské vévodství jistou a bezpečnou cestu do Německa, požádal nejprve obvyklým způsobem králů, totiž ozbrojenými prosbami, lotrinského vévodu Karla, třetího toho jména¹, aby mu na čas přenechal některá města ve svém vévodství. Velmi rozvážný vévoda viděl, že mu je bez zkázy celé vlasti nemůže francouzskému králi odepřít, a aby nezahubil sebe i své poddané zároveň, svolil k těmto požadavkům, ačkoli jako nanejvýš prozíravý kníže dobře prohlédl, kam se celá věc stočí.

Tím však Ludvíkovy pikle neskončily. Když viděl, že mu vévoda, o němž si nemyslel, že svolí, tak šťastně hned zpočátku postoupil svá města, odvážil se žádat víc. Povolal ho tedy k sobě a nařídil mu, aby složil zbraně, které se chopil za císaře Ferdinanda proti švédskému králi, jenž byl s Ludvíkem spojen smlouvou, a aby mu pro jeho vlastní bezpečnost i bezpečnost jeho lidí vydal Nancy, hlavní pevnost celého Lotrinska. Lotrinský vévoda mu se svou obvyklou vlídností odpověděl, že se to dá provést jen stěží; omlouval se lény², která držel od říše, a tím, že je proto jako věrný vazal povinen v nouzi přispět na pomoc svému lennímu pánovi. Pokud šlo o Nancy, velmi uhlazeně odprošoval Ludvíka Spravedlivého od tak zjevné křivdy. A když král stále naléhavěji trval na tom, že to tak chce mít, otevřeně a výslovně odmítl odpadnout od císařské strany, neboť jeho předkové odnepaměti vždy nábožně a neporušeně dodržovali smlouvy uzavřené s císaři.

Tato věc, která měla vévodovi Karlovi vynést chválu za věrnost, dala počátek francouzské nenávisti k lotrinskému rodu. Aby mezitím Francouz namluvil lidu, že má pro válku spravedlivý důvod, dal mezi lid rozšiřovat, že se Karel proti němu spíkl, že mu jako vazal francouzské koruny odpírá povinnou poslušnost a že navíc proti zákazu krále a proti zákonům království vnutil královu bratrovi³ za manželku svou sestru atd. Oblehl proto Nancy silným vojskem a po nějakém obléhání si je podrobil⁴.

Karel v té době zanechal svého bratra Mikuláše Františka⁵, kdysi kardinála svaté římské církve, aby za jeho nepřítomnosti spravoval vévodství s plnou mocí a aby kvůli zachování přátelství sjednal s francouzským králem neutralitu pro sebe a tehdejší své poddané podle jeho přání, a tak ho aspoň nějak usmířil. Ale ani to nedopadlo podle přání. Když totiž král dobyl města, držel nedávného kardinála i s jeho čerstvě oddanou chotí Klaudií⁶ v zajetí a pod důkladnou stráží je uzavřel v jejich vlastním domě. Když viděli, jak úzkostlivě jsou střeženi, a tušili, jak se věci mají, začali se spolu radit o tajném útěku. Přibrali pak do porady nejvěrnější dvořany a vážně se usnesli, že čestný útěk je třeba dát přednost potupnému zajetí, byť nespravedlivému. Odložili tedy vévodský šat, oblékli se do prostého selského oděvu, naložili si na záda koše na hnůj, jako by chtěli vynášet hnůj do vinic, velmi obratně vyklouzli a nejpřímějšími stezkami se vydali rovnou cestou do Itálie.

Neméně chytré si vymyslela lest k útěku Henrieta⁷, choť knížete z Phalsbourgu. Byl tehdy náhodou ve městě mladík z nejpřednější anglické šlechty, který se pro nebezpečnou bolest v noze zavázal slibem, že na několik dní navštíví posvátnou kapli Bohorodičky, proslulou zázraky. Ten tuto kněžnu ukryl ve svém

¹Carve se mylí: jde o Karla IV. Lotrinského (1604–1675).

²Lotrinské vévodství bylo samostatné, část jeho držav však byla léna říše, kdežto západní část vévodství Bar (tzv. Barrois mouvant) byla lénem francouzské koruny; odtud i francouzská výtky, že Karel jako vazal odpírá poslušnost.

³Gaston Orleánský (25. 4. 1608 Fontainebleau – 2. 2. 1660 Blois), mladší bratr Ludvíka XIII. S Markétou Lotrinskou se tajně oženil v Nancy 3. ledna 1632 bez králova svolení. Zemřel přirozenou smrtí v Blois, patrně na mrtvici (?).

⁴Ludvík XIII. táhl na Nancy v srpnu 1633; po smlouvě ze 6. září vstoupil do města 25. září 1633.

⁵Mikuláš František Lotrinský (1609 – 25. 1. 1670), mladší bratr Karla IV., od roku 1627 kardinál. V lednu 1634 se mu Karel vzdal vlády; Mikuláš František pak složil kardinálskou hodnost a 18. února 1634 se v Lunéville oženil se sestřenicí Klaudií. Po útěku žili manželé nakonec u císařského dvora ve Vídni. Zemřel přirozenou smrtí.

⁶Klaudie Františka Lotrinská (6. 10. 1612 Nancy – 2. 8. 1648 Vídeň), mladší dcera vévody Jindřicha II. Lotrinského a sestra vévodkyně Nikolý. Zemřela ve Vídni po porodu dvojčat.

⁷Henrieta Lotrinská (7. 4. 1605 – 16. 11. 1660), sestra Karla IV.; roku 1621 se provdala za Ludvíka z Guise, knížete z Phalsbourgu a Lixheimu, který zemřel už roku 1631 – v době útěku byla tedy vdovou.

voze, v němž jezdil, a odvezl ji ke kapli, kde byli připraveni koně, aby je oba dopravili na bezpečnější místa, totiž do Burgundského hrabství. Odtud se pak s nebezpečnou odvahou, ale velmi opatrně vydali přes Francii. Náhodou narazili na dva šlechtice, kteří tuto paní zdvořile pozdravili a poznali. Když viděla, že byla odhalena, uchýlila se k prosbám a žádala ty francouzské muže, aby jí jako ženě a kněžně neublížili a nevydali ji nepřátelům. Oni jí to slíbili a nechali ji bezpečně odjet do Bruselu.

Druhá sestra lotrinského vévody Markéta⁸, manželka bratra francouzského krále, se převlékla za muže a dostala se z Nancy do Thionvillu. Konečně paní Nikola⁹, manželka vévody Karla, byla odvezena do Paříže, kde je držena dodnes.

Když si francouzský král podrobil celé Lotrinské vévodství, dal ve městě Bar¹⁰ postavit bronzový sloup a vyrýt na něj důvod, proč byl vévoda postaven mimo zákon. V Nancy pak vydal a veřejně vyhlásil edikt, jímž zakázal, aby kdokoli, ať domácí, nebo cizinec, jakéhokoli stavu či postavení, napříště nazýval Karla lotrinským vévodou. Brzy nato se rozzuřil proti řeholníkům: mnoha z nich nařídil opustit Lotrinsko a ostatním přísně zakázal, aby se v celém vévodství napříště modlili za kohokoli jiného než za francouzského krále. Nakolik to bylo správné, nechť posoudí nestranní soudci věcí. Ze zprávy jistých a nanejvýš věrohodných mužů vím také, že totéž postihlo mnohé, kteří byli za švédské bouře vyhnáni z Německa do Francie: pohrozili jim okovy a žalářem a stanovili jim i jiné tresty, kdyby napříště veřejně přednášeli slavnostní církevní modlitbu za římského císaře, kterou přece i sami Francouzi tisknou ve svých misálech.

Dne 16. ledna¹¹ plukovníci Corpus¹² a Ludovicus, velitelé chorvatských pluků, s našimi dragouny statečně pobili sedm francouzských jezdeckých setnin a ukořistili sto padesát koní. Dne 30. téhož měsíce jsme vytáhli k Longwy¹³ a oblehli nedaleký hrad, opevněný francouzskou posádkou, a nedlouho poté jsme Francouze přinutili vyjednávat o kapitulaci. Kolem té doby se Mohuč, Koblenc a ještě další města vrátila pod císaře. Dne 27. února jsme dostali rozkaz napadnout Marville¹⁴. To dříve poslouchalo zčásti Španěly a zčásti Lotrinčana, nyní však jeho měšťané platili protivníkům daň a horlivě přispívali nepříteli. Když se však brzy nato poddalo naší zbraní, bylo mu uloženo zaplatit našemu generálovi Colloredovi čtyři tisíce zlatých štitových tolarů (říkáme jim dublony¹⁵) a každý týden tisíc říšských tolarů na vojsko. Dobyli jsme také město Arlon, které dostalo jméno po Luně, již tam kdysi domorodci postavili oltář; jeho pozůstatky jsou k vidění ještě dnes. Arlon se tedy jmenuje jakoby Ara Lunae, Lunin oltář¹⁶.

Začátek jara toho roku, stejně jako jeho další průběh, byl velmi krutý, takže voják, špatně oblečený, se sotva dokázal bránit zimě; mnozí si na ochranu před mrazem ovazovali kolem těla nevydělané kůže volů a vepřů. Na počátku jara Chorvati statečně napadli tři francouzské pluky a všechny je pobili, kromě několika málo předních mužů, které odvedli do zajetí. Také Poláci a Uhři získali bohatou kořist, ale jakmile se obohatili zlatem, odmítali bojovat, dokud Mercy nepostavil lodní most a nedonutil je všechny po něm přejít, aby podnikli výpad do Champagne a pustošili Francouze, o čemž bude řeč zanedlouho.

⁸Markéta Lotrinská (22. 7. 1615 Nancy – 13. 4. 1672 Paříž), sestra Karla IV. a druhá manželka Gastona Orleánského. Ludvík XIII. sňatek neuznal a pařížský parlament ho roku 1634 prohlásil za neplatný; uznán byl až roku 1643. Z Thionvillu odjela za manželem do Bruselu. Zemřela přirozenou smrtí.

⁹Nikola Lotrinská (3. 10. 1608 Nancy – 2. 2. 1657 Paříž), dcera a dědička vévody Jindřicha II., od roku 1621 manželka Karla IV., jemuž přinesla nárok na vévodství. Manželé se rozešli; Nikola žila v Paříži pod ochranou francouzského dvora a Karel se roku 1637 za jejího života oženil s Beatrix de Cusance, za což byl roku 1642 exkomunikován.

¹⁰Bar-le-Duc, hlavní město vévodství Bar (dnes Francie, dep. Meuse).

¹¹Carve tu bez upozornění přeskakuje od obsazení Lotrinska (1633–1634) do ledna 1636.

¹²Markus z Corpes (také Corpus, Korbitz aj.), plukovník chorvatského pluku o asi deseti setninách, po Holkově smrti v Piccolominiho armádě pod velením Isolaniho; podle dobových zpráv vyučený krejčí, rodem snad Chorvat, podle jiné zprávy ze Španělska. Datum narození není známo; zemřel 19. 7. 1638 u Benfeldu v Alsasku, okolnosti smrti nejsou známy (snad padl).

¹³Longwy, pevnost na lotrinsko-lucemburském pomezí (dnes Francie, dep. Meurthe-et-Moselle).

¹⁴Marville (dnes Francie, dep. Meuse) patřilo ke společnému panství Lotrinska a španělského Lucemburska.

¹⁵Lat. scuta aurea, zlaté mince (šp. escudos, fr. écus); dublon byla dvojnásobná zlatá mince.

¹⁶Lidová etymologie; Arlon (dnes Belgie, provincie Lucembursko) se v římské době jmenoval Orolaunum.

Kapitola XIX. – O postupu našich proti Francouzům

Náš pluk dostal rozkaz střežit přístup k mostu, dokud nepřejde celé vojsko, a za tím účelem narychlo navrší obrovský a bezpečný val proti náporu nepřátel, kteří nám hrozili. Když však Poláci prohlásili, že nemohou a nechtějí bojovat, nebude-li jim vyplacen žold, a dokonce ustupovali zpět do svých dřívějších zimních táborů, byl náš pluk nucen v hluboké noci se dát na útěk a most za sebou zničit: zapálil na něj naházené otýpky a fošny shodil do Mosely. Odtud jsme spěchali do Arville, na čas jsme se tam usadili a odtamtud jsme Francouzům způsobili mnoho škod.

Nelze ani vypovědět, jak ukrutně řádili naši Chorvati a dragouni v těchto končinách: pálili vesnice, které jim přišly do cesty, plenili města, vraždili bez rozdílu urozené i neurozené, unášeli šlechtičny a Bohu zasvěcené panny ke svému chtíči, brali nespravedlivou kořist, znesvěcovali kostely zasvěcené svatým – stydím se to říct. Myslím, že ani sami Turci a Saraceni nemohli nikdy křesťanům způsobit horší škody. A co je nejvíc k ošklivosti, vojáci to všechno páchali beztrestně, a to jistě z povolnosti těch, kdo vojsku veleli s nejvyšší pravomocí: ti, jen aby se sami obohatili, si vůbec nedělali hlavu z toho, zda voják bojuje právem, či neprávem, a příliš se nestarali ani o to, zda kořist pobrali přátelům, nebo nepřátelům. Proto naše vojáky brzy a nikoli loudavým krokem stihla Boží odplata a rukou nepřítele je zahнала zpět do míst, odkud jsme vyšli a kde panoval nepopsatelný nedostatek potravin. Také sedláci byli proti nám nepřátelsky naladěni a mnohé z nás zabíjeli, zčásti ze zálohy, zčásti otevřeným násilím, a kde jim chyběly zbraně, vedli selskou při kůly a kolíky.

Dne 24. března, když se lotrinský vévoda opět kvůli jednáním odebral do Bruselu, napadli Francouzi nedaleko Luyr polního podmaršálka Colloreda mladšího. Ačkoli se Colloredo tehdy ukázal jako statečný muž, dlouho odrážel útok a odporoval nepříteli a sám vždy bojoval v první řadě, přece byl po rozprášení svého vojska zajat a odvezen do Paříže. Tohoto roku také zemřelo hladem přes dvacet tisíc vojáků. A takový byl tehdy způsob boje, že celá vojska, která nepříteli ani neviděla, byla rozprášena jakoby jediným závanem. Dne 10. dubna byli naši vysláni, aby obsadili přístup u Met, ale nedlouho nato se museli vrátit, ne bez ztrát a hanby.

Nedaleko odtud se vzbouřilo a chopilo zbraně dost sedláků; ti z lesů a ze záloh obtěžovali vojáky a často odnášeli bohatou kořist. Aby mohli loupit tím bezpečněji, zakopali veškerý svůj majetek na hřbitově a vedle postavili dřevěný kříž, aby nikoho nenapadlo, že se tam skrývá něco jiného než mrtvola. Chorvati dlouho nelibě snášeli jejich drzost a beztrestné loupežnictví; nakonec se sešikovali, velkou silou se na ně vrhli, část sedláků pobili a část zajali. Když pak chtěli vyplnit jejich domy, nenašli nic než holé stěny bez jakýchkoli zásob. Některé proto odvěkli k výslechu a tvrdě trestali ty, kdo zarytě mlčeli. Ti však vydrželi mnohá a nejkřutější muka a zachovali mlčení s takovou vytrvalostí, že se o jejich pokladech a kořisti nedalo zjistit vůbec nic. Až nakonec přinutili ke zradě jednu ubohou ženu tím, že ji napojili onou strašlivou tekutinou, kterou podle vynálezců, Švédů, nazývali švédským nápojem¹. Ten nápoj (je hrozné to vyslovit) se podával zhruba takto: sedláka položili naznak a mezi zuby mu vložili kolík, který mu držel ústa doširoka otevřená; pak mu tak dlouho lili do úst vodu, dokud se mu břicho nenafouklo jako buben a on se buď neudusil, nebo neprozradil ukryté peníze. Takovou nelidskost a ukrutnost nechávám zbožnému čtenáři, aby ji zošklivil a proklel.

Tohoto roku se mezi mnohými povídalo – ať odpovědnost za to nesou ti, kdo to tvrdí –, že Francouzi ve Verdunu nanejdůležitěji potupně přibíli císařovu podobiznu na kříž čili šibenici. Já tomu ovšem nevěřím: kdo by uvěřil, že by nejkřesťanštější král² dovolil svým poddaným beztrestně spáchat tak velkou křivdu na tak výtečně katolickém panovníkovi?

Dne 1. května okusila jedna setnina ze Sebachova pluku vítězná zbraně Francouzů. Lotrinský vévoda začal obléhat Lutych, ovšem bez jakéhokoli úspěchu, neboť měšťané měli převahu jak silou, tak bezpečností svého místa. Mezitím kolem 9. července³ přitáhl vévoda Bernard Sasko-Výmarský

¹Tzv. Schwedentrunk, mučení vodou, jímž vojáci všech stran vymáhali na sedlácích ukryté peníze; Švédové ho nevynalezli, jen se k nim jméno přichytilo.

²Lat. Rex Christianissimus, tradiční čestný titul francouzských králů.

³Bernard a La Valette oblehli Saverne už v červnu 1636 a posádka kapitulovala v polovině července; „červenec“ je tu

s francouzským kardinálem de La Valette s velmi silným vojskem k alsaskému Saverne a zároveň dopravili zásoby do Hagenau⁴, které jich naprosto postrádalo; přišli v pravou chvíli, protože tam narůstal velký hlad.

My jsme dostali rozkaz táhnout směrem k Lucemburku. Když nám v tom chtěl zabránit jeden významný nepřátelský oddíl jízdy, vrhli jsme se na něj odhodlaně a co nejrychleji ho obrátili na útěk. Naši jej pronásledovali až k rozvalinám jakéhosi kostela, odkud se proti nám krvavě bránil. Když jsme však na něj zaútočili ještě prudčeji a pustili do toho oheň, raději chtěl zemřít, než se nám vzdát. Několik málo mužů z onoho oddílu vlezlo do velmi prostorné jeskyně a odtamtud zuřivě bojovali, dokud všichni nepoložili život ve vlastní krvi.

Téhož času odehnali Francouzi u Ivodia⁵ Polákům dobytek a hned při prvním výpadu jim také vyrvali dvě korouhve. Poláci tuto hanbu nesnesli, sebrali síly, vzchopili se a znovu na Francouze vpadli; pobili jich čtyři sta a přivezli do tábora tři prapory i s praporečnický, jednoho majora a několik kapitánů.

Mezitím vytáhl Mercy s osmi tisíci muži, aby výmarskému vévodovi zabránil v obléhání Saverne. Dne 17. narazil na dvě stě Francouzů, kteří na polích sháněli píci, a odvedl je i s koňmi do svého tábora. Dne 19. téhož měsíce chystají Poláci nový výpad proti Výmarským, šťastnou odvahou jich několik pobijí a zajmou asi dvacet vojáků nikoli nejnižšího postavení. Tímto úspěchem ještě povzbuzeni vytáhnou 23. téhož měsíce znovu a odvedou s sebou čtyři sta koní.

Vévoda Bernard, nijak nevyveden z míry těmito drobnými porážkami, pokračuje v tuhém obléhání; proto jsou z irských pluků vyslány dva na pomoc těm, kdo u Saverne útočili na nepřítele. Rovnou středem nepřátelských táborů jsme tedy spěchali nejprve do Saarbrückenu, odtud do Homburgu⁶, pak přes Kaiserslautern do Neustadtu, ležícího v Dolní Falci⁷, a odtud jsme dlouhými pochody pospíchali do Landau. Ačkoli jsme se zde dozvěděli, že Gallas má nedaleko Štrasburku silné vojsko a nedaleko odtud postavil lodní most, Saverne přesto buď nemohl přijít na pomoc, nebo to zanedbal.

Mezitím nepřítel strašlivě buší do hradeb a dodává svým naděje, že město dobudou útokem. Když tu Irové viděli, že městu hrozí nebezpečí, udeří statečným výpadem na nepřítele. Při tomto výpadu se znamenitě osvědčili Butlerovi muži; vedl je tehdy náhodou plukovník Mulheim a s ním s neméně odhodlanou myslí šli přímo na nepřítele kapitáni Stivin, Alexander Mac Daniel⁸ a Petr Geraldin. Z nepřátel padlo asi dvě stě mužů, z toho dvacet důstojníků, mezi nimi generál Hepburn⁹, Skot, a hrabě hanavský¹⁰; i sám vévoda Výmarský byl lehce zraněn do ruky.

Obyvatelé Saverne tehdy ještě nepomýšleli město vydat, kdyby je bídný a ohavný hlad nedonutil ke kapitulaci i proti jejich vůli. Když tedy došly všechny zásoby, takže se pro vyčerpání sil už nemohli dál bránit, a viděli, jak houževnatě nepřítel v obléhání vytrvává, dohodli se 15. července, že město vydají za těchto podmínek:

I. Že odtáhnou s rozvinutými prapory.

II. Že každý smí odvézt svá zavazadla.

III. Že budou vojenským způsobem, se zbraněmi připravenými k boji, bez úhony dovedeni do

patrně omyl za červen.

⁴Hagenau (něm. Hagenau) v Dolním Alsasku, dnes Francie.

⁵Snad Ivois, dnes Carignan v Ardenách (Francie).

⁶Homburg v dnešním Sársku.

⁷Rýnská (Dolní) Falc, území falckého kurfiřtství na středním Rýně.

⁸Irský kapitán (hejtman) Butlerova pluku, snad totožný s Denisem (Dionysiem) MacDonnellem, zvaným též MacDaniel, který v únoru 1634 v Chebu střežil městské brány, podílel se na zabití Valdštejnových důstojníků a odnesl Butlerovu zprávu do Vídně; Carve ho však nazývá Alexandrem (?). Životní data nejsou známa.

⁹Sir John Hepburn (asi 1598 Haddington – 1636 Saverne), skotský katolík, dříve plukovník ve švédských službách a velitel skotské „zelené brigády“, od roku 1633 ve francouzských službách jako maréchal de camp. Padl u Saverne 8. (podle jiných zpráv 21.) července 1636, zasažen kulkou do krku; pohřben v katedrále v Toulou.

¹⁰Jakob Johann hrabě Hanau-Münzenberg (28. 7. 1612 – 19. 6. 1636 u Saverne), nejmladší bratr vládnoucího hraběte Filipa Mořice, od 1634 ve francouzských službách, 1635 regent hrabství; padl při obléhání Saverne, když se snažil zachránit raněného hraběte z rodu La Guiche, velitele francouzského pomocného sboru.

Gallasova tábora.

Posádka se bránila opravdu slavně: osm útoků statečně odrazila a nepřítel při nich utrpěl těžké ztráty. Ačkoli Saverne pro císaře neudržela, získala nesmrtelnou slávu. Kolem 23. července navštívil náš tábor uherský a český král Ferdinand III. a celé vojsko ho pozdravilo trojí salvou z velkých i malých hlavní. Když vše náležitě uspořádal, vrátil se do Bádenského markrabství. S ním odešel Lamboy¹¹, muž statečný jako málokdo a ve válečných věcech nadmíru zkušený, který vedl pět pluků, mezi nimi pluk Jakuba Gordona. Tento Lamboy se pak brzy se svými odebral k Breisachu a spojil se s Reinacherem, který zmoženým vojákům štědře, jak jen mohl, poskytl zásoby na tři dny.

¹¹Vilém (Guillaume) z Lamboy (1590 Kortessem v dnešní Belgii – 12. 12. 1659 Dymokury), císařský generál, tehdy generální strážmistr. Roku 1634 stál při císaři proti Valdštejnovi a dostal z valdštejnských konfiskátů panství Hostinné; 1635–1636 obléhal Hanau. Roku 1642 byl u Kempeny poražen a zajat, později polní maršál. Zemřel na svém zámku v Dymokurech.

Kapitola XX. – O našem dalším postupu proti Francouzům

Z Breisachu jsme se, zásobeni, jak bylo řečeno, na tři dny, vydali přes Dann¹ do Burgundského hrabství. Burgundané nás jako nové hosty přijali opravdu nanejvýš štědře a ze všeho majetku svých poddaných nám nechtěli zapovídat a zavírat nic kromě kostelů a mlýnů. Burgundské hrabství je ostatně úrodné na všechno možné a oplývá vínem i obilím. Zatímco jsme tu chvíli odpočívali, naši Chorvati číhali v lese v záloze na Francouze. Když je spatřili, jak s velkou prudkostí táhnou proti nám, nečekaně je napadli zezadu a pořádně je „přivítali“: většinu pobili, ostatní zajali. Odtud nás vedli dobýt hrad Balansana, který jsme po překonání jistých obtíží 11. srpna vyrvali Francouzům.

Protože už nic jiného nebránilo tomu, abychom spojili své síly s burgundskými, sestavili jsme vojsko o pětadvaceti tisících mužů. Dne 23. srpna k nám přitáhl Jeho Jasnost vévoda lotrinský se čtyřmi tisíci vojáky, aby se ujal vrchního velení nad celým vojskem. Nanejvýš uctivě jsme ho pozdravili slavnostní střelbou z děl a on nám zase slovy i gesty, s kloboukem stále v ruce, projevoval tu největší vlídnost.

Dole, burgundské město² proslulé jak opevněním všeho druhu, tak vzdělaností, tehdy obléhal francouzský princ Condé³ se znamenitým, vybraným vojskem a proti němu jsme se chystali do boje. Když se však dozvěděl, že naše síly jsou větší, než se domníval, usoudil, že čekat by nebylo bezpečné. Zapálil stany, zrušil tábor a unikl útekem sice hanebným, ale bezpečným. Naši by protivníky velmi rádi pronásledovali, ale vinice, jimiž procházeli, jim bránily v rychlém postupu, a tak museli svůj zápal, byť velmi neradi, krotit. Francouzi obléhali toto město celé tři měsíce s obrovskými náklady, ale za celé to obléhání nevykonali téměř nic chvályhodného ani pamětihodného a místo slávy si odnesli největší hanbu.

Po zrušení obležení část našeho vojska postoupila dál do Francie a část zůstala v Burgundsku, připravena na cokoli. Aby však úplně nezahálela, rozprášila 22. srpna dokonale sedm francouzských jezdeckých korouhví. Lamboy přemostil řeku a převedl po mostě své vojsko směrem ke Gray⁴. Gray je město ani ne tak rozlehlé jako dobře opevněné a schopné zlomit zuřivost rozběsněných nepřátel. Zatímco jsme tu stáli, způsobili jsme nepříteli tu i tam mnoho škod, až nám bylo 11. září nařízeno zrušit tábor a spojit naše síly s Gallasovými. Gallas totiž zamýšlel zatlačit Výmarského i s kardinálem La Valettem hlouběji do Francie, aby se nemusel obávat žádného vojska v zádech.

Na tomto pochodu se jeden Chorvat nevím jakým řízením osudu dostal sám samotinký do rukou burgundských sedláků. Ti ho o všechno obrali a zaživa zakopali. O tři dny později šli tím místem naši dragouni, a když tam uviděli neobvyklý, čerstvě navršený hrob, domnívali se, že jsou v něm zakopány nějaké cennosti. Odházeli hlínu a narazili na Chorvata, který ještě nebyl mrtvý. Zvedl ruku a prosil, aby mu pomohli vstát, a hned se zeptal, jaký je den.

„Pátek,“ odpověděli naši. „Opravdu?“ řekl. „Pak jsem v tomhle žaláři strávil už třetí den. Byla totiž středa, když mě ti nejhorší lotři, sedláci, zaživa dopravili do příbytku mrtvých.“

Dne 27. téhož měsíce jsme dorazili ke Gallasovým vojskům a hned nazítří, 28., jsme vytáhli proti Francouzům, kteří se nacházeli nedaleko od nás. Jakmile se však o našem příchodu dozvěděli, rozprchli se strachy. Zatímco jsme tu čekali na markýze de Grana s děly, naši při různých výpadech přivedli do tábora řadu zajatých nepřátel. V předvečer svátku svatého Michaela archanděla⁵ přišla zpráva, že markýz de Grana je na místě. Gallas proto přímo o svátku archanděla svolal všechny generály a důstojníky

¹Snad Thann v Horním Alsasku (dnes Francie).

²Dole, tehdy hlavní město španělského Burgundského hrabství (dnes Francie, dep. Jura). Condé ho obléhal od konce května 1636; obléhání bylo zrušeno 15. srpna – tedy po necelých třech měsících a ještě před příchodem lotrinského vévody (23. srpna).

³Jindřich II. Bourbon, princ de Condé (1. 9. 1588 – 26. 12. 1646 Paříž), první princ královské krve, otec Velkého Condého. Zemřel v Paříži po nemoci.

⁴Gray na řece Saôně ve Franche-Comté (dnes Francie, dep. Haute-Saône).

⁵

a pozval je na mši svatou a na kázání, které měl jeden otec z Tovaryšstva Ježíšova. Ten mluvil o boji svatého Michaela proti andělům, kteří se vzbouřili v nebi, vyvodil z toho přirovnání a všechny vybízel, aby statečně bojovali za Boha a za císaře. Potom se hned vytáhlo proti nepříteli, neboť rozkaz uherského krále naléhal, aby se věc rozhodla bitvou.

Dne 6. října se vévoda Výmarský rozhodl napadnout Chorvaty, ale nešťastně: naše vojáky zastihl proti svému očekávání ve střehu, a porážku, kterou chystal Chorvatům, utrpěl sám. Chorvati tehdy pobili mnoho nepřátel a zajali dva kapitány s jezdci a osmačtyřicet koní. Po této porážce se Výmarský obrátil ke lsti. Vyslal proti chorvatskému táboru ze dvou různých stran dvě korouhve. Když jedna z nich vyrazila na Chorvaty, ti se, nečekající žádné nebezpečí z druhé strany, celou silou obrátili tím směrem. Zatímco nepřítel neopatrně a příliš daleko pronásledovali, vtrhla z jiné strany druhá korouhev a odvedla všechny jejich vozy a zavazadla. Mezitím mnozí hodovali a obětovali Bakchovi. Když však naši tu lest později prohlédli, dávali si na nepřítel čím dál větší pozor a neodvažovali se vytáhnout do pole, dokud nepřijdou Piccolomini a Jan z Werthu.

Mezitím přispěchal markýz ze Saint-Martin s generálním strážmistrem Butlerem, s osmi tisíci vojáky a dvanácti děly. Nepřítel, zpravený o jejich příchodu, zrušil tábor a odtáhl jinam. Dne 20. října jsme ho potichu, bez troubení a bubnování, pronásledovali v plné, sešikované bitevní sestavě, v počtu zhruba čtyřiceti tisíc vojáků, a to přibližně v tomto pořádku. V čele šiku šly čtyři pluky, za nimi pěchota, sevřená z obou stran početnou jízdou. Vpravo i vlevo následovala těžká děla, celkem sto třicet, a jejich střed drželo několik pluků.

Takto jsme postupovali a 24. téhož měsíce jsme přišli k městečku Mirbo⁶, které patří markýzi de Mirbo. Protože se tamní francouzská posádka nechtěla vzdát, dobyli je Butler a Wangler útokem a pobili všechny kromě těch, kdo se uchýlili na hrad; těm slíbili, že je ušetří, pokud se vzdají. Dne 25. téhož měsíce zachytili naši Chorvati posla s dopisy francouzského krále kardinálu La Valettovi. Téhož dne dostali všichni dragouni rozkaz následovat vévodu lotrinského, který je 29. k večeru přivedl k městu, jež Francouzi nazývají Saint-Jean-de-Losne⁷.

Dne 1. listopadu v první hodině noční jsme napadli Francouze na jejich baštách a se šťastným výsledkem je odtud vyhnali. Pak jsme bojovali dál a těžkými děly bili do hradeb, dokud se nerozvedlo. Útok tehdy náhodou vedl a stále v první linii bojoval generální strážmistr Enckeferth⁸, voják opravdu mužný. Svou přítomností tak povzbuzoval vojáky, že s pohrdáním smrtí šplhali na bašty, jako by byly naše. Když bylo toto všechno překonáno, znovu se bilo do hradeb, a to od časného rána až do třetí hodiny odpolední; následující noc jsme však strávili v klidu. K večeru však byla naše děla odvezena jinam a odvoláni byli všichni dragouni kromě Irů a Skotů, kteří byli vystaveni největšímu nebezpečí. Zda se tak stalo z nenávisti k cizímu národu, nebo z nedbalosti a zapomnění, není jasné. Jisté je, že na tomto stanovišti bojovali tak mužně, že si zasloužili mít za diváky ty nejpřednější muže: samotného Gallase, vévodu lotrinského, florentského a portugalského⁹, Colloreda, markýze de Grana, hraběte z Rippergu, barona de Suys, Lamboye, Fernamonta a Mercyho. Nakonec jim byl, jak se má za to, na rozkaz vévodu lotrinského poslán na pomoc plukovník Verni¹⁰ se dvěma jezdeckými korouhvemi, a s jeho pomocí nepřítel odrazili, ne však bez těžkých ztrát. Nesmrtelnou slávu si tehdy získal Walter Devereux, který tam velel. Jeho statečnost s ním sdíleli plukovníci Worlochi a Salomon de la Merville, podplukovníci Desmond, Jakub Gordon a Florin Fürstenau, major Jan Jindřich Gall a kapitáni Stevin a Robert Purcel, vesměs Irové.

⁶Snad Mirebeau-sur-Bèze v Burgundsku (dnes Francie, dep. Côte-d'Or); podle francouzských zpráv padlo 23. října 1636.

⁷Městečko na Saôně v Burgundsku. Se slabou posádkou odolalo útokům od 25. října do 3. listopadu 1636 a vysloužilo si přezdívku Belle-Défense (Krásná obrana).

⁸Patrně Adrian z Enkevortu (20. 8. 1603 Diest – 3. 6. 1663), císařský generál z Brabantu, generálním strážmistrem od roku 1636, později polní maršál. Jako místo smrti se uvádí Vídeň i Ledec nad Sázavou.

⁹Duarte z Braganzy (1605–1649), bratr pozdějšího portugalského krále Jana IV., od roku 1634 v císařských službách; vévodou nebyl, Carve mu titul přisuzuje mylně. Po odtržení Portugalska od Španělska (1640) byl roku 1641 v Řezně zatčen a vydán Španělům; zemřel ve vězení na milánském hradě.

¹⁰Snad lotrinský plukovník Vernier, velitel kyrysnického pluku, zajatý spolu s Bassompierrem v bitvě na Ochsenfeldu u Thannu (15. 10. 1638) (?). Bližší údaje se zjistit nepodařilo.

Potom se Gallas rozhodl toto obléhání ukončit, a s jakým zmatkem, tomu se ani nedá uvěřit. Když nepřítel viděl, že se naši vracejí, odkud přišli, s velkou odvahou je pronásledoval a silně na ně dorážel. Nakonec se však po dlouhém, nerozhodném boji Francouzi dali na útěk a naši rozbili tábor, či spíše stále ležení, u Mirbo.

Kapitola XXI. – O dalších taženích proti Francouzům

Po dobu, co jsme stáli u Mirbo, se nepodniklo nic pamětihodného, jen se obě zneprátelená vojska navzájem ostřelovala z děl. Museli jsme tu snášet krajní nouzi. Na její zmírnění bylo právě vhod přivezeno 20. listopadu sto vozů naložených zásobami. Poslal je Gallas, pohnut soucitem s vojáky, kteří všude slábli hladem, aby se vojsko aspoň trochu posílnilo. Jak nespravedlivě se tu burgundští sedláci chovali k našim vojákům, by mi nikdo nevěřil, ačkoli to tvrdím jako očitý svědek. Vojákům, kteří jim před několika měsíci přinesli záchranu, se odvděčili smrtí, a to násilnou, takže nešetřili ani předními muži vojska, pokud jim některý padl do rukou. Tak už to chodí: dobrodiní kdysi prokázaná se lidem zprotiví, kdežto po těch, která mají teprve přijít, prahnou s mnoha prosbami.

Zde jsme se dozvěděli o Hatzfeldtově¹ porážce, kterou mu u Wittstocku² uštědřil Banér³; zda neprávem, či vinou nedbalosti, nevím. To byl důvod, proč jsme museli ustoupit. Přišla také zpráva o korunovaci Ferdinanda III. římským králem⁴; jakou radost ta událost ve vojsku vyvolala, pero stěží vylíčí. Tak radostná zpráva byla ostatně oslavována i ve Španělsku: jakmile totiž Jeho Osvícenost hrabě ze Schönbergu, císařský vyslanec u Španělů, přinesl tuto nečekanou novinu ke královskému dvoru, dal král hned neobvyklým způsobem najevo svou radost, nechal propustit z pout dokonce i zajatce zvučných jmen, zapálit slavnostní ohně a rozhodit mezi lid na dva tisíce dukátů.

Nedlouho poté jsme museli s celým vojskem táhnout do Německa, za krutého mrazu a v hlubokém sněhu, v němž nemálo vojáků, už napůl mrtvých hladem, vypustilo duši. Když jsme 8. února 1637 přecházeli Černý les (Němci zvaný Schwarzwald), zavedla mě cesta do kláštera cisterciáckého řádu. V jeho kostele jsem viděl po každé straně dvanáct sloupů ohromné výšky, vytesaných z jediného kusu kamene. Viděl jsem tam také volskou kůži visící z kostelní klenby; říkalo se, že je to kůže toho kusu dobytka, který ty sloupky kdysi na to místo přivezl. Ta kůže byla, přiznávám, tak široká, že bych nevěřil, že je něco takového možné, kdybych ji neviděl na vlastní oči. Zda však síla jednoho jediného vola stačila k utažení takové tíhy, za to ať ručí ti, kdo to tvrdí.

Odtud jsme se 17. února vydali k „prameni spásy“, totiž do Heilbronn, kde jsme spatřili Jeho Eminenci pana kurfiřta mohučského, portugalského prince, markýze de Grana a generála Geleena⁵. Pak jsme táhli do Frank. Cestou přišla zpráva, že bylo pobito patnáct hesenských korouhví a zachyceno tři sta vozů naložených zásobami, které Hesensští posílali na pomoc pevnosti Ehrenbreitstein⁶. Nedlouho nato přišla i zpráva, že tuto tak důležitou pevnost dobyl Jan z Werthu. Pevnost leží u významného města Koblenz, které má jméno podle soutoku Mosely a Rýna.

Banérovo vojsko po nedávno vybojovaném vítězství sužovalo široko daleko celé Franky, k velikému strachu jejich obyvatel. Dostali jsme tedy rozkaz vytáhnout tam a zkrotit lupiče, kteří všude ohrožovali cesty. Sotva se nepřítel dozvěděl o našem příchodu, stáhl se přes Durynský les do Erfurtu.

Tohoto roku 1637, dne 15. února, zemřel císař Ferdinand II., hodný věčné paměti i delšího života. Dlouho zkoušen mnoha pohromami, dožrál pro nebe; ve všech protivenstvích byl věrným služebníkem Božím, mužem nanejvýš bezúhonného života a výjimečné moudrosti. Kdyby ho nebe této zemi nezávidělo, bezpochyby by mu bylo náleželo vládnout navěky na římském trůně. Ve Vídni v Rakousích mu byly vypraveny velkolepé zádušní obřady v chrámu otců Tovaryšstva Ježíšova, které, stejně jako celé Tovaryšstvo, vždy miloval jako své syny.

¹Melchior z Hatzfeldtu (20. 11. 1593 – 9. 1. 1658 Powitzko ve Slezsku), císařský polní maršál; roku 1645 zajat u Jankova. Zemřel přirozenou smrtí.

²Bitva u Wittstocku v Braniborsku 4. října 1636 (24. září st. st.): Banér porazil spojené císařsko-saské vojsko; Švédové se tím po porážce u Nördlingenu (1634) znovu prosadili v severním Německu.

³Johan Banér (23. 6. 1596 Djursholm – 10. 5. 1641 st. st. Halberstadt), švédský polní maršál a vrchní velitel švédského vojska v Německu. Zemřel na nemoc (uvádí se onemocnění jater).

⁴Ferdinand III. byl zvolen římským králem 22. 12. 1636 (srov. s. 4) a v Řezně korunován koncem prosince 1636.

⁵Gottfried Huyn z Geleenu (asi 1598–1657), rodák z Limburska, bavorský a císařský generál, později polní maršál; roku 1645 zajat u Alerheimu.

⁶Ehrenbreitstein, pevnost trevírského kurfiřta na pravém břehu Rýna naproti Koblenzi, od roku 1632 s francouzskou posádkou. Carve předbíhá: Jan z Werthu ji po dlouhé blokádě získal až v červnu 1637.

Zmínění otcové postavili uprostřed chóru před oltářem mimořádnou a velmi nákladnou stavbu, hodnou tak velkého císaře, které se říká *castrum doloris*. Tuto stavbu, stejně jako celý nově postavený chrám, potáhli černým sukem a vyzdobili rozmanitými malbami a důmyslnými emblémy.

Zatímco jsme pobývali ve Frankách, připadla ve fuldském kraji našim kapitánům Stevinovi, Purcelovi a Geraldinovi jedna ves. Uteklo se do ní tři sta sedláků, dobře vyzbrojených motykami a podobnými zbraněmi, jaké komu vtiskl do ruky slepý vztek, aby naše, kteří se tam blížili, nepustili dovnitř. Když o nich kapitáni zpravili plukovníka, dostali na pomoc Chorvaty. Ti sedláky, kteří neústupně trvali na svém, obklíčili, část jich pobili a část odvedli do zajetí; po čtrnácti dnech vězení byli však na přimluvu würzburgského knížete⁷ propuštěni. Frankové jsou sice většinou katolíci, přední šlechta mezi nimi se však drží luterského učení. Odtud pochází, že když byly nedávno statky šlechticů zapsány do císařského fisku, páni přešli k saskému kurfiřtovi a ke Švédovi.

V březnu byl ve fuldském opatství takový nedostatek všeho, že lidé nepohrdli ani zdechlými koňmi a psy. A přesto jsme právě tady po tolika rozličných službách prokázaných císaři museli zimovat, a to ne z vůle císaře, který nám byl nanejvýš nakloněn, nýbrž z hanebné závisti těch, jimž je svěřena veškerá péče. Ani tu jsme však nezůstali dlouho. Kolem 11. dubna nás totiž povolali do Hesenska, kde nás sedláci všelijak sužovali, my jsme se však vždy snažili mít nad nimi navrch. Dne 16. jsme pod vedením generála Geleena, muže nanejvýš mírného a císaři nesmírně věrného, přišli do Memingy⁸ a odtud jsme pak postupovali dál do Saska.

⁷Franz z Hatzfeldu (13. 9. 1596 Crottorf – 30. 7. 1642 Würzburg), kníže-biskup würzburgský (od 1631) a bamberský, bratr polního maršála Melchiora z Hatzfeldtu. Zemřel na mrtvici.

⁸Snad Meiningen v Durynsku; švábský Memmingen do cesty z Frank do Saska nezapadá.

Kapitola XXII. – O našich úspěších v Hesensku a v jiných částech Dolního Německa

Po dlouhém putování, při němž jsme urazili nesmírně dlouhé cesty a protáhli řadou knížectví, jsme se 14. dubna 1637 znovu vrátili do Hesensku. Když totiž naši za šťastných znamení pobili dvanáct nepřátelských jízdních setnin z Banérova vojska, vytáhli jsme na rozkaz našeho generála Geleena do hrabství Hohnstein¹, abychom si tam na čas odpočinuli. Šli jsme přes Göttingen (kde nedávno švédský voják stáhl zaživa z kůže řeholníka, ještě dýchajícího) a Duderstadt. Tady naši Chorvati při různých výpadech pobili mnoho nepřátel.

Dne 28. dubna se nám u Bleicherode ukázalo znamení: v nočních hodinách se ve vzduchu zjevil bílý kříž podivuhodné velikosti. Sběhlo se, aby se na něj podívalo, velké množství lidí obojího pohlaví, každého věku a stavu, učených i neučených, a každý o té věci vyslovil svůj názor podle své povahy a důvtipu: jedni z toho věštili dobro, jiní zlo.

Když jsme tam několik málo dní pobýli, dostali jsme rozkaz přesunout se spěšně, pochodem ve dne v noci, do Wanfriedu² a obsadit to místo, které nepřítel nedlouho předtím opustil značně pobořeně. Jakmile je náš voják převzal, bez velké námahy je opravil. Tady se nepřítel poprvé obrátil proti našim Chorvatům. Ti se mu však statečně postavili a 2. května přivedli do našeho tábora jednoho kapitána spolu s šedesáti dalšími zajatci a stem koní. Na tom místě jsme také museli svádět tuhé boje s hladem: lidem i dobytku se nedostávalo potravy, a tak se musela spást nezralá úroda. Chorvati mezitím pokračovali ve svých obvyklých výpadech a mnohokrát přivedli od nepřítele sto nebo dvě stě zajatců, takže celé nepřátelské vojsko bylo nuceno zachraňovat se co nejrychlejším útekem. Tehdy jsme mohli celého nepřítele pohodlně zničit, ale generálové, podle jejichž rozhodnutí se mělo bojovat, byli od nás příliš daleko a dopisy nebylo možné doručit tak rychle, takže nejlepší příležitost pomalu unikla.

Nepřátelé však při útěku vpadli do Wahlova pluku³ a jednu setninu téměř úplně zničili.

Dvacátého května jsme vytáhli z tábora, minuli Mühlhausen a Langensalzu a dvacátého třetího jsme konečně dorazili do Erfurtu. Nedaleko odtud byl Druckmüller⁴ s Chorvaty a kyrysníky. Ten jediným útokem napadl nepřítele, s dobrým výsledkem čtyři sta zajal, šest set pobil a spolu s vozatajstvem přivedl do našeho tábora dvě stě padesát koní. Během toho měsíce, kdy jsme se museli na tom místě zdržet, jsme nepřítele častěji vyzývali k boji, ale protože se nikde v poli neukázal, bylo na rozkaz generálů Geleena a Sperreutera⁵ nečekaně vyhlášeno „do zbraně!“ a troubeno k útoku. Když to nepřátelé uslyšeli, vytáhli do bitevního šiku a utkali se s námi v urputné bitvě. V tom boji padlo na obou stranách velmi mnoho mužů; z našich byl raněn major Patrik Purcel⁶. Potom jsme se s táborem pohnuli dál a poslali jsme posly do Lipska ke generálu Gallasovi (ten tam totiž spěšně přijel z Prahy po rozestavených příprěžích), abychom se dozvěděli, co máme dělat dál.

Sedmnáctého června přišel Vilém, vévoda výmarský⁷, z úcty navštívit našeho generála a velmi vlídně s ním o mnohém rozmlouval. Když jsme pak táhli k Hatzfeldtovým oddílům, přišlo nám na pomoc

¹Hrabství Hohnstein v jižním Harzu (u Nordhausenu). Carve je, stejně jako Duderstadt a Bleicherode na Eichsfeldu, mylně řadí k Hesensku.

²Wanfried na řece Verře v severním Hesensku.

³Joachim Christian z Wahlu († 31. 8. 1644 Ingolstadt), bavorský generál, později polní maršál a vrchní velitel bavorské armády; zemřel jako místodržitel v Ingolstadt.

⁴Georg Druckmüller z Mühlburgu (1595 Vilseck – 27. 4. 1659), jeden z mála protestantů ve velení bavorského vojska; tehdy plukovník, od roku 1645 velitel v Horní Falci, 1647 polní podmaršálek, 1653 svobodný pán. Příčina smrti není známa.

⁵Claus Dietrich ze Sperreutu (asi 1600 – 1653 Innsbruck), dříve plukovník jízdy ve švédských službách, tehdy generál na císařské straně (?).

⁶Snad Patrick Purcell z Croagh v hrabství Limerick, irský důstojník v císařských službách; od roku 1642 velitel irských povstalců v Munsteru, později generálporučík konfedačního vojska. Bránil Limerick, po jeho kapitulaci v říjnu 1651 byl Cromwellovým generálem Iretonem vyňat z milosti a v listopadu 1651 v Limericku oběšen. Datum narození není známo.

⁷Vilém IV. Sasko-Výmarský (1598 – 17. 5. 1662 Výmar), starší bratr Bernarda; dříve švédský generál, roku 1635 přistoupil k pražskému míru. Zemřel přirozenou smrtí.

deset chorvatských pluků spolu s plukem mladšího Wanglera a plukem hraběte de Bruay⁸, takže jsme ve stejnou hodinu dorazili společně do Hatzfeldtova tábora, kde byl i Götz. Zatímco jsme tu chystali bitevní šik proti Banérovi, on se celým svým vojskem útekem vytratil a rychlým pochodem odtáhl k Landsbergu⁹, přičemž naši stále sledovali stopy nepřítele. Když se pak Gallas ze spolehlivých zpráv dozvěděl, že Banér se svým vojskem nemůže snadno přejít do Pomořanska, kam směřoval, svolal válečnou poradu a rozhodl, že mu přechod zatarasí a vyšle napřed několik vybraných jízdních setnin. Na tomto stanovišti jsme našli hojnost všeho, kromě vody. Té byl takový nedostatek, že vojáci vyčerpávali i bažiny a písčitou vodu přecezovali přes lněné šátky. Domorodci tu mluví jazykem Vandalů¹⁰ a dokazují, že od nich odvozuje svůj rod v dlouhé řadě předků i jejich vévoda. Odtud jsme přes Fürstenwalde, městečko ležící na Sprévě, spěchali do Küstrinu¹¹.

Küstrin je velké a silné město; kromě valů a příkopů je obtéká Odra a má hrad krásného tvaru i opevnění. Odtud jsme si vyžádali šest těžkých děl a vozy naložené zásobami a střelivem všeho druhu. Celý tamní dvůr truchlil v černém šatu nad smrtí císaře. Výborně tedy opatření zásobami i zbraněmi jsme se pustili do obléhání Landsbergu. Protože však nepřítel to město znamenitě opevnil, bylo obtížné se k němu přiblížit, a když jsme se z jedné strany utábořili blíže, museli jsme ustoupit, a ne bez ztrát. Když však nepřítel zpozoroval, že naše vojsko se skládá z vybraných vojáků a že je pevně odhodláno město dobýt, opustil město a dva dny předtím, než to naši zpozorovali, uprchl na druhé straně.

⁸Snad Albert Gaston Spinola, hrabě de Bruay (1601–1645), císařský plukovník; roku 1641 je v pramenech uváděn generální strážmistr hrabě Bruay, snad tentýž. Padl v bitvě u Jankova 6. 3. 1645.

⁹Landsberg an der Warthe, dnes Gorzów Wielkopolski (Polsko).

¹⁰Míněno slovanské (vendské) obyvatelstvo; „Vandaly“ se tehdy nazývali polabští Slované. Původ od slovanských knížat si nárokoval meklenburský rod, děj se však odehrává v Braniborsku.

¹¹Küstrin, dnes Kostrzyn nad Odrą (Polsko), braniborská pevnost na soutoku Odry a Warty.

Kapitola XXIII. – O našem tažení proti Banérovi

Banér, jak bylo právě řečeno, útekem unikl a utábořil se pod širým nebem na zcela volném poli mezi Küstrinem a Frankfurtem nad Odrou, protože už nevěřil uzavřeným hradbám. Těžká děla, o nichž předvídal, že mu buď nebudou k užitku, nebo že je pro nedostatek koní nebude moci táhnout dál, dal zčásti rozbít, zčásti zatlouct hřeby a zčásti naházet do bažin, aby neposloužila nepříteli. K ostraze průchodu, kterým unikl, bylo určeno sedm pluků; ty však byly den předtím, než nepřítel uprchl, odtamtud odvolány. Z čí rady a s jakým úmyslem, ať posoudí ti, jejichž péči byla věc svěřena. Jisté však je, že nepřítel, sevřený v tak úzké tísní, by se byl nikdy neodvážil prorazit ven jinak než za cenu jisté záhuby. Kolem dvanácté hodiny následujícího dne přisunul generál Gallas všechna těžká děla a po útoku přijal téměř bez námahy kapitulaci Küstrinu¹. Zajal tam jednoho podplukovníka a asi padesát důstojníků; ostatní vojáci museli přísahat věrnost císaři.

Téže noci byli naši dragouni s jinými pluky vysláni pronásledovat nepřítele pod velením hraběte ze Schwarzenburgu a Petra Götze². Když jsme přišli do Quensburgu³, uspořádal Götz slavnostní hostinu a (stydno říci) nalil se vínem tak, že nebyl s to dát hlídkám ani vojenské heslo⁴. To bylo tím nebezpečnější, čím blíž byl nepřítel. Abychom však tehdy nebyli úplně bez vojenského hesla, velitel hlídek na opilého Götze mnohokrát naléhal, a když z něho nedostal žádné srozumitelné slovo, zaznamenal si nakonec nějaký neartikulovaný zvuk, vyložil si ho jako heslo, které mu bylo dáno, a rozdál ho ostatním vojákům.

Druhého dne dal nepřítel nečekaně troubit k útoku, vytáhl proti našemu táboru a nabídl bitvu. Protože naši nebyli pohromadě, trochu ustoupili, ale brzy se přes Küstrin spojili s ostatním naším vojskem, aby znovu vytáhli na nepřítele; udatně ho napadli a rozprášili. V této bitvě si vysloužili chválu nad ostatní braniborští vojáci. Sám Jeho Jasnost vévoda braniborský totiž vyslal svůj vlastní pluk a ten se na nepřítele vrhl tak statečně, že kromě pobitých odvedl tisíc pět set zajatců. Po skončení bitvy pozval Jeho Jasnost kurfiřt braniborský Gallase téměř s celým sborem velitelů k tabuli. Při obědě se rozhovořili o věrnosti vojáků k císaři. Kurfiřt tu netajil své mínění a výslovně řekl, že se diví pošetilosti císařských velitelů, kteří měli nepřítele sevřeného jako rybu v síti nebo zajíce v loveckých tenatech, a přece ho tak lehkomyšlně nechali vyklouznout. Když se to Gallas všelijak snažil omluvit, braniborský kurfiřt nakonec dodal: „Třebaže se o zkázu vlasti už málo starám, neboť vidím, že celá říše jde ke dnu, vězte přece, že vaše podvody udám u svého císaře.“ A tak se po zvednutí tabule obě strany rozešly.

Po krátkém zdržení několika dní jsme se přesunuli do Strausbergu. Markrabě braniborský však odjel z Küstrinu do Berlína a na této cestě přepadla kurfiřtovy vozy císařská jízda. Kurfiřt proti ní vyslal svůj pluk, a ti několik pobili, víc jich zajali a odvedli a brzy nato jednoho ze zajatců odsoudili k oběšení.

Mezitím den ode dne rostl hlad, protože chyběly mlýny, takže naše pěchota trpěla velkou nouzí o potravu. Naši dragouni tehdy náhodou obsadili jako tábor jeden les a museli v něm bedlivě bdít, ne snad ze strachu před vpádem nepřítele, ale spíš kvůli úkladům našich vlastních lupičů, kteří každou noc vyráželi hned sem, hned tam a odváděli spolubojovníkům koně. Protože nás tu hlad velmi sužoval, byli jsme nuceni táhnout do Prenzlau a odtud do Neubrandenburgu. Götz nám však dal dopis pro město, aby nás na čas vpustilo do hradeb. Když jsme tam ale přišli, už předtím tajnými posly nařídil opak, aby nás nijak nepřijímali a nechali nás za městem. Tak nás ten znamenitý podvodník napálil. Museli jsme tedy přenocovat v předměstských zahradách. Mezitím přitáhlo čtyřicet nepřátelských korouhví dragounů a jiné jízdy. Když našli brány bez jakékoli stráže, kolem osmé nebo deváté hodiny ráno volně vjeli dovnitř, rozvinuli šik uprostřed náměstí, všechno na všechny strany pobíjeli, samotného velitele místa, který ještě vězel v peřinách, vytáhli z postele a drželi ho v zajetí. Naši zatím z druhé strany, jakmile

¹Carve se tu patrně mylí: Küstrin byl pevností spojeneckého braniborského kurfiřta (o odstavec výše z něj císařští brali děla); míněno je snad jiné místo, nejspíše Landsberg.

²Peter hrabě von Götz (asi 1595 Zehlendorf – 17. 10. 1638 Vlotho), bratr generála Jana Götze, císařský plukovník jízdy, 1638 generální strážmistr pod Hatzfeldtem. Podle Carva i Theatrum Europaeum padl v bitvě u Vlotho, zasažen dělovou koulí; některé vestfálské kroniky kladou jeho smrt až do obléhání Vechty v listopadu 1638.

³Snad Königsberg in der Neumark, dnes Chojna (Polsko) (?).

⁴Lat. tessera, heslo, které velitel na noc vydával strážím k rozpoznání vlastních lidí.

uslyšeli, že ve městě je poprask, svolávali bubnem všechny do zbraně a na pomoc přepadeným. Doufali, že vejdou branou, která byla předtím otevřená, ale křídla byla zavřená a našli otevřenou jen menší branku, kudy nebylo bezpečné vstoupit. Mezitím se na nás vyřítily celé jízdní setniny, vyrvaly nám dvě korouhve a s nimi dva skotské podplukovníky, dva irské kapitány a mnoho jiných a uloupily všechno naše vozatajstvo, zatímco naši ustupovali zpět do Prenzlau. Tamní měšťané, pohnuti soucitem, přidělili našim předměstí, které už jízda obrala o všechno potřebné.

Pohled' tu, laskavý čtenáři, jakými skvělými službami se svému císaři odvděčuje mnoho generálů: nestarají se o nic, ať zahyne vlast i vojsko, které je jim svěřeno, jen když se jim spolu s břichem nadouvají měšce; v pití jsou stateční, proti nepříteli zbabělí. Petr Götz tu měl od pana generála Gallase rozkaz chránit meklenburskou zemi před škodami od nepřítele, a přece jí sám se svým jediným jezdeckým plukem způsobil víc škod, než by jí byly mohly způsobit četné nepřátelské setniny. Tento pluk, když vrchní velitel buď svolil, nebo přimhouřil oko, odehnal do Slezska mnoho set kusů hovězího dobytka.

Vůči šlechticům byl ten pluk tak krutý, že jeden velmi vážený muž z rytířského stavu z Fürstenbergu⁵ raději chtěl i se svou drahou manželkou a milovaným dítětem, synem, ztratit život ve vodě, než upadnout do rukou tak zpupných vojáků. Co obyvatel do té doby přežilo rozličné pohromy, snažilo se zachránit si život na loďkách v bažinách a mokřinách. Ale ani mezi sebou vojáci nedrželi ruce zpátky. Šel náhodou jeden setník s padesáti vojáky dát semlít žito do nejbližšího mlýna, a hle, už jsou tu ti maskovaní lupiči, a toho setníka i s ochrannou stráží, která mu byla přidělena, žalostně zavraždili. A tak se tato vznešená země, vydaná na pospas chtivosti lupičů, řítí do úplné zkázy.

U Neubrandenburgu zatím Švédové jednali lstí a mnoho císařských přepadli ze zálohy. Když se Gallas o této jejich troufalosti dozvěděl, dal přes Odru postavit dva mosty, aby po nich převedl celé vojsko a napadl nepřítele, který tehdy držel Suedin⁶. Jakmile se nepřítel dozvěděl o příchodu našich, nechal v Suedinu jen malou posádku a odtáhl do Štětína, hlavního města Pomořanska, a tam se proti jakémukoli útoku pevně opevnil. Gallas pak 22. srpna postoupil ke Gartzu a odtud poslal plukovníka Devereuxe s jeho Iry do Fürstenbergu. To město leží na řece Havole a je klíčem či vstupem do Meklenburského vévodství. Když tam plukovník přišel, našel tam Götzovy lupiče, jichž zbylo nanejvýš na sto. Protože odmítli poslouchat Gallasovy rozkazy, vyhnal je, aby z toho nevzešla ještě jiná nepříjemnost, a místo obsadil silou. Aby však oni neodešli, jak se zdálo, bez pomsty, rozbili ve všem městě všechna okna a všechna kamna a kostel znesvětili tak, že tam dokonce vykonali potřebu jako v nějakém nevěstinci. Nepřátelé se tehdy domnívali, že Gallas oblehne Štětín, ale on se nečekaně obrátil k Anklamu. Odtud naši jezdci při různých výpadech zajali mnoho nepřátel, mezi nimi i jakéhosi Oxenstiernu, bratra švédského kancléře⁷. Chytili také posla, který nesl Banérovi dopisy z Hamburku, a odvedli ho ke generálovi.

Ten si dopisy přečetl a svazek poslal do Vídně k císaři a císařským radům. Ve stejné době vyhnali Sasové švédské vojáky ze všech přístavů na řece Labi.

⁵Fürstenberg na Havole na braniborsko-meklenburském pomezí.

⁶Snad Schwedt nad Odrou (Braniborsko).

⁷Axel Oxenstierna (16. 6. 1583 Fånö – 28. 8. 1654 Stockholm), švédský říšský kancléř, po smrti Gustava Adolfa vůdce švédské politiky v Německu; zemřel přirozenou smrtí. Kterého jeho příbuzného císařští zajali, se nepodařilo zjistit.

Kapitola XXIV. – O dalších úspěších proti Švédům

Když vévoda Bernard Výmarský uslyšel, že si generál Gallas, nedávno povoláný z Burgundska proti Banérovi, počíná zdatně, a když viděl, že Jeho Jasnost vévoda lotrinský Karel je s Piccolominim jinde zaměstnán proti francouzskému vojsku, obrátil se co nejrychleji k břehům Rýna. Chtěl své vojáky, vyčerpané mnoha válečnými strastmi i hladem, trochu zotavit v bavorských krajích, kde, jak věděl, je ještě i teď hojnost všeho, čeho je k obživě třeba. Dal proto postavit lodní most, k němuž z jedné strany Štrasburští, z druhé Basilejští ochotně přispěli pomocí i prací, a v největším spěchu převedl mezi Breisachem a Štrasburkem několik jezdeckých pluků. Nečekaně přepadl pět pluků pod velením Jana z Werthu, které bez obavy z nepřítelů tábořily v jedné vesnici, a porazil je a rozehnal. Jakmile zpráva o této porážce dolehla k uším Jana z Werthu, sebral rychle jízdu a vyrazil proti nepříteli úsilnými pochody. Vrhł se na něj, právě když na protivníky myslel ze všeho nejméně, maje už na svědomí zkázu několika pluků, a to s takovou odvahou, že hned při prvním náporu čtyři pluky vybil do posledního muže a ostatní nepřátele obrátil v nejhanebnější útěk. Donutil je ustoupit k předmostnímu opevnění, které si předtím postavili na této straně Rýna u nájezdu na most, a nedlouho nato, když od lotrinského vévody dostal posilu pět tisíc mužů, je přinutil, ne bez krveprolití, vrátit se na protější břeh Rýna, odkud přišli. V červnu si Lotrinčan a markýz ze Saint-Martin počínali statečně proti Francouzům. Když se totiž obě vojska střetla na jedné planině, pokládali velitelé za nedůstojné odejít odtamtud bez boje. Na obou stranách se tedy volá do zbraně, střetnou se zuřivě a z obou stran jich padne velmi mnoho. Protože však Francouzi byli nad naše početně i silou, Lotrinčan postupně ustupoval, až své vojsko dovedl na bezpečné místo, kde se skvěle bránil, i když s většími ztrátami na své straně než na nepřátelské. Tato bitva dala závistivcům látku k mnoha řečem, jimiž znamenitého vévodu prudce pomlouvali: prý se proti nepříteli nepohnul z donucení, nýbrž zbrkle a nerozvázně, a jako málo věrný císaři vydal tak vznešené vojsko bez jakékoli nutnosti zbytečnému nebezpečí. To vše je však lež bez jakéhokoli základu. Dejme tomu, že uvedený vévoda občas bojoval při nepříteli Martově – a kdo pak nosí přízeň štěstěny vždy v mošně, aby mu byla po vůli? I jiní jinde bojovali s horším válečným štěstím; byli snad proto odsouzeni jako nevěrní císaři? A proč tedy právě on, a ne kdokoli jiný? Smí být opravdu nazýván nevěrným císaři ten, kdo pro císaře vystavil vlast, poddané, majetek, ba i život a krev nevšedním i skrytým nebezpečím? Kéž by bylo nebesům libo, aby i ostatní vojevůdci dosud prokazovali císaři tak věrnou službu; jistě by pak Německo a celá Římská říše nesténaly pod nejnespravedlivějším jhem, téměř zdeptány. Znam mnoho vojevůdců, kteří od počátku této války osvědčili císaři svou věrnost, ale nevím o žádném, který by někdy nešel proti nepříteli s nepříznivým válečným štěstím. Vím však i to, že dosud jsou věrní velmožové, jako například generál Gallas, vévoda florentský, baron de Suys, Geleen, Jan z Werthu, Hatzfeldt a další; vyjmenovat je všechny by bylo zdlouhavé, stačí uvést několik z mnoha. Tebe však zcela jistě ujišťuji, že mezi tyto císaři nejvěrnější hlavy se zcela právem a po zásluze počítá i onen válečný blesk, vévoda Karel. Kdyby se na něj spravedlivější štěstěna dívala vlídnější tváří a kdyby činy odpovídaly přáním, uznal by císař, že se mu vyrovná málokdo a nikdo ho nepředčí. Sláva ti, Jasný vévodo, buď dobré mysli; přijde čas, kdy ti bude tleskat pozdní potomstvo a kdy tě letopisy nejučenějších a nejmoudřejších mužů zapíší do věčnosti. Vy však, nespravedlivá sběři Zoilů¹, puknětež třeba závistí: slávy toho, koho hlodáte zlolajným zubem, nedosáhnete nikdy, v žádném věku. Snadno se kdokoli pouští do posuzování cizích činů, ale pustit se do takového díla s lepším zdarem vyžaduje válečnického ducha a přízeň štěstěny. Nuže, jste-li muži, vynaložte ta bohatství, která jste nespravedlivě a proti právu i božímu zákonu nahromadili, ve službu svého pána a ve prospěch strádajícího vojáka, sbírejte setniny vojáků připravených k boji za císaře, jedněte za císařovy nepřítomnosti stejně jako v jeho přítomnosti tak statečně, jak můžete a máte – a přesto nikdy nedosáhnete ani nepatrného dílu slávy tohoto vévody. Mým záměrem na tomto místě však není skládat chvalořeč; to bude jednou úkolem jiného díla. Vracím se k dějinám a ke své cestě, od nichž jsem se poněkud odchýlil.

Dne 10. září odtáhl generálporučík ligistického vojska Jan Götz se svou armádou směrem k Vestfálsku, a to velmi zvolna, jako by nerad. V Pomořansku se mezitím bojovalo statečně. Nepřátelé tehdy právě

¹ Zoilos, řecký kritik 4. stol. př. n. l., proslulý útoky na Homéra; jeho jméno se stalo označením zlomyslného kritika.

obléhali Demmin², město nadmíru vznešené, a zmocnili se už jakési pevnůstky. K jejímu znovudobytí byl vyslán jeden španělský plukovník, kterému říkali don Felix, s podplukovníkem mladšího Wanglera. Ti zaútočili s takovou prudkostí, že nepřítel odtamtud vyhnali a zahnali. Nepřítel odložil pomstu za tuto křivdu na příští den: přitáhl obléhací děla a místo rozbil tak, že se jedna jeho část zřítila. Současně podnikl útok a pevnůstku znovu dobyl; většinu vojáků pobil a velitele zajal. Tento podnik nepřátel usnadnila liknavost těch, kdo měli včas přispět na pomoc. Gallasovi vojáci totiž byli vzdáleni jen půl míle a mohli snadno zlu odpomoci a téměř bez námahy zlomit opovázlivost nepřátel. Když se však, jak se říká, po hodech vytáhlo na pomoc těm, kdo už byli pobiti, přišla hned cestou zpráva, která generála Gallase zarazila: protože se domníval, že je nepřítel silnější, než ve skutečnosti byl, zastavil se na čas, dokud se s jeho vojskem nespojí saské oddíly. Dne 17. září byl Švédům prozrazen příchod posádky určené pro Suetin³, výborně zásobené vínem i jinými potravinami. Vyslali proti ní nejvybranější oddíly své jízdy, přepadli ji, zmocnili se všeho, co vezla, část vojáků pobili a další odvedli s sebou do zajetí. Dne 20. září, když se naše vojsko blížilo k Demminu, utrpělo jisté ztráty od nepřátel, kteří na nás tu i tam číhali. Přesto byli naši Irové s několika dalšími pluky vysláni dobýt hrad Plau⁴, který 28. září šťastně obsadili a posádce zaručili život. Gallas se pak dozvěděl, že se kdesi v těchto končinách zdržuje početný oddíl, a protože byl nepřátelský, vyslal proti němu větší počet našich, aby ho zničili. To se doneslo i nepříteli, a ten proto vyslal proti našim asi čtyři tisíce svých mužů se čtyřmi těžkými děly. Protože však zvědové na obou stranách hlásili různé věci, ani jedna strana se neodvážila na druhou zaútočit, a tak se odtamtud odešlo s nepořízenou. Švédové mezitím, aby jinde nic nezanedbali, napadli Friedland⁵ a donutili naše ke kapitulaci. Smluvili sice volný odchod, později však slib nedodrželi: všechny totiž, ať chtěli nebo nechtěli, přinutili chopit se zbraní za Švéda. Dne 6. října zvedl Gallas tábor, který měl až dosud rozbítý u Saltsburgu – od vévody saského mu totiž přišly nové posily z dosti vybraného a výborně ozbrojeného vojska – a táhl proti Švédům k Bederanu. Dne 8. vyslal náš generál pět set mužů, vesměs důstojníků, totiž kapitánů, poručíků a praporečníků, proti několika Švédům; některé z nich zajali a přivedli, naopak i několik našich bylo odvedeno k nepříteli. Zatímco jsme se zdržovali na hranicích Pomořanska, byli k městu Tussinu⁶ vysláni plukovníci Devereux a Gall, aby obsadili velmi důležitý průsmyk Ribeneck⁷. Ten však už, aniž o tom náš generál věděl, obsadil generál Wangler. Když ho Devereux našel nedaleko města, pokládal ho za nepřítel a hodlal proti němu vytáhnout; když se ale přiblížil, poznal podle stanů, že jde o vojáky z našeho vojska. Navštívil proto Wanglera, který tam byl osobně, a ten ho vlídně přijal; uvedené jezdce pak poslal zpět s dopisem pro Gallase o nepřátelském táboře a o záměrech nepřítel. Dne 11. byl proti nepříteli vyslán generál Salis⁸, nemohl ho však tehdy napadnout. Dne 12. vytáhl nepřítel proti našim v plné bitevní sestavě a s děly rozestavenými do řady a my jsme byli přesvědčeni, že dojde k bitvě. Protože však nechtěl sestoupit z kopce, který obsadil, do roviny, kde na něj naši čekali, nestalo se tehdy nic. Zatímco jsme tu nějaký čas stáli, došla k nám zpráva o smrti hesenského lantkraběte⁹. Ve stejné době zahynulo vinou neopatrnosti Petra Götze pět pluků, které vedl ze Suetinu do Prenzlau a které nepřátelé zachytili. Dne 16. října k večeru zatroubilo naše vojsko k poplachu, a proto naši vyrazili na různé strany a přivedli různé zajatce z nepřátel. Devatenáctého jsme k večeru vyrazili se třemi tisíci jezdci a za dva dny pochodu jsme o nepřátelském vojsku nezjistili vůbec nic. Dne 22. října jsme proto opět zvedli tábor a vytáhli k Tussinu, nepřítel se však vydal k Suetinu v naději, že se mu podaří znovu získat toto místo i přechod dřív, než Gallas dorazí. Ten ho však hned bez nejmenšího otálení pronásledoval.

²Demmin na řece Peeně v Předním Pomořansku.

³Totožnost nejistá; snad totéž místo jako Suedin (Schwedt) výše.

⁴Plau am See v Meklenbursku.

⁵Friedland v Meklenbursku, nikoli český Frýdlant.

⁶Snad Tessin u Rostocku (Meklenbursko) (?).

⁷Snad přechod u Ribnitz-Damgartenu na meklenbursko-pomořanské hranici (?).

⁸Hans Wolf (Wolfgang) svobodný pán von Salis, císařský generál, později generál polního dělostřelectva (Feldzeugmeister). Roku 1639 rozpráší jeho sbor u Ruppertsgrünü v Sasku Pfuel z Banérovovy armády (o tom kap. XXXIII); Salis padl do zajetí a zemřel ve Wismaru, podle jedněch pramenů roku 1639, podle jiných 27. 3. 1640 (?); příčina smrti není známa.

⁹Vilém V. Hesensko-Kasselský (13. 2. 1602 Kassel – 21. 9. 1637 Leer), kalvinista a nejvěrnější německý spojenec Švédů; po pražském míru vypuzen ze země, zemřel ve vyhnanství ve Východním Frísku na nemoc (uvádí se horečka).

Kapitola XXV. – O našem postupu proti Švédům v Pomoránsku

Když se náš generál s celým vojskem přiblížil k Neubrandenburgu, vyslal hned 28. října polního podmaršálka hraběte de Ridberg s několika pluky, aby prozkoumal, jaká je cesta; sám se mezitím zastavil v Malchinu. Malchin má velmi úzký přístup, takže jím stěží pohodlně projede čtyřspřeží; po obou stranách jsou obrovské srázy a velmi bahnité příkopy, a kdo do nich střemhlav spadne, musí nutně zahynout. Protože se tu naše vozatajstvo příliš hnalo a jedni chtěli předběhnout druhé, utrpěly vozy i lidé velkou škodu, když se po obou stranách řítily do hlubokých jam. Dne 25. října¹ jsme prošli Neubrandenburgem. Když jsme odtud chtěli táhnout k Prenzlau proti nepříteli, o kterém se říkalo, že je obléhá, přišla zpráva, že oblehl Suetin. Spěchali jsme tedy tam úsilnými pochody, dnem i nocí. Když jsme však přišli na dohled Prenzlau², nepřítel se o našem příchodu dozvěděl, ihned obležení zrušil a unikl. Gallas za ním poslal generálního strážmistra hraběte de Bucheim s nejvybranějšími oddíly jízdy; ten nepřitele pronásledoval, nemálo jich pobil a dost jich zajal a odeslal do našeho tábora. Následujícího dne poslal Gallas na pomoc, aby snad Bucheim neutrpěl nějakou újmu, druhého generálního strážmistra, Bredowa³, s dragouny, kterým velel plukovník Devereux; ti zamířili k Tribsees⁴. Získali vhodného průvodce, vojáka, který kdysi sloužil u Švédů, ale pro křivdu, která se mu tam stala, si vymohl propuštění a přešel k císaři. Podle jeho rady skrytě naložili na vozy čluny, s jejichž pomocí měli převést vojáky přes řeku, a rychlým pochodem spěchali k Tribsees. Když byli od něj vzdáleni jen půl míle, poslali napřed jednoho Ira, který uměl anglicky, aby oznámil, že obyvatelům Tribsees jde na pomoc jeden pluk; ať jen otevrou brány a vpustí přátele. Když bylo vše takto připraveno, část dragounů doprovází irského průvodce a druhá část se mezitím převáží přes řeku. A zatímco ti první čekají u brány na odpověď velitele z města, druzí obsadí obě bašty a všechny nepřátele v nich pobijí; stalo se to kolem půlnoci 5. listopadu 1637. Když byly tyto bašty obsazeny, bylo už snadné donutit ostatní ke kapitulaci. Zapálili totiž, jak bylo domluveno, pochodeň, aby ji druhové viděli, a přivolali ostatní na pomoc; a hned o dvě hodiny později byla mezi Devereuxem a obyvateli Tribsees uzavřena dohoda, že čtyři anglické jízdní setniny odejdou se čtyřmi děly a s veškerým vozatajstvem a budou odvedeny na bezpečné místo, což se také stalo. Když se tu generál Bredow dozvěděl, že Wranglovi⁵ vojáci jsou rozptýleni po vesnicích, chystal se proti nim co nejrychleji vytáhnout. Oni se však už dozvěděli o kapitulaci Tribsees, a protože takto rozptýleným silám nedůvěřovali, spojili se na rozlehlé planině. Tam je nicméně císařští napadli a svedli s nimi bitvu, v níž nepřátelé nebojovali o nic méně odvážně. Protože však císařští stáli proti nepříteli neochvějně a necouvli ani o krok, přiklonilo se vítězství na jejich stranu. V této opravdu krvavé bitvě vynikl nade všechny generál Bredow: bojoval v šiku v první řadě s taseným mečem, sekal a bodal do nepřitele, způsobil mu velké krveprolití a svým mužům tím nesmírně dodal odvahy. Císařští ukořistili na nepříteli celkem deset praporců, z toho devět jezdeckých, a odpoledne téhož dne dorazili sami jako poslové svého vítězství do Kiko. Přivedli také zajatého podplukovníka a majora s mnoha dalšími důstojníky; počet padlých se nedal zjistit. Zbytek nepřátel prchal ke Stralsundu. Kolem téže doby bylo město Breda⁶ tak těsně obleženo Holanďany, že mu Španělé nemohli nijak přispět na pomoc. Španělský infant, kardinál-princ, aby nepřitele od obléhání odvrátil, přitáhl se svým vojskem k Venlu a během několika dní je dobyl, stejně jako Roermond. Nepřátelé však proto od obléhání Bredy neupustili, naopak na ni dotírali ještě usilovněji; a třebaže se posádka Holanďanů statečně bránila, nemohla obležení vydržet dlouho, protože se jí nedostávalo věcí potřebných k obraně.

Generál Banér mezitím převedl své vojsko na východní břeh Odry, zatímco Gallas byl právě zaměstnán znovudobýváním Suetinu. Tam jsme poslali na pomoc dva tisíce pěšáků, a jakmile dorazili, přesunuli

¹Datum nesouhlasí s předchozím 28. říjnem; jde o Carvovu nebo tiskovou chybu.

²Carve tu místa plete: nepřítel měl podle předchozí věty oblehnout Suetin, vojsko však přichází k Prenzlau.

³Hans Rudolf von Breda (Bredow), od 1635 generální strážmistr; tentýž, kterého Carve jako plukovníka Predawa uvádí mezi signatáři plzeňského reversu (viz kap. XIV).

⁴Tribsees na řece Trebel v Předním Pomoránsku.

⁵Patrně Herman Wrangel (1584/1587–1643), švédský polní maršál, který tehdy velel v Pomoránsku (?). „Mladší Wrangel“ dále v textu je patrně jeho syn Carl Gustaf Wrangel (1613–1676), pozdější polní maršál.

⁶Breda v Severním Brabantu. Fridrich Jindřich Oranžský ji oblehl v červenci 1637 a v říjnu se mu vzdala; kardinál-infant mezitím dobyl Venlo a Roermond (srpen–září 1637).

jsme se hned kolem čtvrté hodiny ranní se čtyřmi děly k Luetzu⁷. Na tomto místě jsem poznal podivuhodný způsob, jakým Pomořané vaří pivo. Nejprve namočený ječmen, aby rychleji vzklíčil, týden suší, potom ho na mlýně zlehka našrotují a se vším ostatním dají do kotle; uvařené pivo pak během čtyřiaadvaceti nebo třiceti hodin vyčistí tak, že je čiré a chutné, zrovna jako by kvasilo mnoho týdnů. Kdyby se však toto pivo během zmíněné doby aspoň zčásti neodprodalo, jistě by velmi rychle zkyslo na ocet.

Dne 11. prosince se naše císařská vojska zmocnila velmi pevného zámku Luetz, ležícího na vyšším kopci, a dvěma stům švédských vojáků posádka povolila podle dohody odchod a bezpečný průvod. Třináctého téhož měsíce odtáhl hrabě de Ridberg s kyrysníky, které shromáždil, z tábora a během následujících dvou dnů ho hned následoval Gallas téměř s celým vojskem. Cestou se setkal s Františkem Albrechtem Sasko-Lauenburským, s nímž projednal válečné záležitosti. Bredow se svými jezdeckými oddíly zamířil k Anklam.

⁷Snad Loitz na Peeně v Předním Pomořansku.

Kapitola XXVI. – O pohromě Pomořanska

Když císařští přinutí Švédy, aby se stáhli do lépe opevněných míst a aspoň tam se bránili náporu našich, generál Gallas neprodleně rozdělil vojsko do několika sborů a nejlépe opevněná města, která bylo třeba vrátit pod císařovu moc, rozdělil mezi své velitele. Ti se co nejdříve rozestavili tak, aby Stralsundu, Anklam, Greifswald a Demminu současně odřízli přísun zásob. A aby jim nezůstala žádná naděje, že by si potraviny dovezli odjinud, zpusťovali celou okolní zemi, takže nepřátelské vojsko nemohlo po dlouhou dobu doufat v nic, čím by se uživilo. Mám za to, že se tak stalo spravedlivým Božím soudem: ta země, která jako první vpustila švédské oddíly proti císaři, měla sama zakusit tytéž válečné pohromy, jimiž se domnívala moci trýznit Římskou říši.

Protože tedy švédská vojska nemohla dostávat žádné zásoby jinak než po moři, jejich armáda se začala až neuvěřitelně tenčit, takže Wrangel byl nucen rozptýlit své lidi do mnoha míst, ne bez zjevného nebezpečí pro sebe i pro ně. Banér sice posílal, i když velmi zřídka, několik lodiček naložených obilím, ale i ty byly buď zachyceny, anebo, pokud přistály, mezi tolika vojáky mnoho nezmohly. O to víc je třeba chválit znamenitý Gallasův úskok: rozdělil svá vojska tak obratně a v jedinou chvíli, že mohla zároveň oblehnout ona města a obléhající si přitom mohli, kdyby si to nouze žádala, včas navzájem přispět na pomoc.

Gallas sám se pak usadil na jistém místě nedaleko Luetz, odkud všem rozdílil rozkazy. Nejprve chtěl, aby znamenitý velitel Bredow napadl Wolgast¹. Stál tam zámek pomořanských knížat, který měl za posádku několik švédských pluků, takže důstojníků tam bylo (podle svědectví samotných měšťanů) asi tři sta. Jakmile Bredow tento rozkaz dostal, vyběhl k útoku naše dragouny (bylo nás sedm set, ne víc).

Kdo by tu neobvinil velitele z nerozvážnosti, kdyby vojáci občas nemuseli něco odvážit, neboť odvážným štěstí přeje, zbabělce a bázlivce však tíží? Naši tedy pod ochranou večerního šera a za přispění strachu, který nepříteli zachvátí, prudce zaútočili na přední bašty, a ne nadarmo. Když je dobyli, bylo už snazší proniknout do nejpevnějšího a nejlépe opevněného zámku, který si nepřítel zvolil za poslední útočiště. Krátce nato do něj pronikli a šťastně ho dobyli. Přestože toto tažení stálo trochu krve na obou stranách, protože skončilo šťastným úspěchem, ztráty se snadno nahradily. Z pluku plukovníka Devereuxe padlo celkem dvacet mužů, zraněno bylo o něco víc; mezi nimi měl kapitán Kinge² paži prostřelenou kulkou.

Mezitím byly nerozvážností Petra Götze u Küstrinu nepřitelem pobity dva císařské pluky. Jejich druhové chtěli tuto křivdu pomstít, a protože nepříteli nemohli uškodit jinak, vypálili všechny mlýny kolem Demminu i Anklam.

Nedaleko odtud ležel ostrov zvaný Usedom, kam se uchýlilo několik oddílů se svými zavazadly v naději, že aspoň tam budou v bezpečí. Jakmile to Bredow zpozoroval, shromáždil na řece Peene velké množství plavidel a s jejich pomocí dal 10. prosince převézt naše dragouny a další jezdce. V čele postupoval se svými lidmi plukovník Meider, za ním plukovníci Silhoe, Devereux a Corraschie. Když se dostatečně přesvědčili o síle nepříteli, vpadli 3. ledna³ na nepřátelské oddíly, všechny je do jednoho pobili a jejich zavazadla si odvezli s sebou do tábora.

Mezitím kyrysníci hraběte de Bruay a plukovníka Milheima zadrželi kurýra, který nesl dopis od mladšího Wrangela staršímu. Mladší si v něm žalostně stěžoval na bídu svou i svého generála Banéra. Tento dopis donesli Gallasovi, a ten ho po přečtení co nejrychleji poslal Bredowovi. Přibližně v téže době chtěl Jeho Jasnost vévoda florentský přivést několik pěších sborů a pár těžkých děl, aby wolgastský zámek přinutil ke kapitulaci.

Mezitím se naši dozvěděli, že generál Banér na nedalekém, velmi dobře opevněném ostrově zvaném

¹Wolgast na Peeně, sídlo vévodů pomořansko-wolgastských.

²Kapitán Devereuxova pluku, patrně Ir nebo Skot; bližší údaje nejsou známy. Nezaměňovat se skotským generálem Jamesem Kingem ve švédských službách (kap. XXX a XXXII).

³Tj. 1638. Chronologie zimy 1637/38 je u Carva nejasná; dobytí wolgastského zámku navíc líčí dvakrát.

Wolin⁴, kde stála pevnůstka, jež nutila všechny lodi plující kolem do Štětína platit clo, chystá jakousi pomoc pro své obležené spojence. Z našich se proto čtyři už mnohokrát jmenovaní plukovníci, Sickoe, Devereux, Corraschi a Meider, dali se svými lidmi převézt na tentýž ostrov.

Dvě noci se tam skrývali a vyčkávali vhodné chvíle, aby nečekaně zatroubili k útoku a nepříteli vylekali. Své vojáky rozvinuli do co nejširší fronty: nejprve několik oddílů dragounů, potom jezdce a nakonec další dragouny pěšky, a to tak, aby se vojsko zdálo dvakrát větší. Tak vyrazili proti nepříteli a obrátili ho na útek. Tolik znamená, mají-li vojáci horlivé a věrné velitele. O německém vojákově bych se odvážil i pod přísahou tvrdit, že statečnějšího nenajdeš, pokud ho vede věrný generál. Když totiž takový generál bez prodlení provádí, co bylo navrženo a usneseno, bude mít vojáka pohotově k plnění svých rozkazů; když však otálí, vyvolá v německé duši zbabělost. Není třeba to dokládat dalšími příklady; čtenář ze zkušenosti dávno ví, jak často vznešená vojska zahynula do posledního muže jen kvůli otálení svých velitelů. O to větší chválu si zaslouží statečný velitel Bredow, který vše, co podnikl, provedl s věrností a rychlostí, jak se patří. Bez těchto vlastností si ani největší vojevůdci nezaslouží ani jméno prostého vojáka.

Vraťme se však k florentskému vévodovi, který se při dobývání Wolgastu ukázal jako nanejvýš statečný voják. Když opatřil vše potřebné k útoku, dal navršíť dvojí šanci pro válečná děla a postavit několik plavidel, na jejichž přídi dal vztyčit silná prkna, všude provrtaná střílnami, aby jeho lidi chránila před nepřátelskou střelbou, a přitom jim nebránila střílet na nepříteli. Nakonec dal přemostit i ten příkop, který bránil přístupu z města k zámku. Pak 9. prosince pozdě večer a 10. prosince ráno podnikl tak prudký útok jak z těžkých děl, tak z ručnic, že se nikdo z nepřátel neodvážil ani trochu vyklonit z hradeb. Když vévoda florentský viděl, že je dobrá část palisád rozmetána, dal vojákům pro posílení vydat několik sudů vína a piva. Po jejich vypití se vojáci osmělili a ještě téhož dne k večeru začali zlézat opevnění, která hned při prvním útoku (jak bylo řečeno výše) obsadili a pobili přitom tři sta nepřátel. Zajali tehdy tři plukovníky, pět podplukovníků, stejný počet majorů a čtyřicet pět kapitánů, ukořistili čtyřiačtyřicet praporů a několik těžkých děl.

Prý byly sice u Usedomu spatřeny některé švédské lodi vyslané na pomoc, ale když viděly tak prudký útok našich, neodvážily se připlout blíž; zapálily proto na ostrově několik lehkých chatrčí a stáhly se. I sám generál Banér, protože si ve Štětíně nebyl jist, odtáhl na Wolin.

Hned po dobytí nařídil vévoda florentský, aby byl veškerý dobytek z celého ostrova přihánán do Wolgastu k zásobení tohoto místa a k vyživení vojska. Když bylo všechno řádně uspořádáno, dal nejprve odvézt svá válečná děla zpět do tábora a odtud vyrazil k Demminu, o jehož obléhání se den ze dne radilo znovu.

⁴Ostrov Wolin při ústí Odry, dnes Polsko.

Kapitola XXVII. – O Pomořansku

Jeho Excelence pan generál hrabě Gallas vedl v té době válku stejně rozvážně jako statečně. Generál Banér se totiž domníval, že císařská vojska zlomí, nebo je přinejmenším vyčerpá, když se bude držet v nejtěsnějších pomořanských soutěskách, kam bylo pro naše, ať se obrátili kamkoli, těžké proniknout. Gallas však po mnoha přestálých útrapách nakonec obrátil tento záměr proti jeho původci. Když se utábořil u Rostocku, dopřál našemu vojsku trochu odpočinku, dokud unavené Banérovo vojsko nevytáhlo ze svého úkrytu ke Štětínu. Wrangelova vojska přitom zanechalo kolem Damgarten¹ a Tribsees, aby hlídala císařské; Gallas se za ním bez prodlení vydal.

Jeho Svátá císařská Milost mezitím, maje starost o své vojsko, aby kvůli ustavičným a dlouhým přesunům neutrpělo na tomto místě nějakou škodu, pomýšlela na to, odvést je do zimních táborů, protože ještě nebyla zpravena o úspěších našich proti nepříteli. Gallas však, když mu štěstěna přála, chtěl jí využít i dál.

Mezitím polní maršál Ligy Jan Götz natolik oslabil vojsko hesenského lantkraběte jak ve Vestfálsku, tak v Hesensku, že přední hesenští předáci začali jednat o obnovení míru s císařem a o propuštění vojska². Téměř ve stejné době jsme dostali zprávu o sto padesáti nepřátelských lodích připravených k jakési výpravě; naši je bedlivě sledovali, ale tehdy se o nic nepokusily.

Ani v Alsasku si tehdy nevedl s menším úspěchem Jan z Werthu proti opovázlivosti výmarských, s nimiž musel denně svádět šarvátky. Vévoda Bernard vyslal jistého rytmistra s osmdesáti jezdci, aby zjistil, kde se nepřítel zdržuje a co zamýšlí. Ten však postoupil o něco dál, než měl, byl obklíčen třemi Werthovými pluky a sám zajat i se šedesáti jezdci. Když se zbylých dvacet vrátilo do svého tábora se zprávou o této porážce, dostal plukovník Noa rozkaz, aby se třemi oddíly okamžitě vytáhl proti císařským. I ti však byli rozprášeni pěti oddíly kyrysníků. Výmarský jim poslal na pomoc deset oddílů a sám vyvedl setninu z Bottendorffova pluku, ale když viděl, jak císařští zmužile a bez jakéhokoli strachu jdou proti jeho lidem, ustoupil. Werthovi přitom ukořistili jednu jezdeckou korouhev, zajali jednoho rytmistra a dva poručíky se čtyřiceti jezdci a pobili padesát výmarských.

Zhruba v této době povolal francouzský král Jeho Jasnost vévodu savojského Viktora Amadea³ do Paříže, aby se společně poradili o pokračování války proti Španělům v Itálii. Tento vynikající vévoda, nakloněný spíše míru než válkám, se tam vydal spolu s hrabětem de Verua⁴. Nedlouho poté, co se vrátil domů, však nečekaně zemřel spolu se zmíněným hrabětem. A protože lékaři tu smrt připsali otrávenému nápoji, vzniklo podezření, že jed jim byl rozpuštěn a podán u samotných Francouzů. Nešťastně dopadl i vpád čtyř tisíc Španělů do Francie⁵: šest set z nich bylo zajato, a zbytek, který za sebou nechal všechna zavazadla, šedesát kovových děl a patnáct korouhví, s těžší unikl ke svým.

Zatímco jiní jinde podnikali tyto věci, naši v Pomořansku mezitím nezháleli. Demmin totiž dostali do takové tísně, že 24. prosince kolem osmé hodiny dopolední jednala posádka o vydání pevnosti a o podmínkách. Byly jí předloženy tyto a ona je ochotně přijala:

I. Všichni vojáci po složení praporců vyjdou z Demminu bez zapálených doutníků.

II. Kromě vlastních zavazadel nikdo neodveze nic z majetku měšťanů nebo jiných osob, pod trestem konfiskace všeho, co by chtěli vynést.

III. Všechna děla, kterých bylo dvacet čtyři, zůstanou na místě.

¹Damgarten na pomezí Meklenburska a Pomořanska, dnes součást města Ribnitz-Damgarten.

²Po smrti lantkraběte Viléma V. (s. 93) jednala jeho vdova Amálie Alžběta jako regentka za nezletilého syna s císařem o přistoupení k pražskému míru; jednání však protahovala a nakonec zůstala spojenkyní Francie a Švédska.

³Viktor Amadeus I. (8. 5. 1587 Turín – 7. 10. 1637 Vercelli), vévoda savojský od roku 1630, švagr Ludvíka XIII. a spojenec Francie. Carve se mýlí v okolnostech: vévoda nezemřel po návratu z Paříže, nýbrž onemocněl 25. 9. 1637 po hostině, kterou mu dal francouzský maršál de Créquy, a zemřel ve Vercelli. Pověst o otravě se nikdy neprokázala.

⁴Augusto Manfredo Scaglia, hrabě di Verrua, přední savojský šlechtic. Byl na téže hostině a zemřel týž týden jako vévoda, což podezření z otravy jen živilo; příčina jeho smrti není známa.

⁵Snad bitva u Leucate v Languedoku (28. 9. 1637), kde Francouzi pod vévodou d'Halluin rozbili španělské vojsko obléhající tuto pevnost; Španělé tam ztratili dělostřelectvo i zavazadla. Carvova čísla neodpovídají (?).

IV. Generál Goltz⁶, který s nimi dohodu uzavřel, je dopraven do Stralsundu nedotčený a bez úhony.

Dne 28. prosince dostali plukovník Devereux spolu s plukovníkem Carraschim rozkaz přepravit se z ostrova Usedom k Anklamu a poněkud ulehčit mladšímu Wanglerovi, který se až dosud usilovně staral, aby Anklamským nepřišla žádná pomoc. Dne 30. prosince byla svolána válečná rada a jednalo se o odvedení vojska do zimního ležení.

⁶Martin Maxmilián svobodný pán von der Goltz (1593–1653), císařský generál, později generální polní zbrojmistr a velící generál císařského vojska ve Slezsku; příčina smrti není známa.

Kapitola XXVIII. – Co se dělo v zimním ležení na počátku roku 1638

Peter Snayers (připsáno), *Polní ležení*, olejomalba, Kunsthistorisches Museum, Vídeň (GG 1075). Ruch vojenského tábora s markytány, ženami a dětmi, jaký Carve zažíval v zimních leženích. Volné dílo (Wikimedia Commons).

Na začátku tohoto roku, který byl od vykoupení skrze Krista rokem 1638, bylo hned 1. ledna v pluku plukovníka Carraschiho zatčeno osm ženšin, které patřily k ďáblovým amazonkám jezdícím na kozlech (obecně se jim říká strigy čili čarodějnice¹). Jedna z nich byla předvedena k výslechu, zatímco ostatní zůstaly ve vazbě. Byla zcela svlečena, až na intimní partie, a natažena na skřípec², avšak při prvních mukách nevyznala vůbec nic. Když však měla být podrobena těžším útrpným trestům, prosila o milost a sama od sebe vypověděla, že je zavázána věrností ďáblu a že s ním velmi často obcovala, když na sebe bral mužskou podobu; zároveň prozradila své společnice a jejich zločiny. Proto byly všechny odsouzeny k smrti a podstoupily zasloužený trest.

Dne 3. ledna jsme vytáhli k Demminu, Gallas pak k Neubrandenburgu, aby odtud zrušil obléhání Anklam, které se protahovalo bez výsledku; vojsko z něj totiž nyní, za plné zimy, mělo víc škody než užitku. Na tomto pochodu naši koně velice strádali nedostatkem píce, takže ani sláma nestačila na jejich nakrmení. K tomu přistupovala krutá zima, tak zhoubná pro těla vojáků, že někteří na místě padali mrtví. U Preslynu³, kde byl hlavní kvartýr, jak se říká, jsme se zdrželi dva dny. Mezi většinou důstojníků tam propukly jisté nepokoje, protože je krmili jen pěknými slovy a jim ani vyčerpanému, téměř nahému vojsku nedávali vůbec žádné peníze. Nepokrytě se také mluvilo o nespravedlnosti některých generálů, kteří k císaři a ostatním knížatům posílali se zprávami o městech, jež dobyli, ty, jimž přáli, aby si tak předem vybrali odměnu náležející vojsku; voják, který nasadil námahu, krev i život, zatím kromě bídy a ran nedostal nic. Odpověď zněla, že nyní jsou takové časy, kdy nelze vyhovět všem; až se jednou na říši usměje lepší osud, jistě se každému přiřknou odměny podle jeho postavení.

¹Lat. *striges seu sagae*. Jízda čarodějnic na kozlech na sabat a smlouva i tělesné obcování s ďáblem patřily k obvyklým bodům tehdejších obvinění; čarodějnické procesy vrcholily v Německu kolem roku 1630.

²Lat. *equuleus* („koníček“), mučidlo, na němž se tělo natahovalo; útrpné právo dovoľovalo mučení k vynucení přiznání.

³Snad Penzlin v Meklenbursku, nebo Prenzlau v Uckermarku (?); obě vydání mají „Preslyn“.

Naši Irové dostali zimní ležení v Meklenburku⁴. Meklenburk je od Wismaru⁵ vzdálen jen hodinu cesty a meklenburští vévodové od něj odvozují svůj původ i jméno. To místo nedlouho předtím drželi tři tisíce Švédů, ale vojáci z Neuklosteru⁶ je nedávno přepadli a rozprášili a sebrali jim téměř všechny koně i se zavazadly. Dne 15. ledna podnikl generál Bredow s několika jízdními korouhvemi výpad na ostrov Poel⁷, ale ztratil ve vodách několik jezdců a vrátil se s nepořízenou. Nedlouho poté tam byl vyslán plukovník Troan s nejvybranějšími dragouny, aby přivedl do našeho tábora, co by tam našel zásob. Přišel však pozdě, protože nepřátelé už všechno odvezli, a navíc se z ostrova Usedom⁸ objevili nepřátelé, kteří naše obrátili na útěk a zajali kapitánova poručíka Petra Orolla s několika dalšími Iry.

Dne 24. téhož měsíce vyslali Švédové z Wismaru jízdní korouhev, která odvěkla do zajetí několik jezdců a sluhů z pluku plukovníka Sichoea. Jak velká však byla v těchto končinách bída našeho vojska, nelze vyslovit ani popsat. Celé korouhve musely trávit mnoho nocí pod širým nebem v krutém mrazu, kryty sotva čím jiným než sněhem a nejtvrdší jinovatkou. To vše se přičítalo lakotě jednoho nebo druhého generála. Byli to sice sami znamenití vojáci, kteří se nebáli žádného nepřítele, ale přespříliš lpěli na penězích, a aby rozmnožili své jmění, hubili ostatní vojsko. Slyšel jsem jednoho z nich, jak se kdysi srovnával s Janem z Werthu, ale to srovnání mi připadalo jako srovnání střízlíka s orlem. Werth totiž vše, do čeho se pouštěl, dělal pod vlastním velením a podle vlastního úsudku, tento však na rozkaz a podle nařízení jiných. A co je hlavní: Werth by raději ztratil sám sebe, než aby lehkomyšlně obětoval kteréhokoli ze svých vojáků, kdežto tento nechával kvůli své lakotě hynout celé pluky. Ale protože to patří jinam, přejdeme k jiným věcem.

Toho roku dopravilo pět tisíc Španělů do Dunkerku čtyři nádoby zlata⁹. Také v Portugalsku vypuklo jakési povstání proti španělskému králi¹⁰, které však bylo brzy potlačeno. Téhož roku zemřel rovněž vévoda mantovský¹¹. Koncem ledna se polní podmaršálek hrabě de Ridberg pokoušel přejít po zamrzlých vodách na ostrov Rye¹² a poslal z jízdy napřed padesát mužů, aby vyzkoušeli, zda se dá bezpečně přejít. Když však postoupili dál, led se prolomil a všichni zahynuli, takže se hrabě musel vrátit. Co je divného na tom, když se Bůh někdy postaví proti těm, kdo se staví proti němu? Kdo z vojáků se oddá Bakchovi a Venuši, toho Bůh často nechává bez nezbytné pomoci. Je hanba, kam to dnes s vojskem došlo: právem bys mohl pochybovat, zda se mezi vojáky vůbec cítí Bůh, a pokud ano, zda to není Bakchus nebo Venuše. Tuto bezbožnost nedávno výtečně pokárala při hostině ona nanejvýš cudná a zároveň velmi urozená paní Antonetta La Roy. Když jí vojevůdce velkého jména podal sklenici a chvástal se, že je to jeho bůh, upustila ji z rukou na zem a řekla: „Hle, tvůj bůh, nejlepší muži, je velmi ubohý a křehký; věz však, že je jiný Bůh, mstitel tvé bezbožnosti, který drtí ty, kdo proti němu bezbožně štekají.“

Mezitím v celém Meklenburském vévodství chybělo vše potřebné pro vojáky i pro koně. Holštýňané a Hamburčané se navíc zdráhali přijmout do zimního ležení jakéhokoli vojáka. Proto se stávalo, že mnozí, bídou přemoženi, den po dni jeden po druhém končili svůj život.

⁴Dnes obec Dorf Mecklenburg asi 6 km jižně od Wismaru. Zdejší slovanské hradiště Mikilimborg („velký hrad“) dalo jméno zemi i vládnoucímu rodu.

⁵Hanzovní přístav v Meklenbursku; Švédové jej drželi od roku 1632 a vestfálským mírem jim připadl.

⁶Neukloster, městečko asi 15 km východně od Wismaru.

⁷Ostrov ve Wismarské zátoce severně od Wismaru.

⁸Usedom leží u ústí Odry, daleko na východě; v okolí Wismaru a Poelu jde patrně o záměnu nebo zkomolené jméno (latina má *Usdum*).

⁹Lat. *quatuor auri vasa*; snad míněny čtyři lodě se zlatem (?).

¹⁰Míněny nepokoje v Évoře a dalších městech Alenteja proti novým daním (srpen 1637), potlačené počátkem roku 1638. Předznamenaly portugalské povstání z prosince 1640, jež zemi vrátilo samostatnost.

¹¹Karel I. Gonzaga (Charles de Gonzague-Nevers, 1580–1637), vévoda mantovský od roku 1627; jeho nástup vyvolal válku o mantovské dědictví. Carve se mýlí v roce: vévoda zemřel už v září 1637 v Mantově.

¹²Snad Rujána (Rügen) (?); obě vydání mají „Rye“.

Kapitola XXIX. – O našem tažení proti Švédům

Celou zimu a postní dobu živili naše vojáky i s jejich veliteli rozličnými nadějemi. Každý by byl věřil, že se s nástupem jara dočká hojnosti peněz a bude oblečen do nejlepších šatů. Když však ta doba nastala, muselo se jako dřív znovu jít do pole s prázdnou kapsou a nahým tělem. Tak je svět řízen planými, ba lživými sliby; nejpošetilejší ze smrtelníků je ten, kdo světu věří. K oltářům, ubohý vojáku, k oltářům! Jinde pro tebe útočiště není. Když celá říše, ba téměř celá Evropa i celý svět hořely válkou a sousední Rakousko obklopoval hřmot nepřátelských zbraní, tehdy jsi byl v ceně. Nyní, když jsi nepřítele trochu oslabil a zatlačil o kousek dál k cizincům, tvé služby ztrácejí cenu, a to tak, že tě nejpodlejší dvorští patolízalové, lidičky nejnižšího stavu, hanba a výkal světa, pouzí nicotní synové země, nechťejí přijmout ani za sluhu. Ba nejstatečnějšími vojevůdci, kteří za nejzjevnějšího nebezpečí vlastního života uchránili statky, jmění a postavení císaře, králů a knížat, pohrdají natolik, že by je nezaměstnali ani jako vozky nebo mlatce. Ale počkejte, moji páni, chvílku vyčkejte: ještě nezapadlo slunce všech dnů. Kdo ví, co přinese pozdní večer? Dejte si pozor, aby na vás nedopadl ten vrh kostkou, který se nikoli bez nejhanebnějšího bezpráví chystáte hodit na vojáka, nejvěrnějšího služebníka svého císaře.

Ale nač já, jenž nejsem válečník, marně metám bezmocné blesky? Hněv bez síly je marný. Raději vyjdu do pole, abych se rozptýlil a vyvařil ze sebe žluč. Jakmile naše vojsko vyšlo do otevřené krajiny, bylo hned vedeno proti nepříteli. A brzy, 5. března, podalo důkazy své statečnosti. Generál Klitzing¹ totiž nepříteli Istí vyrval Gartz, téměř celou tamní posádku pobil, ukořistil sedmnáct pěších praporců a tři jízdní a odvedl do zajetí generálního strážmistra Drummonda², rodem Skota, s mnoha kapitány a důstojníky.

Tehdy nám také došla zpráva o obsazení Hanau³, významného města ležícího na Mohanu, které Ramsay⁴, Istivý voják, už dlouhou dobu držel k velké škodě okolních městec. Při tomto obléhání vynaložili jménem nejdůstojnějšího kurfiřta mohučského mnoho úsilí kdosi z urozeného a vznešeného rodu pánů z Metternichu a velmi urozený pan Jan Kryštof z Bettendorfu⁵, kdysi podplukovník v císařské armádě, nyní velitel na hradě Königstein⁶.

Zde, nebo nedlouho poté, jsme se také dozvěděli o zprvu šťastných úspěších Jana z Werthu proti vévodovi Výmarskému a brzy nato o žalostné porážce a zajetí téhož generála Wertha a tří dalších generálů, totiž vévody Savelliho⁷, Enkevorta a Sperreutera. Naši nejprve porazili nepřítele u Rheinfeldenu⁸. Po vítězství se však naše vojsko příliš volně rozešlo, zčásti za kořistí, zčásti na odpočinek, a nerozvázně rozptýlilo své síly. Nepřítel mezitím se svým vojskem sebral odvahu, obnovil bitvu a nanejvýš potupně rozprášil ty, od nichž byl krátce předtím sám rozprášen; brzy nato donutil

¹Hans Kaspar z Klitzingu (zemř. 1644), braniborský šlechtic, dříve saský generál; od roku 1637 velel malému braniborskému vojsku, které kurfiřt Jiří Vilém postavil ve spojení s císařem proti Švédům. V listopadu 1638 byl z velení odvolán. Pohřben v berlínském dómu; příčina smrti není známa. Vydání 1859 má „Olitzing“.

²Sir David Drummond (1593–1638), skotský generálmajor ve švédských službách, velitel Gartzu. Při braniborském přepadu města byl raněn a zajat a na následky zranění zemřel v zajetí (poslední jeho dopis je ze Spandau z 12. 3. 1638). Pohřben roku 1643 v kostele Riddarholmen ve Stockholmu.

³Hanau na Mohanu východně od Frankfurtu, od roku 1631 švédská pevnost; 12. 2. 1638 ji překvapivým přepadem získali císařští.

⁴Sir James Ramsay, zvaný Černý (asi 1589–1639), skotský generálmajor ve švédských službách a velitel Hanau, které hájil při dlouhém obléhání 1635–1636. Při přepadu 12. 2. 1638 jej těžce raněného zajal Ludvík Jindřich Nasavsko-Dillenburgský; zemřel na následky zranění jako zajatec na zámku Dillenburg 29. 6. 1639.

⁵Johann (Peter) Christoph von Bettendorf († 1642), císařský podplukovník a velitel mohučské pevnosti Königstein; účastnil se dobytí Hanau v únoru 1638, ženatý s Marií Markétou z Kronbergu. Bližší životní data a okolnosti smrti nejsou známy.

⁶Hrad Königstein v Taunusu severozápadně od Frankfurtu, tehdy v držení mohučského arcibiskupství.

⁷Federico Savelli († 19. 12. 1649), římský šlechtic, císařský generál a od roku 1635 polní maršál. Roku 1631 vydal Švédům Demmin. U Rheinfeldenu byl zajat, ale z vězení uprchl. Místo ani příčina smrti nejsou známy.

⁸Šlo o dvě bitvy. Bernard Výmarský obléhal Rheinfeldenu na horním Rýně; 28. 2. 1638 ho císařští a bavorští odrazili, 3. 3. 1638 je však nečekaně napadl znovu a rozbil; Werth, Savelli, Enkevort i Sperreuter padli do zajetí. Město kapitulovalo až 23. 3. 1638. Vítězství otevřelo Bernardovi cestu k Breisachu.

ke kapitulaci Rheinfelden, kterému nebylo možné přispět na pomoc. O co žalostnější pro nás byla tato porážka kvůli zjetí tak významných mužů, o to radostnější byla porážka, kterou utrpěli Francouzi od Španělů, když museli zrušit obléhání Fuenterrabie⁹.

Princ Condé vpadl před několika měsíci s dvaceti čtyřmi tisíci vojáků, zčásti jezdců, zčásti pěšáků, do Španělska a pod šťastnými znameními už některá místa a vhodnější přístavy přinutil ke kapitulaci a hodlal postupovat dál. Když však viděl, že jeho postupu stojí v cestě jako velká překážka Fuenterrabia, rozhodl se na ni zaútočit a dobýt ji. S celým vojskem, vybaveným ke zdaru tohoto podniku vším potřebným, proto město obklíčil a sevřel tvrdým obležením. Zčásti zápalnými stroji, zčásti pílí vojáků se dostal už tak daleko, že pevně doufal, že několik bašt získá. Když to Španělé viděli a dobře si uvědomovali, jakou škodou by to bylo pro město, ba pro celou vlast, rozhodli se vzepřít se mu ze všech sil. Vyvedli tedy na osmnáct tisíc vybraných vojáků proti francouzskému táboru a 7. září, v předvečer Narození Panny Marie, napadli nepřítele, který na svém záměru i postavení houževnatě lpěl, s takovou prudkostí, že nejprve rozvrátili šiky jeho vojska, potom pobili mnoho vojáků a nakonec ho zahnali na útek. Věčnou slávu si v této srážce vysloužil pluk, jenž patřil nikoli zvrhlému potomku staršího prince Condé, šlechtěného otce¹⁰. Ten prý Španělům vzdoroval tak statečně, že nebýt toho, že dva jiné pluky, totiž Meilleraye¹¹ a druhý, kterému říkali Korunní, se daly na útek, museli by Španělé bezpochyby ustoupit s nepořízenou a s velkými ztrátami na životech. V této bitvě prý padlo na čtyřicet francouzských šlechticů. Arcibiskup bordeauxský¹² a biskup arleský¹³ (kteří by byli lépe bojovali perem a modlitbami proti duchovním nepřítelům církve) s bídou vyvázli živí. Princ Condé, muž válečný, přeplaval v této bitvě jako první na koni řeku a spolu s kardinálem de la Valette¹⁴, hrabětem Gramontem¹⁵, markýzem de la Force¹⁶, markýzem de Gante a dalšími se stáhl do Bayonne. Z vojáků padlo kolem patnácti set, pět set jich bylo zajato a našim zůstalo třicet sedm těžkých děl a veškerá zavazadla, mezi nimi i vozy samotného prince Condé, obtížené stříbrem a drahocennostmi a odhadované na čtyři sta tisíc korun¹⁷. Zajatce pak nejlaskavější z králů Filip všechny bez výkupného propustil na svobodu, jakmile se ve Španělsku dozvěděli o princovi, který se nedávno narodil francouzskému králi¹⁸.

Mezitím dostalo několik našich pluků v Pomořansku 6., 7. a 8. dubna rozkaz překročit Labe. Téměř ve stejné době byla manželka našeho nejnepřemožitelnějšího císaře Ferdinanda III. za velkého jásotu nejvyšších i nejnižších korunována uherskou královnou¹⁹, poté co byly všechny uherské stavy svolány na generální zemský sněm.

⁹Fuenterrabia (baskicky Hondarribia), pevnost u ústí Bidasoy na španělsko-francouzské hranici. Francouzi pod princem Condé ji obléhali od července 1638; 7. 9. 1638 je vyprošťovací vojsko admiranta Kastilie Juana Alfonse Enríqueze de Cabrera porazilo a zahnilo za hranici. Carve událost řadí ke zprávám z jara 1638, stala se však až v září.

¹⁰Míněn Ludvík II. Bourbon, vévoda d'Enghien (8. 9. 1621 – 11. 12. 1686 Fontainebleau), syn prince Condé, pozdější „Velký Condé“; zemřel ve Fontainebleau, nikoli v boji.

¹¹Pluk Charlese de La Porte, markýze de La Meilleraye (1602–1664), Richelieuova bratrance a velmistra dělostřelectva, od roku 1639 maršála Francie; zemřel přirozenou smrtí.

¹²Henri d'Escoubleau de Sourdis (1593–1645), arcibiskup bordeauxský od roku 1629 a Richelieuův velitel loďstva; v srpnu 1638 zničil španělskou flotu u Getarie. Vinu za porážku u Fuenterrabie sváděl na vévodu de La Valette. Zemřel 18. 6. 1645; příčina smrti se neuvádí.

¹³Neztotožněn; Arles byl arcibiskupstvím a latina má *Arehtensis*.

¹⁴Ve skutečnosti byl u Fuenterrabie kardinálův bratr Bernard de Nogaret, vévoda de La Valette (1592–1661, od 1642 vévoda d'Épernon); kardinál Louis de La Valette velel tehdy v Itálii. Vévoda odmítl vést rozhodující útok, po porážce byl obviněn, uprchl do Anglie a roku 1639 byl v nepřítomnosti odsouzen k smrti; po Richelieuově smrti byl rehabilitován. Zemřel v Paříži roku 1661; příčina smrti se neuvádí.

¹⁵Patrně Antoine II., hrabě de Gramont († 1644), guvernér Navarry a Béarnu a dědičný starosta Bayonne (?); příčina smrti není známa.

¹⁶Armand-Nompar de Caumont, markýz de La Force (30. 10. 1580 – 16. 12. 1675 na zámku La Force v Périgordu), hugenot, syn maršála de La Force (ten roku 1638 obléhal Saint-Omer ve Flandrech); u Fuenterrabie byl jedním z hlavních Condého podřízených velitelů a padl pod ním dva koně. Po otcově smrti 1652 vévoda de La Force a maršál Francie; příčina smrti není známa.

¹⁷Lat. *coronati*, korunové mince; u francouzských peněz se tak označoval tolar écu.

¹⁸Budoucí Ludvík XIV., narozený 5. 9. 1638 v Saint-Germain-en-Laye, dva dny před bitvou.

¹⁹Marie Anna Španělská byla korunována uherskou královnou na sněmu v Prešpurku (Bratislavě) 14. 2. 1638 (?), tedy dříve, než Carve naznačuje.

Potom odjel císař do Prahy. Generál Gallas po rozličných letošních výpravách²⁰ proti nepřítelům, když opatřil všechna místa nedávno odňatá protivníkům dostatečnými posádkami, rozdělil císařská vojska na zimní ubytování do různých vévodství. Do Holštýnského vévodství poslal několik pluků. Florentskému vévodovi bylo přiděleno brémské území, a aby tam nebyl nečinným hostem, vyhnal ze zdejšího opevněného hradu Švédy a obsadil ho. Hraběti de Ridberg připadla brunšvická a lüneburská a další přilehlá hrabství, jiní dostali hamburské a lübecké území. Goltz obdržel mohučské arcibiskupství²¹ a místa k němu přilehlá. Meklenburské vévodství připadlo generálnímu strážmistrovi Salisovi, jemuž byla svěřena péče o to, aby Banéra potlačil a udržel na uzdě, kdyby se snad pokusil zvednout hlavu. My jsme měli táhnout do Dannenbergu²². Když jsme tam několik dní pobýli, přešli jsme do Wolfsburgu²³ a ve zrušených vesnicích, zbavených veškeré lidské pomoci, jsme byli nuceni zůstat až do 15. dubna. Toho dne, když nás už dlouho tížil hlad, jsme se přesunuli do Brunšviku, velkého a prostorného města, výborně opevněného valy. Prý má jméno po jakémsi Brunovi, svém zakladateli, a bylo postaveno roku 861 po Kristu²⁴. V tomto kraji jsme téměř dva týdny čekali na naše peněžité kontribuce²⁵. Za nelidské jsme považovali především to, že ačkoli tam byl vévoda brunšvický a lüneburský²⁶ osobně přítomen, nepustil nám z města nic na obživu koní ani lidí. Brunšvičtí sedláci navíc beztretně napadali naše vojáky, a koho zastihli samotného, toho ubožáka trestali smrtí; nešetřili ani samotné důstojníky, jestliže zjistili, že sháněli trochu chleba nebo mouky, nezbytné k obživě. Proto se stalo, že velmi mnoho vojáků, dohnáno hladem a krajní nouzí, uteklo.

²⁰Míněny výpravy roku 1637 a zimní ubytování 1637/38; Carve se tu vrací v čase.

²¹Obě vydání mají „Moguntinensem“; v souvislosti se severoněmeckými zimními kvartýry jde spíše o magdeburské arcibiskupství (?).

²²Dannenberg (Elbe), městečko v Dolním Sasku nedaleko Labe, tehdy sídlo vedlejší linie brunšvických vévodů.

²³Tehdy hrad a panství pánů z Bartensleбенu u Fallersleбенu; dnešní průmyslové město vzniklo až roku 1938.

²⁴Pověst o založení Brunšviku saským hrabětem Brunem roku 861 je legenda; město je poprvé doloženo roku 1031.

²⁵Kontribuce: pravidelné dávky v penězích nebo naturáliích, které vojsko vymáhalo na obyvatelstvu přiděleného kraje; platil se z nich žold i zásobování.

²⁶Patrně August Mladší (1579–1666), vévoda brunšvicko-lüneburský (wolfenbüttelská linie) od roku 1635. Protože ve Wolfenbüttelu ležela císařská posádka, sídlil až do roku 1643 v Brunšviku; zakladatel proslulé wolfenbüttelské knihovny. Zemřel 17. 9. 1666 ve Wolfenbüttelu přirozenou smrtí ve vysokém věku.

Kapitola XXX. – Popisuje naši cestu do hrabství Schaumburg

Po nevýslovných a vskutku politováníhodných pohromách jsme konečně 7. května dostali rozkaz zamířit k Hannoveru a odtud se stočit do hrabství Schaumburg, neboť to nám bylo prý přiděleno na zimní ubytování. Tak se, upřímný čtenáři, v této bouři světa všechno míchá sem a tam, hranaté s kulatým: v zimě se musí bojovat, a když se blíží čas, kdy králové obvykle vytahují do války, je třeba se skrývat v zimních kvartýrech. Nemysli si však, že se to děje bez příčiny; ti, jichž se to týká, to dobře věděli. Komisaři¹ totiž často drží vojsko v poli, jako by to vyžadovala nutnost, aby sami sklidili ze zimních kvartýrů užitek, který byl určen vojákům. A myslí si, že si toho nikdo nevšimne, ačkoli lsti mnohých jsou už jasnější než polední světlo. Ale co je nad námi, nás se netýká; nicméně dotknout se pravdy mimochodem a jen zběžně neuškodí. Pospěšme si včas do hrabství Schaumburg, aby nás později netrápila letní vedra, ale přece jen pomalu, aby nás snad nepotkalo totéž co Corraschův pluk, který příliš spěchal. Byl totiž určen na totéž místo co my, a bez našeho vědomí si díky nejvyšší přízni generála Gallase vymohl dovolení nás předejít, a to, nemýlím-li se, s úmyslem vybrat si to nejlepší ubytování, vymáhat svůj žold neboli kontribuci dříve než my, aby pro nás po našem příchodu nic nezbylo, a když už by něco zbylo, aby se to dalo vybrat jen obtížně a s velkými těžkostmi pro poddané. Ale nanejvýš prozíravý Bůh, který všechno moudře řídí, to skvěle zařídil a obrátil jejich úskok proti jejich vlastní hlavě: učinil, že se tito běžci stali kořistí nepřátel dříve, než dorazili na určené místo. Když se totiž nepřátelští vojáci, kteří leželi nedaleko odtud, dozvěděli od zvědů, že těmi cestami potáhne pluk sám, vyslali hned větší počet mužů, aby vyrazili ze zálohy a pluk obklíčený buď pobili, nebo zajali, což se také stalo.

A ačkoli zmíněný pluk, složený z výborných a nejvybranějších vojáků, plných dvanáct hodin s nepřítelem statečně bojoval a pobil spolu s podplukovníkem a třemi kapitány asi sto dvacet pěších i jezdců², nedokázal přesile protivníků déle odolávat. Museli proto zanechat všechny své prapory se všemi zavazadly a do posledního muže padnout do zajetí i se sluhy, manželkami a dětmi; výjimkou byl jen plukovník a jeho manželka, kteří si příhodně zajeli kvůli obchodům do Hannoveru. Stalo se to koncem dubna u jakési vesnice Kleinenheydorn³ nedaleko Neustadtu.

Dne 13. května jsme s naším plukem a s hrabětem del Maestro vstoupili z Neustadtu, města znamenitě opevněného a z jedné strany chráněného řekou Leine, do hrabství Schaumburg. Hrabě, pán toho kraje, je muž vlídný, přívětivý a laskavý jako málokdo a přijal nás tak lidsky, jak jen mohl. Z rodu tohoto hraběte a z rodu florentských vévodů prý odvozují svůj původ irští hrabata Geraldinové. Švédové mezitím nepřestávali odvážně napadat naše, kdekoli mohli, a zvláště jejich generál Kingen⁴ způsobil císařským různé škody. Prvního června dal nečekaně troubit k útoku, přepadl naše, kteří to nečekali a byli téměř nepřipraveni, a pobil mnoho mužů z pluků plukovníka Bruaye a plukovníka Lamboye, kteří se usadili ve Verdenu. Poté bylo mezi císařskými a švédskými oddíly uzavřeno dvacetidenní příměří kvůli mírovým smlouvám, o nichž se prý mezi znepřátelenými stranami jednalo. Za tím účelem vyslal císař do Lübecku hraběte Kurze⁵ s několika dalšími císařskými rady, aby jednali o vhodných prostředcích k míru, prospěšných říši. Gallas se zatím zdržoval ve svém zimním ležení v Grabow⁶ v Meklenburském vévodství. Když doba příměří uplynula, napadli 23. června hrabě del Maestro a plukovník Devereux spojenými silami nepřítele, a kromě těch, které pobili, odvedli šestnáct do zajetí. Protivníci, kteří se dali na útěk, ukradli Lüneburským řadu koní, aby neodešli bez pomsty.

Kolem téže doby se přihodil příběh stejně zábavný jako pravdivý. Tři jezdci, kteří sloužili pod generálem

¹Váleční komisaři měli na starosti ubytování, zásobování a vybírání kontribucí; vojáci je běžně podezírali z obohacování.

²Latina (*occideritque cum Vice-Colonello...*) připouští i výklad, že pluk sám ztratil asi sto dvacet mužů i se svým podplukovníkem a třemi kapitány.

³Dnes Kleinheidorn, část města Wunstorf mezi Neustadtem am Rübenberge a Hannoverem.

⁴James King (1589 Warbester na ostrově Hoy, Orkneje – 9. 6. 1652 Stockholm), skotský generálporučík ve švédských službách, 1638 velitel švédských sborů na Vezeře; 17. 10. 1638 poražen u Vlotho, od 1642 lord Eythin.

⁵Ferdinand Zikmund Kurz ze Senftenau (1592 Mnichov – 24. 3. 1659 Vídeň), od konce roku 1637 říšský místokancléř; jeho jednání se Švédy o míru k výsledku nevedla. Příčina smrti se neuvádí.

⁶Grabow, městečko v jihozápadním Meklenbursku na řece Eldě.

Bredowem, vyšli spolu z tábora a nevím jakou náhodou narazili na šest jezdců nepřátelského pluku. Ti je zajali, odvěkli do lesa a nejprve je svlékli do hanebné nahoty, pak jim svázali ruce za zády, každého zvlášť zavřeli do pytle, a tak je bez jakékoli pomoci ponechali divoké zvěři napospas.

Když se tam svázání celé dva dny váleli sem a tam a nenacházeli žádný způsob, jak se vyprostit, jeden z nich si konečně nohama prorazil cestu ven. A protože nemohl použít rukou a ani druzí ho nemohli zbavit pout, svalil se znovu na zem, ústy rozvázal provázky pytlů, vypustil druhy a dovedl je zpět do tábora, polomrtvé a hladem téměř umořené.

Zatímco jsme se zde se spojenými silami všemožně bránili proti nepřátelským výpadům, byli jsme nečekaně rozkazem hraběte de Ridberg odvoláni a rozděleni na různé strany: hrabě del Maestro byl povolán do Brunšviku, plukovník Devereux byl odeslán ke generálnímu strážmistovi Petru Götzovi do Vestfálska.

V červnu bojoval kardinál-infant s Holanďany u Antverp⁷ s nejlepším úspěchem: kromě toho, že protivníkům způsobil drtivou porážku, zajal 3 464 vojáků a Holanďanům odňal také asi sto lodí vybavených všemi druhy střeliva i se všemi děly, velkými i malými. Také lotrinský vévoda narazil u Met na řadu mul, které vyvážely z Francie zčásti zlaté a stříbrné, zčásti jiné zboží. Cena drahých kovů prý dosáhla šestnácti tisíc zlatých, nepočítaje to, co nesly jiného druhu; to všechno si odvedl s sebou. Koncem června poslal generál Gallas pomoc všem pomořanským městům, která byla v naší moci. Do Wolgastu vypravil generála Salise s velkým množstvím obilí. Když ho tam bez překážek dopravil a vracel se už do svého tábora, našel cestou vhodné místo a chtěl tam vypustit koně svých mužů na pastvu. Jakmile je zahlédli protivníci z okolí, vrhli se na ně znenadání v naději na snadnou kořist; věc však dopadla jinak, než doufali, a sami se stali kořistí našich. Kolem téže doby jsme se dozvěděli i o porážce, kterou kardinál-infant s pomocí Piccolominiho a císařských uštědřil Francouzům u Saint-Omer⁸: z třinácti tisíc vojáků jedny pobil, jiné zranil a další odvedl do zajetí i s veškerou válečnou výzbrojí.

Když jsme se však odebrali do Vestfálska, brzy nato nás odvedli do hrabství Waldeck⁹ na hranicích Hesenska, abychom nabrali sil, a dostali jsme rozkaz vyčkat příchodu polního maršála Hatzfeldta. Hesensští tehdy právě vyjednávali s císařem o obnovení míru, a proto jsme nesměli vpadnout na jejich území, abychom nezavdali podnět k nové roztržce. Krutá zuřivost kalvinistů však mezitím neutichla, nýbrž běsnila na Fuldsku a nejvíce se obrátila proti jednomu řeholníkovi, kterého ti nejukrutnější lidé rozsekali na kusy.

⁷Bitva u Kalla na levém břehu Šeldy naproti Antverpám (20.–21. 6. 1638): kardinál-infant rozbil nizozemský sbor, který měl Antverpy oblehnout; padl v ní mladý hrabě Mořic Nasavský.

⁸Francouzi pod maršálem de Châtillon obléhali Saint-Omer v Artois od května 1638; město vyprostil princ Tomáš Savojský a Piccolomini a Francouzi v červenci odtáhli. Carvovo číslo je patrně nadsazené.

⁹Hrabství Waldeck severozápadně od Kasselu, dnes součást spolkové země Hesensko.

Kapitola XXXI. – O původu a příčinách války v Německu a o jiných událostech v říši

Často jsem sám v sobě zkoumal, co bylo příčinou tak veliké a tak ukrutné války a tolika pohrom, které v Německu propukly už před mnoha lety. Nenacházím jinou než nadměrnou pýchu, zrozenou z hojnosti všech věcí. Kvůli ní žil každý jako sám sobě císařem a jako nějaký malý bůh, bez ohledu na zákony lidské i božské. Protože se však Bůh pyšným protiví, ale pokorným dává milost, musel zcela po právu dopustit metly svého hněvu na ty, kdo kráčeli po zemi s nevím jak povýšenou myslí a hlavou se dotýkali nebes, jako by už dosáhli vrcholu všech přání. Bůh obvykle trestá i přísnějšími tresty těžší provinění, která se jeho velebnosti dotýkají blíže. A protože si lze stěžít vymyslet nějaký těžký hřích, který by se nezrodil z pramene a matky všech neřestí, z pýchy, stíhá ji právem tak prudkou a dlouhotrvající pomstou. Procitni konečně, nejvíce sužované Německo, a pohleď na své ponížení, do níž tě podle tvé zásluhy uvrhl Všemohoucí! Pokoř se pod mocnou rukou Boží, aby ti bylo dobře a abys dosáhlo milosrdenství. Dost už ses skrývalo v prachu bídy; pozdvihni někdy tvář, setři ze sebe špínu a obrať se k Hospodinu, svému Bohu. Avšak pamětliv svého záměru budu kazatelem jinde; zde jsem dějepiscem.

V té době navštívil našeho generála jasný kníže a pán Johann¹, bratr lantkraběte hesensko-darmstadtského², kníže obdařený rozličnými dary přírody i Boha až podivuhodně, a to z vlídnosti, kterou chová k vojenskému stavu. Bylo pozoruhodné, že z této knížecí linie nebyl nikdo, kdo by se chopil zbraní proti Jeho císařské Milosti, ačkoli se od něho lišili vírou a švagrovstvím i bližším příbuzenstvím měli velmi blízko k Sasovi³ a dalším německým knížatům, kteří tehdy vedli válku proti říši. Ta nadmíru prozíravá knížata totiž viděla, že císaře lze sice na čas potlačit, avšak přemoci ho nelze. Nedlouho potom, zatímco tyto zmatky v říši stále trvaly, pojala mladšího z těchto knížat⁴ touha odebrat se do Říma. Jakmile tam přišel, pohnut zbožností tamního místa i lidí, odpřisáhl kacířství a vrátil se k pravověrné a starobylé církvi.

V červenci⁵ vytáhli hrabě Johann Götz, maršálek ligistických vojsk, a vévoda Savelli s početným vojskem, dobře zásobeni potravinami i zbraněmi, aby osvobodili Breisach z obležení. Savelli dostal rozkaz vést předvoj a Götz měl následovat se zbytkem vojska; aby však vozatajstvo a zásoby šly bezpečnější cestou, chtěli je vézt mezi oddíly obou velitelů. Plány našich nemohly zůstat skryty vévodovi Bernardovi Výmarskému, protože byly veřejné a otevřené. Ten, jako voják nikoli zahálčivý, se svými veliteli promyslel všechny způsoby a prostředky, jak naše porazit a odvést zásoby jinam, dříve než dorazí na místo, kam je určili. Namířil proto všechna děla na Savelliho předvoj a hned nato zaútočil s nejvybranějším vojskem na oddíl, který stál proti němu, čímž poněkud rozvrátil šik našich vojáků. Když se však na povzbuzení svého velitele znovu sešikovali, pak nepříteli statečně odolávali a donutili ho poněkud ustoupit. Kdyby tu byl Johann Götz se zbytkem vojska co nejrychleji, jak měl, byla by věc dopadla co nejlépe a nepřítel by byl bezpochyby poražen. Ale buď si chtěl chválu za osvobození Breisachu přivlastnit sám a ostatními veliteli vedle sebe pohrdal, anebo, jak o tom tehdy vytrvale kolovala pověst, se s nepřítelem tajně domlouval; má se tedy za to, že se někde úmyslně zdržel a že vévodovi Savellimu tuto porážku ze srdce přál.

Protože tedy Götz otálel a naši byli proti velmi silnému vojsku slabší, byli nuceni ustoupit vévodovi Výmarskému. Ten měl převahu, a když naši nemohli jeho náporu déle odolávat, uchvátil zásoby se vším

¹Johann Hesensko-Darmstadtský (17. 6. 1609 Darmstadt – 1. 4. 1651 Bad Ems), mladší bratr lantkraběte Jiřího II., voják a generál, později lantkrabě hesensko-braubašský. Příčina smrti se neuvádí.

²Jiří II. Hesensko-Darmstadtský (1605–1661), lantkrabě, luterán; manžel Sofie Eleonory, dcery saského kurfiřta Jana Jiřího I. Po celou válku se držel císaře, se Švédy se dohodl jen pod tlakem. Zemřel 11. 6. 1661 v Darmstadtu přirozenou smrtí.

³Saský kurfiřt Jan Jiří I. bojoval proti císaři jen v letech 1631–1635; pražským mírem (1635) přešel na císařovu stranu. Carvovo „tehdy“ platí pro dřívější léta války.

⁴Friedrich Hesensko-Darmstadtský (28. 2. 1616 Darmstadt – 19. 2. 1682 Vratislav), nejmladší bratr lantkraběte Jiřího II.; v Římě konvertoval ke katolictví (1636/1637 (?)), stal se maltézským rytířem, roku 1655 kardinálem a roku 1671 vratislavským biskupem.

⁵Bitva u Wittenweieru (na pravém břehu Rýna jižně od Štrasburku) se odehrála 9. 8. 1638 n. st. (30. 7. st. st.). Bernard Výmarský porazil Savelliho a Götze a ukořistil jejich vozatajstvo; Breisach tím ztratil hlavní naději na pomoc.

vozatajstvem, které s sebou naši přivezli. Tak během jediného dne, ba během několika málo hodin zhasla hlavní naděje na osvobození Breisachu a tolik nákladů, které vynaložila rozličná říšská knížata, připadlo nepříteli k užitku. Z našich padli tři pěší kapitáni s dalšími prostými vojáky; nepřátelské pluky však ztratily neméně mužů a mezi jinými byl zajat i generální strážmistr Dubadell⁶. Boj ukončila nadcházející noc; kdyby nebyla nastala, bojovalo by se možná déle a s větší porážkou. Vévoda Bernard Výmarský se tedy vrátil ke svým vítězně a radoval se z kořisti, kdežto Savelliho a Götzovo vojsko se spojila, avšak příliš pozdě, a zbytek vojska převedla do Württemberského vévodství.

Nepříznivý osud nás však potkal i v Pomořansku, kde švédští vojáci mocí dobyli a obsadili Gartz. Také Poláci vyvolávají ve svém království velký rozruch kvůli princí Kazimírovi⁷, bratru svého krále, který byl vyslán do ciziny a zajat Francouzi: když totiž plul do Neapole, kde ho Španěl určil za místokrále těch zemí, padl do rukou Francouzů a byl proti božímu i lidskému právu odvezen do Paříže.

Nedlouho potom vytáhl Karel Ludvík proti říši. Aby tu byl alespoň někdo, kdo by se mu postavil, byl mu vyslán naproti Peter Götz, aby vyzvěděl, kam jeho úmysly směřují. Brzy ho z císařova rozkazu následoval generál Hatzfeldt, který v těch končinách velel císařskému vojsku s plnou mocí. Ten chtěl co nejdříve, totiž 26. srpna, uspořádat přehlídku vojska nedaleko Lippstadtu, a když se tak stalo, pokračoval přes Soest do Hammu, ležícího na řece Lippe, a nakonec do Dortmundu. Když jsme se 4. září dozvěděli, že falšní hrabata nejsou se svým vojskem daleko, dostaly dva tisíce jezdců rozkaz vytáhnout proti nim. Oni se však již od zvěděů dozvěděli o našem příchodu, a proto drželi své vojáky celou noc v šiku, ovšem tak, aby se příliš nevzdálili od svých náspů, přes které neměli naši žádný přístup.

V té době k nám pověst přinesla zcela zřetelné zvěsti, že ve Skotsku se rozmáhají jakési rozbroje⁸ proti jejich vlastnímu králi, králi Británie, takže je obava, aby se dosud malé jiskry nerozhořely v obrovský požár (což kéž dobrotivý Bůh ve své prozřetelnosti, kterou chová k lidskému pokolení, milostivě odvrátí).

Přál bych si však, aby všichni poddaní co nejpečlivěji uvážili celý stav Německa od jeho prvního počátku až do těchto dob. Co, prosím vás, přivedlo všechna tak mocná a tak vznešená říšská knížata do všech těch pohrom, ne-li to, že svému císaři odepřela povinnou poslušnost? Nerad bych věru, mám-li říci pravdu, viděl své krajany zapletené pro podobné provinění do stejných útrap. Ať se tedy raději podřídí moci toho, který je nejmilostivějším panovníkem a u všech cizích národů má pověst nejspravedlivějšího krále: žezlo, jímž vládne poddaným národům, mu nebylo dáno odjinud než z nebe.

⁶Georg Christoph von Taupadel (17. 12. 1595 Börtewitz – 12. 3. 1647 Blotzheim), generál ve službách Bernarda Výmarského, po jeho smrti ve francouzských službách. U Wittenweieru byl zajat při pronásledování poraženého nepřítele.

⁷Jan Kazimír Vasa (22. 3. 1609 Krakov – 16. 12. 1672 Nevers), syn Zikmunda III. a bratr krále Vladislava IV.; od 1648 polský král, roku 1668 abdikoval a dožil ve Francii jako opat v Saint-Germain-des-Prés. Carve se v podrobnostech mýlí: princ cestoval roku 1638 do Španělska (měl se stát místokrálem Portugalska), u Port-de-Bouc ho zajali Francouzi a věznili v Sisteronu a ve Vincennes; propuštěn byl roku 1640. Zemřel na mrtvici.

⁸Odpor skotských presbyteriánů proti anglikánské liturgii, kterou se Karel I. pokusil zavést ve Skotsku (1637), vyústil v Národní smlouvu (National Covenant, únor 1638) a v tzv. biskupské války (1639–1640), předehtu anglické občanské války.

Kapitola XXXII. – O válečných událostech tohoto roku v říši a o našem úspěchu proti falckému knížeti Karlu Ludvíkovi

Už tolikrát zmiňovaný maršálek, Jeho Excelence pan hrabě Hatzfeldt, se v Dortmundu poradil s plukovníky o tom, jak na nejbližší dobu obnovit a posílit vojsko, a pak písemně povolal všechny vojáky k přehlídce, která se měla konat nedaleko Hammu. Náš pluk se tam co nejdříve vydal. Na této cestě jsme dorazili do Recklinghausenu¹ a viděli jsme tam ženský klášter, vznešený ctností i starobylostí, který byl s velkou prozíravostí zakladatelů založen pro ženy urozeného rodu. Nepřijímají se sem jiné než ženy šlechtického původu. Všechny jsou podřízeny a poslušny jedině, kterou si k tomu společnými hlasy zvolí a nazývají ji proboškou. Ta soudí i samotné světské osoby, rozhoduje prostřednictvím svých úředníků i hrdelní pře a vykonává právo meče nad těmi, kdo jsou dopadeni při těžších proviněních.

Pouze tato představená se zavazuje slibem čistoty navždy; ostatní panny jsou povinny zachovávat zdrženlivost jen po tu dobu, po kterou zůstávají v klášteře v poslušnosti a pod vedením probošky. Mohou totiž, kdykoli se jim zachce, s laskavým svolením představené odejít, vdát se nebo přejít k jiným světským povinnostem. K nejčestnějšímu výživnému, které se k urozenosti mimořádně hodí, připojili císaři, zakladatelé tohoto domu, se souhlasem papeže velmi výnosné proboštví a obdařili ho mnoha výsadami.

Odtud jsme táhli přes Essen, město rozdělené rozmanitými a mnohými vyznáními, neboť v něm se usadili katolíci, luteráni, kalvinisté, novokřtenci, zwingliáni, husité, i židé a pohané, proti falckým hrabatům Karlu Ludvíkovi a Rupertovi. Ti tehdy právě s velkým úsilím obléhali Lemgo², už čtrnáctý den je ostřelovali z těžkých děl, ne bez naděje na jeho kapitulaci, a okolní kraje tížili téměř nesnesitelným jhem. Když tedy falcké vojsko smíšené se švédskými oddíly spatřilo, že se naši připraveni k boji blíží, rozhodlo se zarputile neustoupit od zahájeného obléhání ani o krok a postavit prapor proti praporu. Dodrželi to tak vytrvale, že po provedeném výpadu donutili naši jízdu, jakkoli vybranou, dokonce dvakrát obrátit se zády a ustoupit. Když se pak šarvátky rozhořely ve skutečnou bitvu, tlačili na naše tak statečně, že se zpočátku většiny lidí vítězství zdálo nejisté, dokud nepřátelským vojákům nedošla zpráva, že baron Westerholdt³ přivádí Hatzfeldtovi na pomoc nové pluky. Proto dal nepřítel co nejdříve převézt všechno vozatajstvo i s děly k městečku Vlotho⁴ v hrabství Ravensberg. Aby Hatzfeldt tento záměr včas zmařil, poslal s největším spěchem napřed Westerholdta do Gosfeldu⁵, aby dal zbořit tamní most, po kterém by nepřátelské oddíly mohly bezpečně uniknout do Mindenu⁶. Jakmile nepřítel viděl, že má všechny cesty k útěku odříznuté, dodal si odvahy k boji a rozhodl se věc rozhodnout bitvou. Když naše vojsko 17. října⁷ kolem první hodiny statečně zaútočilo, přijal je s takovou statečností, že na naší straně padlo velmi mnoho mužů a vítězství se mnoho hodin klonilo nejisté na obě strany, ba hned na počátku bitvy se téměř přiklonilo na stranu nepřitele.

Pravé křídlo císařských vedli baron Westerholdt a polní podmaršálek jasného vévody lotrinského Louthersheim, na levém pak sám vrchní velitel Hatzfeldt s hrabětem Peterem Götzem mužně, jak se na vojáky muže sluší, bojovali stále v první linii. Proto také řečený Peter Götz, protože vždy útočil na nepřitele v čele, jako první zahynul zasažen koulí z těžkého děla, což u nejvyšších i nejnižších vojáků

¹V samotném Recklinghausenu takový ženský stift doložen není; Carve snad popisuje některý z blízkých šlechtických stiftů (např. Flaesheim ve Vestu Recklinghausen nebo Essen) (?). Popis odpovídá tzv. světským ženským stiftům: kanovnice neskládaly řeholní sliby, žily z prebend a mohly stift opustit a vdát se.

²Lemgo, hanzovní město v hrabství Lippe (dnes Severní Porýní-Vestfálsko); falcko-švédské vojsko je obléhalo v říjnu 1638.

³Hrabě (Carve: baron) z Westerholtu, plukovník císařské jízdy; křestní jméno a životní data nejsou známa. Patrně tentýž Westerholt, který podle Carva o několik týdnů později padl při obléhání Vechty.

⁴Vlotho na Vezeře, městečko v hrabství Ravensberg (tehdy braniborském), dnes Severní Porýní-Vestfálsko.

⁵Snad Gohfeld (dnes část Löhne), asi 5 km západně od Vlotho, kde vedl most přes řeku Werre na cestě do Mindenu. Vydání 1859 má zkomoleně „Gkwfeldia“.

⁶Minden na Vezeře, sídlo biskupství, tehdy se švédskou posádkou.

⁷Bitva u Vlotho 17. 10. 1638: císařské vojsko polního maršála Hatzfeldta zničilo falcko-švédský sbor Karla Ludvíka a skotského generála Jamese Kinga ve švédských službách. Rupert a lord Craven padli do zajetí; falcký pokus o návrat do říše tím skončil.

vyvolalo největší zármutek. Když však naši vojáci přesto na nepřítele dotírali, falcké vojsko se nejprve pozvolna dostalo do zmatku a pak se dalo na útěk. Při něm byla protivníkům způsobena převeliká porážka, neboť je naše jízda ze všech stran odřezávala a pobíjela, takže ostří meče uniklo jen několik málo mužů, nepočítaje ty, kteří se utopili ve vodě.

V této bitvě naši zabavili všechno vozatajstvo, veškerou vojenskou výzbroj, pořízenou s nesmírným nákladem, deset těžkých děl a několik dalších menších, čtyřicet jedna pěších i jezdeckých praporů, nepočítaje ty, které naši vojáci roztrhali na vojenská bandalíra; dále podvazek⁸, odznak jeho rytířského řádu, který anglický král nedávno poslal staršímu falckému knížeti, spolu se všemi tajnějšími listinami. To vše bylo co nejdříve doručeno hraběti Hatzfeldtovi. Mezi ostatním vozatajstvem se našel i vůz těžký raženým stříbrem, jehož cena přesahovala třicet tisíc říšských tolarů; ten byl ponechán vojákům jako kořist, aby si odnesli aspoň nějakou odměnu za svou statečnost.

Mezi nejpřednějšími zajatci, které si naši vojáci odvedli, byli zhruba tito: mladší falcký kníže jménem Rupert, který se v tomto střetnutí ukázal jako vskutku znamenitý voják, ale ještě víc vynikl statečností ducha; jeho zástupce Ferentz; dvě anglická hrabata⁹, v celé Anglii přední jak bohatstvím, tak hodnostmi; šest plukovníků, mezi nimi plukovník Boy, plukovník Loenstein, plukovník Bussardt a plukovník Millardt; dále pět podplukovníků, deset majorů, dvanáct rytmistů a dvacet čtyři kapitánů velících pěším setninám.

Starší falcký kníže Karel Ludvík nasedl do kočáru, který táhlo šest skvělých koní, aby rychle unikl útekem, a pokusil se přebrodit Vezery. Protože však byl na druhém břehu terén příliš vysoký, než aby se tam koně mohli vyšplhat, opustil kočár, dlouho se prodíral mezi vrbami, až konečně vystoupil bez úhony na suchou zem a pěšky hledal další záchranu v Mindenu. Kočár s koňmi i vozkou však Vezera pohltila a zahynuli. Na bojišti bylo napočítáno tisíc dvě stě zabitých, nepočítaje ty, kdo na útěku našli smrt v lesích, ve vodách nebo jinde. Z císařských padli kromě již zmíněného Petera Götze plukovník Tyrell¹⁰, rodem Ir, voják odvahou jako málokdo znamenitý, což sami nepřátelé nejednou přiznali a na vlastní kůži zakusili; dále jeden podplukovník a nanejvýš čtyřicet prostých vojáků.

Po skončené bitvě chtěl náš generál hrabě Hatzfeldt převést naše vojsko do hrabství Lippe¹¹ a nechat je několik dní odpočinout. Dne 22. října byl falcký kníže Rupert s ostatními zajatci odveden do Warendorfu¹².

Nemohu zde opomenout zmínit se o onom nanejvýš přátelském setkání, které se v Litoměřicích konalo mezi naším nejjasnějším císařem Ferdinandem III. a jasným vévodou a kurfiřtem saským a na němž se jednalo o záležitostech nejvyšší důležitosti. Saský vévoda přivedl s sebou, aby blahopřál císaři k císařské hodnosti a ke skvělým vítězstvím nad nepřáteli, čtyři své syny, knížata. Císař je co nejprívětivěji pozdravil, srdečně objal a rozdělil jim dary vpravdě skvostné a královského majestátu hodné: jasnému otci, kurfiřtovi a vévodovi, kočár nádherně potažený čistým hedvábím a zářící zlatem i stříbrem nad míru císařské nádhery, který táhlo šest nejušlechtlejších koní. Dvěma starším knížatům, vévodovi Johannu Georgovi a vévodovi Augustovi, štědře daroval každému koně s nádherným, nanejvýš bohatým postrojem; mladším vévodům Christianovi a Mořicovi¹³, stejně jako předním saským dvořanům, daroval drahocenné zlaté řetězy podle hodnosti a zásluh každého z nich.

⁸Insignie Podvazkového řádu (Order of the Garter), nejvyššího anglického rytířského řádu; Karel Ludvík byl jeho rytířem od roku 1633 (?).

⁹Mezi zajatci byl William, lord Craven (1608–1697), tehdy baron, nikoli hrabě (hrabětem z Cravenu se stal až v 60. letech), oddaný služebník falcké rodiny. Druhého Angličana prameny nejmenují.

¹⁰Hugo von Tirell (Tyrell), irský plukovník, velitel irského pluku nejprve v kolínských, pak v bavorských službách; když se jeho pluk v létě 1638 rozpadl hladem, doporučil jej kolínský kurfiřt Hatzfeldtovi do císařských služeb. Padl v bitvě u Vlotho 17. 10. 1638; datum narození není známo.

¹¹Hrabství Lippe se sídlem v Detmoldu, dnes Severní Porýní-Vestfálsko.

¹²Warendorf, město v münsterském biskupství (dnes Severní Porýní-Vestfálsko).

¹³Synové kurfiřta Jana Jiřího I.: Jan Jiří II. (1613–1680), od 1656 saský kurfiřt; August (1614–1680), administrátor magdeburského arcibiskupství, zakladatel linie Sasko-Weissenfels; Kristián (1615–1691), zakladatel linie Sasko-Merseburg; Mořic (1619–1681), zakladatel linie Sasko-Zeitz.

Mezitím naši využili svého vítězství nad Falckými: nejprve přijali kapitulaci Cloppenburgu¹⁴, velitele toho místa pověsili na potupné šibenici, protože nedávno zrádně přešel od císařských k nepříteli, a pak napřeli myšlenky i síly k obléhání Vechty¹⁵. Naši vojáci sice soudili, že to nebude trvat dlouho, protože město se zdálo mít jen malý obvod; kvůli deštivému počasí, které nastalo, a statečnému odporu obležených nás však zdrželo dobrých šest týdnů, a ne bez krve našich. Při tomto obléhání padl z našich vznešený baron z Westerholtu, zasažený olověnou kulí. Z protivníků byl velitel místa, plukovník Lesle, zabit spolu s jedním majorem jedinou ranou z velkého děla.

Proti Švédům se jinde bojovalo neméně statečně. Hrabě de Braay¹⁶ totiž na příhodném místě přepadl pět set Banérových jezdců a dva pěší pluky, většinu z nich rozprášil a ostatní zahnal na útěk. Neméně škod utrpělo i ostatní nepřátelské jezdecktvo kvůli moru, který tehdy s nesmírnými ztrátami řádl mezi koňmi, takže většina jezdců byla pro úhyn koní nucena sloužit pěšky. Gallasovo vojsko však den ode dne zápasilo víc s hladem než s nepřátelskými silami: každý den odnášeli k pohřbu mnoho vojáků umořených hladem a jiní byli nuceni tajně utíkat, aby si jinde sehnali obilí a udrželi se při životě.

¹⁴Cloppenburg, městečko s hradem v münsterském biskupství (dnes Dolní Sasko).

¹⁵Vechta, město v münsterském biskupství (dnes Dolní Sasko).

¹⁶Vydání 1639 má „de Broy“; patrně tentýž hrabě de Bruay, o němž byla řeč výše.

Kapitola XXXIII. – O kapitulaci Breisachu a o některých dalších věcech vykonaných v říši

Sem patří dobytí Breisachu¹, o němž jsme se už výše několikrát zmínili. Stalo se ke konci tohoto roku 1638 rukou Bernarda, vévody Sasko-Výmarského, který si počínal neméně statečně než vytrvale, a to k nemalé škodě celé říše. Jeho dějiny vyličíme poněkud obsírněji.

Nadmíru prozíravý vévoda Výmarský už dávno předtím viděl, že Breisach po dlouhém obléhání jen stěží déle odolá bdělé ostražitosti jeho vojáků, která obleženým uzavírala jakýkoli přísun zásob, jehož se jim nejvíc nedostávalo. Jejich situace tam už byla velmi tíživá a posádka kvůli krutému hladu a každodenním úmrtím nemohla pevnost udržet o mnoho déle. Vyslal proto ze své péchoty i jízdy muže, kteří měli včas vyzvědět, kam a na kterou stranu se Götz obrací. Když ti přivedli od císařských různé zajatce a sám vévoda Bernard je vyslýchal, upřímně vypověděli, že sice nevědí, co Götz chystá ani kam hodlá převést vojsko, jisté však je, že nedávno přijel do Waldshutu² Filip, hrabě z Mansfeldu, vyslaný od císaře k Bavorovi a odtud k celému vojsku, zvláště pak k velitelům vojsk; za jakým účelem, to prý zatím není jasné. Dále uvedli, že dosti početné, avšak méně odvážné císařské vojsko vtrhlo násilím do hradu Guttenbergu³, kde našlo asi pět set maltrů⁴ obilí. Na tyto zprávy dostal major Prignitz od vévody Výmarského rozkaz, aby se bez prodlení vydal s dvěma sty jezdci a třemi sty pěšáky ke Guttenbergu, jednak aby zabránil dalšímu postupu, jednak aby se na vlastní oči přesvědčil, jak se věci mají. Jakmile se Götzovy oddíly dozvěděly, že se blíží, domnívaly se, že přitahuje celé vojsko vévody Výmarského; proto se, ani nesbalivše zavazadla, daly na zmatený útěk a co nejspěšněji se stáhly do Villingenu⁵. Zanechaly přitom většinu děl, která by zmíněný Prignitz snadno odvezl, kdyby mu v tom nebránil nedostatek koní. Kromě několika zajatců proto všechno ostatní nechal netknuté a podal svému vévodovi zprávu, že hrabě Mansfeld je nyní u císařského vojska a ukázal vojákům císařský dekret podepsaný Jeho Jasností vévodou bavorským, jímž se jim nařizuje, aby napříště neprokazovali žádnou poslušnost Götzovi, nýbrž veškerou poslušnost a vojenskou podřízenost jemu samému. Hned nato prý zašel za Götzem, aby ho v poutech poslal k císaři nebo rozhodně k Bavorovi; to se bez otálení stalo a Mansfeld dal Götze posadit do kočáru a odvézt do Mnichova⁶ pod ochranou dvou set jezdců, císaři naprosto oddaných. Ani sám Mansfeld se tam nezdržel dlouho; jakmile vojenské velení s nejvyšší pravomocí převedl až do dalšího císařova rozhodnutí na Goltze, odjel jinam.

V Breisachu mezitím generální polní zbrojmistr⁷ baron z Reinachu viděl, že je zbaven veškeré pomoci, nevěděl o žádné příležitosti ani způsobu, jak pevnost vysvobodit, a ve městě už nezbyvalo nic, čím by napříště udržel při životě sebe a své lidi. Krajní hlad a nejvyšší bída tak dohnaly tohoto jinak odvážného vojáka k smířlivější řeči. Dvanáctého prosince proto poslal z města zpět bubeníka, kterého tam před několika hodinami vpustil plukovník Erlach⁸, s velmi zdvořilým dopisem, z něhož bylo snadno poznat, že je ochoten za jistých a čestných podmínek město vydat; žádali však, aby si pro větší bezpečnost obou stran vyměnili rukojmí, dokud se smlouva neuzavře. Nedlouho předtím napsal Reinach sám vévodovi

¹Bernard Výmarský obléhal Breisach od léta 1638; posádka kapitulovala 17. 12. a odtáhla 19. 12. 1638. Pádem nejdůležitější pevnosti na Horním Rýně ztratili Habsburkové spojení mezi Alsaskem a Breisgau; po Bernardově smrti (1639) připadl Breisach Francii.

²Waldshut na Horním Rýně (dnes Waldshut-Tiengen, Bádensko-Württembersko), jedno ze čtyř rakouských tzv. lesních měst.

³Snad hrad Gutenberg u Waldshutu (?).

⁴Maltr (Malter), dobová dutá míra obilí; jeho obsah se místně značně lišil.

⁵Villingen ve Schwarzwaldu (dnes Villingen-Schwenningen), rakouské město, za války opakovaně a marně obléhané Württemberskými a Švédy.

⁶Ve skutečnosti byl Götz zatčen v prosinci 1638 na rozkaz bavorského kurfiřta a odvezen do Ingolstadtu; v srpnu 1640 byl propuštěn a shledán nevinným.

⁷Generální polní zbrojmistr (Generalfeldzeugmeister), velitel dělostřelectva; v císařském vojsku hodnost hned pod polním maršálem, na úrovni generála jízdy.

⁸Johann Ludwig (Hans Ludwig) von Erlach (30. 10. 1595 Bern – 26. 1. 1650 Breisach), bernský šlechtic, náčelník štábu a nejbližší rádce Bernarda Výmarského; po jeho smrti guvernér Breisachu ve francouzských službách, 1647 generálporučík. Příčina smrti se neuvádí.

Výmarskému nadmíru přátelský dopis, v němž žádal o přijatelné podmínky. Když vévoda Bernard ten Reinachův dopis přečetl, svolal válečnou radu a oznámil, že je vhodné, aby jednání o podmínkách byl přítomen osobně. Šestnáctého prosince, poté co si obě strany nejprve vyměnily rukojmí, poslal tedy Reinach ven sedmáct bodů, které chtěl dát protivníkům podepsat. Vévoda Bernard je však všechny, sotva je přečetl, okamžitě vrátil s odkazem, že přísluší vítěznému vévodovi předepisovat poraženým podmínky, či spíše milosti. Sám proto shrnul celou smlouvu do čtrnácti článků, zhruba v tomto znění:

I. Generálnímu polnímu zbrojmistrovi baronu z Reinachu, veliteli v Breisachu, se povoluje, aby se všemi sobě podřízenými vojáky, s oběma dalšími plukovníky Escherem a Wirtzem a s veškerým doprovodem, s veškerou válečnou výzbrojí a s nabitými mušketami, pěší i jízdní, odtáhli se vším svým majetkem v bezpečí. Vévoda Výmarský kromě toho nabízí vojákům, hladem bídě vyčerpaným, zásoby postačující na dva dny. Chce, aby se odchod uskutečnil devatenáctého prosince, a nařizuje, aby mu ještě předtím byly předány některé z hlavních bašt.

II. Majetek všech, kdo budou chtít plout po vodě, má být bezpečně a bez úhony dopraven až do Štrasburku na jakýchkoli breisachských lodích (s výjimkou jedné, z jistých důvodů výslovně vyňaté), avšak pod podmínkou, že všichni lodníci budou bez prodlení posláni zpět do Breisachu ze Štrasburku, anebo, kdyby tam byl nedostatek jiných lodníků, z Philippsburgu.

III. Panu baronu z Reinachu a jeho vojákům se dovoluje, aby si s sebou odvezli dvě velká děla, z nichž každé střílí osmiliberní koule, s dvaceti koulemi a dvěma sudy střelného prachu; za tím účelem jim budou v případě potřeby dány kromě již povolených breisachských lodí ještě dvě další lodě, bernské.

IV. Aby měl pan baron z Reinachu jistotu ohledně průjezdu do Štrasburku, smí poslat do Štrasburku s dopisem někoho spolehlivého ze svých lidí, který zjistí, jaká je vůle města. Kdyby tam průjezd odepřeli, slibuje vévoda Výmarský, že pod bezpečným doprovodem svých vojáků zajistí, aby veškerá zavazadla byla bezpečně dopravena do Offenburgu⁹, a pro větší jistotu či bezpečnost dá zmíněnému Reinachovi rukojmí.

V. Přeběhlíky vévoda v žádném případě nechce do smlouvy zahrnout, nýbrž žádá, aby mu byli vydáni. Ti, kdo byli během obléhání zajati a přešli na císařskou stranu, mohou podle své vůle buď zůstat u těch, u nichž jsou, nebo se k němu vrátit.

VI. Již mnohokrát jmenovaný baron z Reinachu bude zavázán, aby po uzavření této smlouvy důrazně nařídil veliteli na Landskronu¹⁰ postoupit tento hrad vévodovi Výmarskému. Vévoda naproti tomu slibuje, že tamní posádku bezpečně a bez jakékoli újmy odvede buď do Villingenu, nebo do Offenburgu, podle toho, co si on sám zvolí.

VII. Všichni zajatci, držení jak v Breisachu, tak na Landskronu, budou bez výkupného vráceni vévodovi Výmarskému. Vévoda rovněž slibuje, že propustí zajatce z obou míst.

VIII. Úředníci, kteří spravovali politické záležitosti nebo komoru anebo kteří dříve patřili k rakouské vládě¹¹, se smějí po uplynutí dvou měsíců svobodně odstěhovat jinam. Mezitím však nejen věrně odevzdají akta, spisy a vše ostatní, ale také podají dostatečné poučení o všech záležitostech těm, které vévoda určí. Některým se pak také dovoluje, aby svůj majetek spolu s ostatním vojskem převezli jinam, na bezpečnější místa.

IX. Ze spisů, knih atd., které se týkají obecní správy, magistrátu, kanceláře, komory, celního úřadu, účtů atd., nic neporuší ani jakkoli nepoškodí, aby se tím neznemožnilo vést správu tak, jak byla dosud vedena. Generálu z Reinachu se však povoluje, aby s sebou odvezl ty spisy, které se od doby, kdy byl sám guvernérem, týkají válečného zásobování, stavebních prací a některých vojenských výdajů.

⁹Offenburg v Ortenau (dnes Bádensko-Württembersko), svobodné říšské město.

¹⁰Hrad Landskron u Leymenu v Sundgau, jihozápadně od Basileje (dnes Francie).

¹¹Přední rakouská vláda, správa habsburských držav v Alsasku, Breisgau a Švábsku; sídlila v Ensisheimu, za války se uchýlila do Breisachu (?).

X. Veškeré válečné zařízení a výzbroj, ať se jmenuje nebo vypadá jakkoli, věrně odevzdá tomu, koho vévoda určí; nic z toho nebude zakopáno, zničeno ani poškozeno.

XI. Breisachským měšťanům čili obyvatelům se povoluje svobodné vykonávání náboženství; jejich střechy a domy a zvláště kostely a kláštery zůstanou nedotčené a neporušené, bez jakéhokoli plenění. Kdyby však někteří řeholníci sami od sebe zamýšleli odejít jinam, každému z nich to bude volně ponecháno. Pokud jde o ostatní, kteří nejsou měšťany, nýbrž jen dočasnými hosty kvůli bezpečí, zvláště pak o šlechtice tohoto postavení, vévoda s nimi bude jednat tak, aby si nemohli nijak oprávněně stěžovat.

XII. Všechny movitosti, které kdysi patřily rakouskému domu, a vůbec všechno ostatní, co bylo do breisachské pevnosti přineseno či přivezeno do úschovy, jakož i to, co nelze z oprávněného důvodu přiřknout odcházejícím vojákům nebo zůstávajícím měšťanům, zůstane netknuto a bude bez jakékoli výhrady věrně předáno těm, které k tomu vévoda určí.

XIII. Generální polní zbrojmistr baron z Reinachu se postará, a zaručí to rukojmími, která k tomu účelu po sobě zanechá, aby tam nezůstalo nic ze skrytých úkladů, co by mohlo přivodit škodu breisachské pevnosti, vévodovi Výmarskému nebo jeho lidem, kteří do ní vstoupí.

XIV. Konečně to vše budou obě strany dodržovat bez lsti. Kdyby však byl některý jednotlivec usvědčen, že jednal proti tomu, nebude proto za zradu jednoho pykat celé ostatní společenství, nýbrž potrestán bude podle zásluhy pouze strůjce podvodu. Na důkaz toho všeho to vlastní rukou podepíše nejprve sám Jeho Jasnost Bernard, vévoda Sasko-Výmarský, a potom baron z Reinachu.

Což se také stalo 17. prosince roku 1638.

Když obě strany smlouvu přijaly, stvrdily a podepsaly, dozvěděl se vévoda Výmarský, že třicet jeho vojáků zemřelo během obléhání v breisachském vězení a osm dalších zabili a snědli spoluvězni kvůli hladu. Vévoda se nad tím rozhněval natolik, že se rozhodl smlouvu prostě zrušit a usnesl se celou posádku při odchodu pobít; a byl by to udělal, kdyby se za ni nepřimluvali všichni přední muži vojska, na jejichž prosby obyvatelům Breisachu bezpečnost přiznal. Devatenáctého prosince mezi osmou a devátou ranní tedy vytáhlo

čtyři sta zdravých vojáků a padesát nemocných s devatenácti praporci, sedmdesáti koňmi, dvěma mezkami, šesti kočáry a třemi vozy; nemocní a zdraví byli zvlášť na různých lodích odvezeni po proudu Rýna ke Štrasburku.

Při odchodu vévoda Výmarský baronu z Reinachu v bráně ostře vytkl barbarskou a divokou krutost, již se ve vězení dopustili na vojácích, byť nepřátelských, a řekl, že vůbec nevidí, čím by se to dalo omluvit. Baron z Reinachu mu odpověděl, že Jeho Výsosti není neznámo, že podobný případ se přihodil při obléhání Augsburgu, kde rovněž bylo lidské maso pochoutkou; proto on sám nenese vinu, jestliže nouze a hrozný hlad dohnaly vojáky k takovému zločinu. Pokud jde o to, že je dal do okovů, nemohl prý rozumně jednat jinak: zajatci totiž den co den hledali příležitost k útěku a už viděli, jak to s Breisachem vypadá, takže by to bezpochyby vyrazili svým. Aby tedy uchránil své lidi před větší škodou, byl k tomuto prostředku donucen. Že by jim ve vězení odpírali jídlo, je, s dovolením Jeho Výsosti, zjevná nepravda, neboť jim bylo podáváno koňské maso tak dlouho, dokud nedošlo i jeho vlastním lidem; mírněji s nimi proto tehdy pro zlou dobu zacházet nemohl.

Po Reinachovi přistoupil k vévodovi breisachský kancléř, pan Volmar¹², oděný v tmavém šatě a s holí v ruce; třikrát před ním padl na kolena, prosil a žádal o odpuštění za jakási slova, která o vévodovi ukvapeně a nerozvážně pronesl. Vévoda mu odvětil, že by měl dost důvodů potrestat ho přísněji, ale tentokrát mu odpouští; ať si však napříště dává pozor a mluví o knížatech opatrněji. Také s plukovníkem Escherem a s několika dalšími promluvil velmi vlídně a velice chválil jejich vytrvalost a statečnost při tak velkém nedostatku všeho.

¹²Isaak Volmar (1582/1583 Steußlingen u Urachu – 1662 Řezno), právník, konvertita ke katolictví, dříve kancléř přední rakouské vlády v Ensisheimu; roku 1638 ho císař vyslal do obleženého Breisachu. Později hlavní císařský vyjednavatel na mírovém kongresu v Münsteru. Příčina smrti se neuvádí.

Velkých děl zůstalo ve městě sto dvacet pět, nepočítaje ta, z nichž se obvykle střílely zápalné koule. Střelného prachu a ostatního válečného materiálu bylo dost a byl by stačil ještě na mnoho měsíců, aby se kapitulace oddálila. Uspěl ji jedině nedostatek chleba a potravin.

Hlad byl navíc tak neuvěřitelný, že se dá jen těžko popsat. Jistě nebyl ve starých ani v nových dějinách zaznamenán krutější. Za tohoto obléhání se jednoho dne ztratilo osm chlapců, takže už je nikdy nikdo nespáčil; vytrvale se proslychalo a důvodně se podezíralo, že je unesli na porážku a za potravu lidem. Mrtví, pohřbení tři nebo čtyři dny, byli vykopáváni ze země, rozsekáni na kusy a předkládáni k jídlu. Vojáci, kteří seděli v okovech za provinění, jedli z hladu vápno odtržené ze zdi. A nebylo ušetřeno ani těch, kdo hladem chřadli: jejich spoluvězni je hltavě snědli, aby sami nezahynuli stejnou bídou. V posledních týdnech sotva minula noc, aby se na veřejných ulicích nenašlo deset lidí mrtvých hladem. Měřice žita se prodávala za celých čtyřicet zlatých, ječmene za čtrnáct, ovsa za dvanáct tolarů. Měřice hrachu stála devět zlatých; měrice špaldy smíchaná se třemi měricemi otrub se koupila za sto dvacet zlatých. Jedna míra vína a tříliberní bochník chleba za zlatý prsten s drahokamem, jemuž se říká diamant. Kdo by tomu uvěřil? Ale uvedu ještě víc. Libra másla se cenila na čtyři zlaté, sádla na dva a půl zlatého, soli na jeden zlatý, sýra na jeden a půl zlatého; nepříliš velké jablko na půl zlatého, dýně na sedm zlatých. Libra koňského masa půl zlatého, čtvrtka psa sedm zlatých; plši po jednom zlatém za kus; a telecí kůže se kupovaly nejméně po pěti zlatých za kus. Ale proč se zdržuji u tak smutných věcí? Pojďme dál.

Když bylo vítězství dobyto a město přijato na milost a když se slavil velkolepý triumf jak v Breisachu, tak ve Francii, obrátila se všechna péče a práce k tomu, aby se toto místo zásobilo dostatkem potravin. Brzy bylo do města navezeno mnoho tisíc vozů naložených obilím, takže zásoby měly vystačit na mnoho let.

Náklady na toto obléhání se odhadují na jeden milion sto tisíc tolarů. Vojáků, kteří za čtyřměsíčního obléhání padli na obou stranách, prý bylo přes osmnáct tisíc¹³. Tolik o Breisachu; přejdeme k jiným událostem jinde.

Kolem 22. prosince porodila císařovna šťastně syna, prince, kterému chtěla dát jméno Maxmilián Tomáš¹⁴.

Naši vojáci, kteří pobývali ve Vestfálsku a jeho okolí, mezitím bíděně pustošili vesnice a městečka pod panstvím nepřátel, dokud nebyli konečně 2. února roku 1639 odvoláni do zimních ležení.

Generál Louthersheim přezimoval ve Vechtě, generál Bredaw obsadil Bergsko¹⁵. Generál Hatzfeldt si podržel Dortmund, Hamm a další okolní města. Ostatní byli odvedeni do jiných hrabství. Naši dragouni byli s plukovníkem Rambstorffem, plukovníkem Winsheimem a plukovníkem Sparrem posláni do Wetterau¹⁶. K jejich doprovodu měl být přidán falcký princ Rupert, nedávno zajatý v bitvě, spolu s ostatními, kteří tam byli zajati s ním. Od porážky, kterou nedávno utrpěl od našich, pobýval až dosud v münsterském biskupství a k pohodlí mu nechybělo nic kromě plné svobody: jeho bratr kníže Karel Ludvík mu totiž opakovaně posílal velmi štědré peníze. Nedávno dostal v Mindenu tisíc pět set dukátů, z Haagu¹⁷ podivuhodně drahé šaty a zvláště elegantní kočár pro cestu k císaři¹⁸, kam ho měly odvést některé z našich kompanií.

Náš plukovník Devereux mezitím se zbytkem svých kompanií dostal k zimnímu ležení město Friedberg¹⁹. Když tam však se svými vojáky dorazil, zavřeli před ním brány, a proto byl nucen pobývat nějaký čas v opuštěných vesnicích, zbavených veškerých prostředků. Mnoho vojáků chtělo tuto křivdu pomstít zbraní, ale zadržela je rozumnější rada jiných, kteří soudili, že bude moudřejší napsat o celé věci generálu Hatzfeldtovi a nechat ji na jeho rozhodnutí. Protože však byl od nás daleko, rozhodli

¹³Vydání 1639 má 80 000 (octoginta millia); obě čísla jsou zřejmě přehnaná.

¹⁴Arcivévoda Maxmilián Tomáš (21. 12. 1638 Vídeň – 29. 6. 1639), syn Ferdinanda III.; zemřel v kojeneckém věku.

¹⁵Vévodství Berg na pravém břehu Dolního Rýna (sídlo Düsseldorf), tehdy v držení falcko-neuburských vévodů.

¹⁶Wetterau, úrodná krajina severně od Frankfurtu nad Mohanem (Hesensko).

¹⁷V Haagu žila v exilu matka obou princů Alžběta Stuartovna, vdova po „zimním králi“ Fridrichu Falckém.

¹⁸Rupert byl ve skutečnosti převezen do Lince, kde zůstal v zajetí až do roku 1641.

¹⁹Friedberg ve Wetterau (Hesensko), svobodné říšské město; vedle něj stál samostatný říšský hrad (Reichsburg Friedberg) s vlastní posádkou. Ve městě žila početná židovská obec.

jsme se zatím, než přijde odpověď na naše naprosto oprávněné stížnosti, přesunout do Kronbergu²⁰. Kronberg byl tehdy postižen různými dřívějšími pohromami a sám v sobě byl rozvrácen vnitřními nenávisťmi. Bydleli jsme tam s deseti setninami celé tři dny; bylo žalostné vidět tak početné vojsko natěsnané v tak malém prostoru. Pokud by se včas nezjedнала náprava, nebylo lze čekat nic jiného než těžký mor z toho zápachu. K tomu docházelo obilí dřív, než se ukázalo, odkud vzít další, takže sám plukovník Devereux (když viděl, že měšťané už nemohou dodávat prostředky) musel při krajním hladu nakoupit na vlastní náklady od města Frankfurtu sto maltrů žita. Když tam však poslal k odvozu pilného a bystrého muže, město odmítlo, že by mohlo vydat obilí z města. Náš plukovník nesl těžce, že mu vrátili peníze,

a slovy i posunky dal dost najevo, jak se mu takový postup nelíbí. Vojáci to vzali jako příležitost, jak se nějakým způsobem pomstít Frankfurtským za jejich bezohlednost, a ta se brzy velmi vhod naskytla. Ke Frankfurtu se hnalo stádo vepřů, čítající sto padesát kusů; naši vojáci na ně narazili, všechno pobili a snědli. Vlídňější Oberurselští²¹ mezitím našemu panu plukovníkovi dodali za úplatu obilí, takže aspoň prostí vojáci se tehdy mohli utábořit v polích. Ubozí Kronberští však měli za hradbami všechny důstojníky s koňmi a čeledí a byli nuceni je živit, a to jedině kvůli umíněnosti Friedberských, kteří nás proti výslovným císařským nařízením nepustili.

Zatímco jsme tu stáli, podnikali jsme výpravy na různá místa, nevím, zda víc kvůli hladu, nebo abychom si ukrátili čas. Navštívili jsme také hrad Königstein, postavený na nedalekém, ale vysokém kopci, takže polohou i opevněním je chráněn proti jakémukoli nepřátelskému útoku. Podplukovník, urozený pan Johann Christoph, pocházející ze slavného a starobylého rodu Bettendorů, nás přijal neméně štědře než vlídně a spolu se svou urozenou a nanejvýš ctihodnou chotí prokázal našemu plukovníkovi i jeho průvodcům všemožnou čest a úslužnost. Protože ho tehdy náhodou trápila dna a nemohl stát na nohou, přidělil nám přední muže své posádky, aby nás provedli hradem a ukázali nám celý jeho obvod. Také při našem odchodu dal na znamení úcty a mimořádné přízně vypálit z velkých děl; tato nanejvýš štědrá zdvořilost se plukovníku Devereuxovi velice líbila.

Když jsme se odtud vrátili domů, dostali jsme během několika dní odpověď, že máme znovu jít do Friedbergu. Náš plukovník se tam tedy co nejdříve vydal se čtyřmi kompaniemi, ale i tentokrát ho vpustili jen s velkou nevolí, takže město proti nám chystalo zbraně, a nemýlím-li se, bylo by je proti nám použilo, kdyby je od toho neodradil kapitán, který tehdy náhodou držel friedberský hrad, oddělený od města úzkým prostorem, valy a náspy.

V té době nám bylo oznámeno, že generál Salis, když táhl Durynskem, narazil na Banérový oddíl a byl i se šesti pluky rozprášen a poražen a že sám velitel byl zajat s mnoha předními důstojníky; tato zpráva naše lidi velmi sklíčila.

²⁰Kronberg v Taunu (Hesensko), severozápadně od Frankfurtu, sídlo pánů (od roku 1618 (?) hrabat) z Kronbergu; z tohoto rodu pocházel i mohučský arcibiskup Johann Schweikhard (1604–1626). Luterské město bylo za války rekatolizováno (?).

²¹Oberursel v Taunu, od roku 1581 mohučské město (?).

Kapitola XXXIV. – Co se dělo v zimním ležení roku 1639 a o některých židovských obřadech

V březnu vytáhl mistr Jakub, voják vsutku stejně odvážný jako statečný, s několika vybranými jezdci z Ramsdorfova a Wintzova pluku na žádost urozeného pána, správce eisfeldského okrsku¹, proti nepříteli, který se všude beztrestně potuloval a všechno plnil. Nedaleko Fuldy na něj nečekaně udeřil, asi sto mužů pobil do posledního, další zajal a odvedl jako kořist sto padesát koní.

Ke konci téhož měsíce k nám do Friedbergu přijel jakýsi kapitán ze Sarradeschkyho pluku, muž opravdu znamenitý, a vyprávěl úžasné věci o hladu, který vojáci trpěli. Mimo jiné nás ujišťoval, že na vlastní oči viděl, jak na poli ležel mrtvý kůň a u něho se krmili dva psi; vtom prý přišlo i několik jeho vojáků, psy odehnali a s největší hltavostí krájeli z mršiny maso, aby si je potom uvařili k jídlu. Tím pohledem byl prý tak ořesen, že hned prodal dvacet koní, aby vojákům v jejich nouzi pomohl.

Když jsme se ve Friedbergu zdrželi o něco déle, pojala některé z nás touha podívat se na židovskou synagogu², která tam byla hojně navštěvovaná. Sedmého dubna jsme tam tedy zašli, abychom pozorovali jejich pověřené obřady či zvyklosti, a to kolem šesté hodiny ranní, kdy obvykle mumlají své modlitby. Ta synagoga byla nevzhledná stejně stářím jako výzdobou. Uprostřed bylo vidět kruhové místo³, uvnitř i zvenčí obklopené rozmanitými připevněnými lavicemi a nahoře zakryté jakoby baldachýnem, který neslo několik dřevěných sloupů. Vcházelo se do něj dvěma dvířky naproti sobě. Stáli v něm tři nebo čtyři z předních Židů v dlouhých talárech a navíc v jiném oděvu, podobném dalmatice⁴. Rozvinovali a zase svinovali Starý zákon⁵, úhledně napsaný na pergamenu, a svinutý jej pak odnášeli do jakési skříňky, či spíše svatostánku⁶, kterému sami říkají svatyně. Ti, kdo stáli kolem, přistupovali a líbali Boží zákon v ruku jejich kněze⁷.

Potom se zase vraceli k modlitbám s hojným modulováním hlasu i úst, hned zvyšovaným, hned snižovaným. Ženy byly odděleny od mužů na poněkud vyvýšeném místě, ovšem tak, aby mohly pohodlně shlížet na všechny obřady; přitom samy jakýmsi neartikulovaným hlasem bručely cosi smutného.

Když byly modlitby skončeny, podle všeho zdání s velkou zbožností, zavolal jsem jejich rabína, tedy jejich kněze, abychom se od něho dozvěděli leccos zajímavého z toho, co se nám tu a tam naskytlo. Jakmile k nám přišel, hned nás co nejpokorněji prosil za odpuštění, že nesmekne čepici, a odvolával se na svůj zákon, který zakazuje být v synagoze s odkrytou hlavou. Zároveň nás zavedl na nedaleké místo, kde obvykle oddávají své snoubence, a ukázal nám na nejbližší zdi podobu dvou hvězd vytesaných do kamene⁸, do nichž měl ženich zamířit sklenicí a rozbít ji. Když jsme namítli, že jejich zákon o tomto obřadu nic nepředepisuje, a ptali se, k čemu se to dělá, rabín odpověděl, že je to zbožný zvyk zavedený předky, nikoli zákon přikázaný Bohem. Tímto obřadem prý chtějí novomanžele napomenout, že smrtelný život je křehký, a zároveň je varovat, aby se nedali příliš strhnout nemírnými rozkošemi. Také tím prý naznačují lehkomyšlnou nestálost žen, které při každém závanu přijmou jakoukoli podobu, tak jako sklo. Hodem sklenice má tedy být nevěsta napomenuta, aby věrně a stále setrvala se svým manželem.

Zatímco jsme tu všelijak pobíhali, objevil se kdosi, kdo nám potají pošeptal o jakési nádrži⁹. Hned jsme se po ní vyptávali a zvědaví zkoumatelé židovských obřadů, jak jsme byli, jsme se k ní nechali dovést.

¹Snad Eisfeld v jižním Durynsku (?); správcem je míněn úředník (amtman) tamního úřadu.

²Synagoga stála ve friedberské Židovské ulici (Judengasse) až do roku 1938.

³Bima (almemor), vyvýšené místo uprostřed synagogy, odkud se předčítá z Tóry.

⁴Míněn patrně modlitební plášť (talit).

⁵Ve skutečnosti svitek Tóry, tj. pět knih Mojžišových, ručně psaný na pergamenu.

⁶Aron ha-kodeš, schrána na svitky Tóry, obvykle ve východní stěně synagogy.

⁷Rabín není kněz, nýbrž učitel a vykladač Zákona; Carve užívá křesťanské označení.

⁸Svatební kámen (Chuppastein) ve zdi synagogy, často s motivem hvězdy; rozbíutím sklenice o něj ženich zakončoval svatební obřad. Obvyklý výklad zvyku je připomínka zničení jeruzalémského chrámu.

⁹Mikve, rituální lázeň. Friedberská mikve z roku 1260 je asi 25 m hluboká a vede do ní 72 schodů; Carvův údaj 94 je nadsazený. Ponoření předepisuje židovský zákon ženám po skončení menstruace a po porodu.

Sestupovalo se do ní jako do přehluboké studny, po dobrých devadesáti čtyřech schodech. Tam se prý ženy podle Mojžíšova zákona po porodu očišťují. Očišťování však není nic jiného než ponoření celého těla do vody, a to tak, aby z něj nebylo vidět vůbec nic, a musí se konat v zimě stejně jako v létě; zamrzne-li nádrž, je třeba prosekat přístup sekerou. Viděli jsme také umyvadlo, u něhož si myjí ruce ti, kdo se snad dotkli mrtvého, aby do synagogy nevstupovali nečistí.

Následujícího dne jsme byli pozváni na obřizku¹⁰ a přišlo se na ni podívat velmi mnoho lidí i s naším plukovníkem. Koná se, ne bez nebezpečí pro dítě, zhruba takto.

Nejprve, když je připraven nesmírně ostrý ocelový nůž potřený olejem a další věci potřebné k obvázání rány obřezaného chlapce, přinese se chlapec, který má být obřezán. Tehdy přistoupí židovský kmotr neboli přijímatel, usedne na židli k tomu určenou a vezme chlapce na kolena či do klína. Rabín kleče chlapce obnaží, uchopí jeho mužský, či spíše dětský úd a nožem odřízne předkožku. Potom přiloží otevřená ústa, potřetí vysaje z rány krev a vyplivne ji do stříbrného poháru, do něhož předtím vhodil i odříznutou předkožku. Hned nato přiloží k ošetření rány lněné hadříky hojně namočené v olivovém oleji; chlapeček přitom žalostně křičí a přítomní Židé spolu s ním naříkají. Po skončení obřizky je dítě rukama kněze obětováno Bohu a cizím i domácím se rozdává víno a cukr. My jsme to však všechno odmítli. Říká se, že malé děti při tomto krutém mučení často omdlévají, někdy dokonce umírají přímo pod rabínovými rukama nebo nedlouho potom, protože bolest nesnesou.

¹⁰Obřizka (brit mila) se koná osmého dne po narození. Chlapce drží na klíně kmotr (sandak), zákrok provádí mohel; vysátí krve z rány (mecica) bylo tehdy obvyklou součástí obřadu. Po obřizce následuje požehnání nad pohárem vína a dítě dostává jméno. O častých úmrtích dětí píše Carve jen jako o doslechu.

Kapitola XXXV. – O našem odchodu z Friedbergu ve Wetterau¹

Potom, 19. dubna, přišel dopis, jímž nám bylo nařízeno opustit zimní ležení a přesunout se jinam. Nebylo to sice nečekané, neboť se už blížila doba, kdy císařové a vojevůdci obvykle vytahují do pole a střetávají se s nepřítelem, ale vojákům to přineslo pramálo užitek: ani při největší námaze se jim nepodařilo dosáhnout toho, aby svou nahotu slušně zakryli před zraky přihlížejících i před nepřízní počasí. Tak se to obvykle děje: buď vojevůdci horlivě bdí nad vlastním prospěchem a o své vojáky se starají málo nebo vůbec, nebo vojáci sami vynakládají všechno úsilí, práci a píli jen na to, aby si dopřávali, a o šaty se starají až naposled.

Jakmile tedy přišla zpráva o odchodu, byla celá věc hned sdělena předním velitelům setnin, kteří tu byli shodou okolností přítomni; těm, kdo zůstali v Kronbergu, ji hned nazítří potají donesli spolehliví poslové. Příhodně se totiž stalo, že se tam někteří, spoléhající na dobrotu a vlídnost otců Tovaryšstva Ježíšova, kteří tehdy v Kronbergu sídlili, chystali vydat, aby se očistili svatou a slavnostní zpovědí; blížily se totiž velikonoční svátky², kdy církev všechny křesťany příkázáním zavazuje vymést starý kvas. Ti dostali za úkol projednat celou věc s majorem, jednak osobně, jednak písemně, a to tak opatrně, aby se o plánu našeho odchodu snad něco nerozkřiklo mezi lid a aby se nikdo neuklidil i s dobytkem. Mezitím se na obou místech, totiž ve Friedbergu i v Kronbergu, pečlivě dbalo, aby jinam neodešli ani sami měšťané, ani jejich tažný dobytek, který byl poslední útěchou vypleněných měst, a zvláště Kronbergu, jenž byl už předtím vyčerpán mnoha vymáháními a pleněním ze strany přátelského i nepřátelského vojska, a nezbytnou oporou pro letní setbu. Až v den určený k odchodu, a bylo to výročí Večeře Páně³, kterou kdysi ustanovil Kristus, byla ta žalostná zpráva zveřejněna.

Myslím, že se spravedlivým Božím soudem stalo, že Kronberští utrpěli tuto pohromu právě toho dne, jakoby za trest za svou zatvrzelost: spolu s bludnými Lutherovými stoupenci se totiž stále stavějí proti svátosti, kterou Kristus toho dne ustanovil, a nechtějí přistoupit ke svatému stolu Páně, nepodává-li se jim obojí způsobou⁴, vína i chleba. Jako by Syn Boží, který se skryl pod obojí způsobou, nemohl člověku sdílet sebe celého pod samotnou podobou chleba. V té věci se mi zdá, že se příliš neliší od onoho Ezopova psa, který šel kolem vody, uviděl v ní jako v zrcadle obraz masa, jež nesl v tlamě, zatoužil po stínu, právě sousto bezhlavě pustil a toho dne se vrátil domů hladový. Tak i tito: pustí právě tělo Kristovo a touží navíc i po způsobě krve jako po větší a lepší části, a tak o ono přijdou a toto nikdy nedostanou. Tak totiž Bůh často trestá smrtelníky právě tím, čím zhřešili. Tak bylo celé Řecko donuceno sklonit se pod turecké jho právě o slavnosti Ducha svatého⁵, kterého nikterak nechtěli uznat za Boha rovného Otci a Synu, atd.

Když se ta nečekaná zpráva rozšířila, sotva dokážu slovy vystihnout, jaké zděšení zachvátilo měšťany, jaký pláč se strhl mezi muži i ženami a jak se celé město naráz sběhlo k modlitbám za dobytek, poslední útočiště své bídy. Sám major se díval z okna svého domu na starce, který šel za svým dobytkem s očima i rukama zdviženýma k nebi a s tváří zrosenou slzami. Nesnesl ten žalostný pohled déle, odvrátil tvář a obviňoval sám sebe, že je původcem takové bídy. Přesto nezměkl a ve svém zlověstném díle pokračoval. Byl to opravdu smutný pohled na stařenu, které bylo nejméně šedesát let, jak se drží své krávy a táhne ji zpátky, a na nelítostného vojáka, který se jí bičem vzpírá a odvádí stařence její radost a potěšení. Jaké kletby, zlořečení a rouhání nařikajícího lidu tu následovaly, vědí ti, kdo tu do očí bijící bídu sami viděli na vlastní oči.

Posledním prostředkem, jak tak smutnou ránu aspoň trochu zmírnit, bylo rozšířit mezi lidi, že jde o rozkaz plukovníka Devereuxe, který tehdy pobýval ve Friedbergu, a že se od něj major nesmí odchýlit

¹Vydání 1639 končí kapitolou XXXIV; kapitola XXXV je jen ve vydání 1859.

²Církevní příkázání ukládalo věřícím zpověď a přijímání alespoň jednou ročně o Velikonocích; „vymést starý kvas“ je narážka na 1 Kor 5,7.

³Zelený čtvrtek, roku 1639 21. dubna (n. st.); Velikonoce připadly na 24. dubna.

⁴Přijímání pod obojí způsobou (chleba i vína) bylo u luteránů pravidlem; katolická církev podávala laikům jen chléb.

⁵Carve se mýlí: Konstantinopol padla 29. 5. 1453, letnice byly toho roku 20. 5. (jul.). Spor západní a východní církve se netýkal božství Ducha svatého, nýbrž jeho vycházení (filioque).

ani o vlas. Shánějí tedy na jedno místo všechny dobytek celého města, i ten, který na svobodných dvorech urozeného pána hraběte z Kronbergu a dalších vznešených pánů z Kronbergu patřil jejich úředníkům, a přihlížející nad tím zuřili a roztrpčeně se ježili. Tehdy shodou okolností spravoval statky jménem velmi slovutného pána hraběte z Kronbergu muž, jakých je málo, vlídný a vojenskému stavu velmi nakloněný. Často zval plukovníka Devereuxe i ostatní důstojníky a velitele setnin na oběd a často na večeri a projevoval jim přitom největší přízeň. Jeho, měl-li být vůbec někdo ušetřen, bylo právem třeba ušetřit pro mnohé ochoty prokázané předním mužům pluku; avšak bez ohledu na přátelství mu hned jako prvnímu odvedli sedm kusů výborného hovězího dobytka, a jen nepatrný zlomek se podařilo na mnohé prosby tamních otců Tovaryšstva Ježíšova vymámit zpět jako dar.

Když byl dobytek shromážděn a už už se mělo odtáhnout, hle, tu přišlo hlášení, že zlomyslností a zradou nepřejících a závistivých měšťanů je dosud ukryto šest nebo sedm kusů hovězího dobytka. Hned se šlo po nich pátrat, našly se a byly odvedeny, ať se jejich majitelé bránili, jak chtěli, hned pokornými prosbami, hned nabídkou přijatelné ceny; tak neústupné a zatvrzelé byly mysli našich vojáků. Píšu to otevřeně, tak jak se to stalo, aby si nikdo nemyslel, že si hraji spíš na lichotníka než na dějepisce a že mi buď tele vyrazilo pero z ruky, nebo vůl zacpal ústa, nebo kůň vypil inkoust. Brzy se otevírají brány a dobytek, znovu přepočítaný, je vyveden; zpět se měl vrátit jedině po zaplacení téměř nesnesitelného výkupného. Za ním jdou vojáci a za vojáky skoro celý Kronberg, umazaný od slz, i s otcí Tovaryšstva Ježíšova, na jejichž přimluvu u plukovníka obyvatelé spoléhali. Naši vojáci totiž dobré otce přesvědčili, ať jen jdou za naším plukovníkem, že bez potíží dostanou voly zadarmo. Když se však přišlo do Friedbergu, kde se doufalo, že se plukovník dá uprosit, stal se pravý opak. Ten totiž nejen začal hrát tutéž tragédii s Friedberskými, ale prohlašoval, že veškerá moc je v rukou podplukovníka a majora. Když se šlo za nimi, posílali prosebníky zpátky k veliteli, a tak si dělali bláznů z měšťanů i z přimlouvajících se otců Tovaryšstva. Jakmile to bystří muži prohlédli, poradili se s kronberskými měšťany, zda by nebylo výhodné nabídnout za vykoupení dobytka přijatelné peněžní výkupné. Většina s tím souhlasila, a tak jsou otcové posláni, aby za město smlouvali, jednali a prosili. Žádalo se 1500 zlatých; nabídli nejprve 300, potom 400 a nakonec 500, a omlouvali se krajní bídou, do níž je naši vojáci přivedli. Ale všechno marně: velitelé přísahali, že kdyby nebylo otců Tovaryšstva Ježíšova, z požadované částky by neslevili ani krejcar⁶. Žádají tedy 1000 zlatých a od toho je nemohli odvrátit nijak, ať použili jakýchkoli prostředků. Když tedy tito vynikající zastánci měšťanů viděli, že je všechno marné, rozloučili se; nehoráznost té věci nesli se slzami v očích a vzývali Boha, mstitele křivd. Po rozloučení, když je na náměstí zrovna zdrželi zarmoucení měšťané, byl jeden z oněch otců znovu zavolán k těm, kdo s dobytkem obchodovali. Když mu tam kdosi z našich důstojníků vtiskl do ruky tři dukáty v domnění, že aspoň takto poctivému muži zacpe ústa, otec ten podvod vycítil. Před početným hloučkem, který se tam tehdy sešel, hodil zlato na stůl a řekl, že nepřišel proto, aby se pozlatil, ale aby měšťanům pomohl radou i prosbami; že se už dávno všeho vzdal a v Kristově škole se naučil dávat chudobu přednost bohatství a že raději umře jako žebrák, než aby byl obviněn, že se pachtí po vlastním prospěchu a o blaho a majetek bližního se stará málo. Ta řeč se většině líbila; rozhořčen byl jen ten, kdo mu zlato vnutil, neboť měl za to, že on i jeho dar jsou pohrdnutí. Když se ho pak o chvíli později ptali, zda by si od shromáždění kolem nepřál ještě něco jiného, řekl: „Ano, totiž abyste mně a mému druhovi darovali pár volů z celého odvedeného stáda.“ Na to kdosi z vtipálků, nemýlím-li se, aby sarkasticky vyvolal smích, poznamenal: „Hle, jezuité, slavní honci volů, kteří pohrdají pár drobáky, aby si ulovili voly!“ Otec mu odpověděl: „Slyš, nejlepší z mužů, a věz, že ani nepohrdám menším s ohledem na větší, ani nežádám větší místo menšího. Pokud jde o voly, nežádám je pro své dobro, ale pro dobro měšťanů, které jste přivedli na mizinu. Dáte-li nějaké voly, nebudou k užitku mně, ale měšťanům, aby aspoň na střídačku obdělávali nějaké políčko, když jim nezbyl jiný dobytek ani prostředky, jak ho opatřit, a aby si aspoň tak od života odvrátili hlad, nad nějž je sotva krutější druh smrti.“ A dodal: „Opravdu se vám, moji páni, zalíbilo vyrvat celému městu duši naráz a jednou provždy? To jsem netušil. Spíše vás zapřísahám: přijde-li někdy někdo z Kronberských do vašeho tábora prosit o almužnu, mějte s ním aspoň slitování a ráčte mu almužnu dát, neboť vy sami jste ty chudáky přivedli k žebrotě.“ Ta slova

⁶Krejcar, drobná mince; 60 krejcarů činilo zlatý.

vzbudila u většiny soucit, u některých i slzy, u jiných hněv; přesto však bylo tak, jak ten dobrý otec říkal.

Co dále? Nakonec to došlo tak daleko, že se muselo odejít s nepořízenou. Zbývala poslední možnost: otcové Tovaryšstva Ježíšova měli cestou přes Oberursel požádat tamního rychtáře a jiné zámožnější měšťany, aby tu částku za dobytek zatím zaplatili. Mne mezitím požádali, abych se za ně v jejich nepřítomnosti přimlouval a vyprosil, co jen z tak vysoké částky dokážu. Slíbil jsem to a jistě jsem udělal, co bylo v mých silách, ale nepořídil jsem nic. Tak tedy museli Kronberští svůj dobytek kupovat podruhé; s jakou křivdou, ať posoudí ti nanejvýš nespravedliví odhadci cizího majetku.

S Friedberskými se naložilo nepříliš jinak, třebaže právě oni byli hlavní příčinou toho, že naši vojáci Kronberg zruinovali: protože vojáky nechtěli vpustit do Friedbergu, svedli celý ten proud na ubohé Kronberské. Friedberští ovšem byli zámožnější, a tak snadno sehnali peníze dohodnuté za svůj dobytek a vyplatili je připravené; navíc tehdy živilo ve městě poměrně dost Židů, kteří byli donuceni zaplatit vojákům značnou část vymáhaných peněz. A tak jsme odtáhli zahalení dýmem hanby; jaká zlořečení a jaká požehnání nás provázela, ví Bůh, soudce lidí.

Příloha: Věnování nakladatele k vydání z roku 1640

Důstojnému, převznešenému a urozenému pánu **FILIPU LUDVÍKOVI**,¹ domicelárovi metropolitních kapitul mohučské a trevírské, kapitulárovi u svatého Albána za mohučskými hradbami,² respektive proboštovi a kanovníkovi u Panny Marie na Schodech,³ a rovněž **JANU FERDINANDOVÍ**,⁴ svobodným pánům z Reiffenbergu, vlastním bratřím, mým nanejvýš ctěným pánům.

V jaké vážnosti a úctě bývaly kdysi, důstojní, převznešení a urození páni, u lidí všeho stavu dějiny a jejich pisatelé, o tom dostatečně jasně svědčí nejen Písmo svaté, ale i spisy starých pohanů, které se dochovaly potomstvu. Abych pomlčel o mnohých, postačí připomenout Alexandra Velikého, krále Makedonců. Ten byl četbou dějin zaujat natolik, že dal podnět a mnoha naléháními pobídl Aristotela, jehož si jako svého učitele nanejvýš vážil, aby přesně sepsal povahu a vlastnosti divokých zvířat a ostatních němých tvorů,⁵ a kdykoli se mu zachtělo, těšil se z toho. Ba vypráví se o něm, že Homéra, pěvce božského ducha, měl v takové oblibě, že ho vždy nosil s sebou, ať pobýval kdekoli,⁶ a jeho četbou se z něho učil celému válečnému umění a podle něho je také uspořádal.

A nikoli neprávem. Nevědomost je totiž pro lidské pokolení věc nanejvýš těžká a zhoubná: nejenže škodí veřejným mravům a svádí mysl od poznání pravdy, ale i soukromé záležitosti jednotlivců uvádí v takový zmatek, že velikost činů vykonaných doma i za hranicemi, nebezpečí obrovských válek a vrtkavost štěstěny vůbec nevidíme, ani se před nimi nemáme na pozoru. Proto filozof Platón v *Timaiovi*⁷ důrazně obviňuje Řeky z nedbalosti k dějinám a k minulosti: opojení a svedení bájemi neznali původ svých předků ani jejich činy, a tak o nich říká, že jsou vždy dětmi a že nikoho z Řeků nelze opravdu nazvat starcem, protože jeho duch je stále dětský a z připomínání dávných časů nemá žádné starobylé mínění ani žádné šedivé vědění. Totéž zajisté cítil i Tullius, kníže římské výmluvnosti, když nazval dějiny světlem pravdy a učitelkou života;⁸ lze v nich jako v zrcadle pozorovat běh událostí a bez obtíží poznat mravy, které máme napodobovat, i ty, kterých se máme vystříhat. Věděl totiž, že správně pozorovat a z minulého vyvozovat přítomné i budoucí je většinou nezbytné, že pro muže urozeného a knížecího nelze najít důstojnější studium než studium dějin a že ten, kdo se narodil k řízení státu, nemůže svůj volný čas trávit chvályhodněji a užitečněji než četbou autorů, kteří věrně zaznamenali, co se dobře či špatně vykonalo ve veřejném i soukromém životě. Proto zajisté nezasluhují největší chválu jen ti, kdo veškeré úsilí a píli vynakládají na jejich sepisování, ale i ti, kdo v nich nacházejí nejvyšší zalíbení, mají je stále upřené před očima jako cíl nejvyšší slávy a ctnosti a to, co z nich načerpali v útlém a dospívajícím věku, obražejí v dospělosti ve prospěch veřejného i soukromého dobra.

Protože mi tedy není neznámo, jak velice se, důstojní, převznešení a urození páni, těšíte z četby dějin a jak dychtivě vyhledáváte, co se tu i onde přihodilo v této bouřlivé a žalostné válce celé Římské říše a v tak žalostném zmatku všech věcí, a protože se mi do rukou dostal tento přehled deseti let,⁹ rozhodl

¹Filip Ludvík svobodný pán z Reiffenbergu († 1686), z rodu, který nesl jméno podle hradu Reiffenberg v Taunu severozápadně od Frankfurtu; později kanovník trevírské kapituly a tajný rada mohučského kurfiřta. Příčina smrti není známa. Domicelář je kanovník, který už má v kapitule místo, ale dosud nedosáhl plného členství s hlasem; kapitulár je plnoprávný člen kapituly.

²Svatý Alban před Mohučí, původně benediktinský klášter, od roku 1419 kolegiátní kapitula šlechtických kanovníků; budovy byly roku 1552 zničeny za války markraběte Albrechta Alkibiada a kapitula pak sídlila ve městě.

³Kolegiátní kapitula u kostela Panny Marie „na Schodech“ (Liebfrauen, *ad gradus*) hned u mohučské katedrály; kostel byl zbořen na počátku 19. století.

⁴Bližší údaje o Janu Ferdinandovi z Reiffenbergu se nepodařilo zjistit; podle Kuntzových slov byl roku 1640 ještě velmi mladý.

⁵Aristotelés (384 Stageira – 322 př. Kr. Chalkis), Alexandrův vychovatel; zemřel v Chalkidě na nemoc. Míněny jsou jeho spisy o zvířatech (*Historia animalium*); že k nim dal podnět a prostředky Alexandr, uvádí Plinius starší. Alexandr Veliký (356 – 323 př. Kr. Babylon) zemřel na horečnatou nemoc.

⁶Podle Plútarcha měl Alexandr Íliadu ve schráně s dykou pod polštářem.

⁷Platón (asi 428 – 348/347 př. Kr. Athény; zemřel přirozenou smrtí), dialog *Timaos*, kde egyptský kněz říká Solónovi: „Vy Řekové jste pořád děti, starého Řeka není.“

⁸Marcus Tullius Cicero (106 – 43 př. Kr.), *O řečnicku* II, 36: dějiny jsou „svědek časů, světlo pravdy, život paměti, učitelka života“. Cicero byl zabit u Formií z rozkazu Marka Antonia.

⁹Itinerář zachycuje léta 1630–1639.

jsem se, že vám jej co nejponíženěji nabídnu a připíši: knížku nejen ozdobenou nejvznešenějším titulem vašeho jména, ale i souznějící s vašimi dušemi, které dějiny nade vše milují. Přeji si, aby vám byla stále průvodkyní, abyste si, až se k ní ve vysokém věku vrátíte, připomněli, jaké pohromami stížené a krvavé časy zažilo vaše nejútlejší mládí.

Přijmete-li ji s jasnou tváří a poznám-li, že je vám milá, budu mít za to, že jsem dosáhl všeho nejvyššího. A jestliže do naší práce začne vanout příznivý vánek vaší přízně, způsobíte, že naše píle napříště nepoleví před žádnou obtíží; oč pokorně žádám a prosím. Zatím prosím Boha Nejlepšího a Nejvyššího, aby vás uprostřed spleťtých cest tohoto života a nejkrutějších nebezpečí zpustošené vlasti dlouho zachoval šťastné a v bezpečí. V Mohuči, léta obnovené věčné spásy 1640, 19. srpna.

Vašich Důstojností, Převznešeností a Urozeností nejponíženější a nejochotnější

JOHANNES BALTASAR KUNTZ,¹⁰ měšťan a knihkupec

¹⁰Mohučský knihkupec a nakladatel; bližší životní údaje nejsou známy. Roku 1640 vydal německý překlad Itineráře s pokračováním do konce roku 1639 a v září téhož roku nové latinské vydání (podle titulu třetí), rozšířené o kapitolu XXXV; k němu patří toto věnování. Z tohoto vydání převzal úvodní části i vydavatel souborného vydání z roku 1859.